

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: «Η ΡΥΘΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ
ΜΕΘΟΔΟ DALCROZE ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΣΤΗΝ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΑΠΟ ΤΑ
ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ»**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΔΕΛΙΑΛΗ ΕΛΕΝΗ

A.M. 0297009

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΕΣ: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΑΡΜΠΟΥΣΗ
ANNA ΒΙΔΑΛΗ**

ΒΟΛΟΣ 2003

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 2020/1
Ημερ. Εισ.: 09-02-2004
Δωρεά:
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ ΠΠΕ
2003
ΔΕΛ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000070789

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3	
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ		
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	9	
1.1 FRANCOIS DELSARTRE.....	9	
1.2 CARL ORFF	10	
1.3 RUDOLF VON LABAN – ΠΩΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ.....	11	
1.4 EMILE JACQUE DALCROZE.....	13	
1.5 Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΟΥ Ε. J . DALCROZE ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	15	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Η ΡΥΘΜΙΚΗ, ΜΙΑ ΜΕΘΟΔΟΣ ΜΟΥΣΙΚΟ- ΚΙΝΗΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ.....		16
2. 1 ΠΟΙΑ ΑΝΑΓΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΕ ΤΗ ΡΥΘΜΙΚΗ	16	
2. 2 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΡΥΘΜΙΚΗ	17	
2. 3 ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ	18	
2. 4 ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ	25	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ.....		32
3. 1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ	32	
3. 2 Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	35	
3.3. ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ.....	38	
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ		
Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	43	
ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΩΝ.....	57	
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	69	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	81	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	87	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	88	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2000-2001, στα πλαίσια της απόκτησης του πτυχίου μου από το Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, αποφάσισα να γράψω αυτήν την εργασία, που έχει τίτλο: «Η Ρυθμική αγωγή με στοιχεία από τη μέθοδο Dalcroze και η συμβολή της στην κατανόηση των εννοιών του χώρου από τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας». Δυστυχώς, οικογενειακοί λόγοι δε μου επέτρεψαν να την ολοκληρώσω στο προκαθορισμένο από τη σχολή μου χρονικό διάστημα. Έτσι, η εργασία μου ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 2003.

Από πολύ μικρή είχα ξεκινήσει μαθήματα χορού και συνέχισα να ασχολούμαι με την τέχνη αυτή, ως φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα στις πρακτικές διδασκαλίες να παρατηρώ ιδιαίτερα τον τρόπο κίνησης των μαθητών, αλλά και τη σχέση της κίνησής τους με τη μουσική. Το ενδιαφέρον μου για την κίνηση στο χώρο, σε συνδυασμό με τη μουσική, με έκανε να ασχοληθώ με τη μουσικοκινητική αγωγή και να επιλέξω ένα αντίστοιχο θέμα για την πτυχιακή μου εργασία. Σκοπός μου ήταν να εξετάσω: Αν η Ρυθμική με στοιχεία από τη μέθοδο Dalcroze, που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην κίνηση, μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν τις έννοιες του χώρου. Αν οι γνώσεις τους μπορούν να μεταφερθούν σε μία ποικιλία δραστηριοτήτων, όχι μόνο κινητικών, αλλά και νοητικών. Αν θα μπορούσε η Ρυθμική ως παιδαγωγική μέθοδος και με τους στόχους που θέτει, να πάρει προεκτάσεις και σε άλλους χώρους, πέρα από τις σχολές χορού, όπως είναι το σχολείο.

Ευχαριστώ πολύ τις καθηγήτριες μου, Βασιλική Μπαρμπούση και Άννα Βιδάλη, για το ενδιαφέρον τους, την πολύτιμη συνεργασία τους και την καθοδήγησή τους κατά την πραγματοποίηση αυτής της εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ την δασκάλα μου του χορού Άσπα Φούτση, της οποίας η βοήθεια ήταν ιδιαίτερα σημαντική για την διεξαγωγή της έρευνας, αλλά και τους φίλους μου και την οικογένειά μου για την συμπαράστασή τους σε όλα τα στάδια αυτής της προσπάθειας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έντονη ανάγκη των παιδιών για κίνηση και η σημασία της ικανοποίησης αυτής της ανάγκης, αποτελεί ένα ζήτημα που κατά καιρούς έχει απασχολήσει ψυχολόγους, παιδαγωγούς και εκπαιδευτικούς, αλλά και μελετητές του χορού και του θεάτρου. Ο άνθρωπος κινείται διαρκώς πριν ακόμα γεννηθεί και η διάθεση για κίνηση γίνεται ιδιαίτερα έντονη κατά τη βρεφική, προσχολική και σχολική ηλικία, απαραίτητο στοιχείο για την ανακάλυψη του περιβάλλοντος και την προσαρμογή του σε αυτό.

Η ανάγκη των παιδιών να κινηθούν χρησιμοποιήθηκε και από τον Emile Jacque Dalcoze όταν αποφάσισε να βρει τρόπους που θα διευκολύνουν τους μαθητές του στην εκμάθηση της μουσικής. Έτσι, δημιουργήθηκε η Ρυθμική, μία μέθοδος εκμάθησης των μουσικών κανόνων μέσα από την κίνηση. Μια κίνηση απλή, που βρίσκεται κοντά στη φυσική κίνηση του ανθρώπου και σε αρμονία με τους φυσικούς του ρυθμούς, χωρίς να χρησιμοποιείται ενέργεια περισσότερη από αυτήν που απαιτείται.

Στη Ρυθμική, η απλή κίνηση κατέχει σημαντικό ρόλο σε όλες τις δραστηριότητες και χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με κινητικά και συμβολικά παιχνίδια, τα οποία αρέσουν στα παιδιά πάρα πολύ. Το παιχνίδι θεωρείται ζωτικής σημασίας για το παιδί. Με την κίνηση και το παιχνίδι διασκεδάζει, γνωρίζει το σώμα του, μαθαίνει να προσανατολίζεται στο χώρο, κοινωνικοποιείται, καλλιεργεί τη γλώσσα του και τη φαντασία του, αποκτά αυτοπεποίθηση, δημιουργεί σενάρια και επιλύει προβλήματα. Όλους αυτούς τους στόχους πετυχαίνει και η Ρυθμική, όπου η κίνηση και το παιχνίδι είναι κυρίαρχα.

Οι δραστηριότητες της Ρυθμικής είναι σημαντικές για τη διδασκαλία της μουσικής και του χορού, στα πρώτα στάδια. Μπορούν, όμως, να

φανούν χρήσιμες για όλα τα παιδιά, κυρίως σε μια εποχή όπου οι ρυθμοί της ζωής τους είναι πολύ γρήγοροι και δεν τους δίνονται πολλές ευκαιρίες για κίνηση. Το φυσικό περιβάλλον έχει αλλάξει, καθώς και η δομή των πόλεων, από τις οποίες λείπουν τα πάρκα και οι ανοιχτοί χώροι, ενώ οι δρόμοι είναι πολλοί και επικίνδυνοι. Ακόμα και τα σπίτια είναι πια πολύ μικρά και η ζωή της οικογένειας περιστρέφεται πολλές ώρες γύρω από την τηλεόραση. Οι παιδικοί σταθμοί, τα νηπιαγωγεία και τα σχολεία είναι χώροι που δίνουν ευκαιρίες για κίνηση και που η Ρυθμική θα μπορούσε να έχει σημαντική θέση.

Η Ρυθμική του Emile Jacque Dalcoze αποτελείται από τέσσερα μεγάλα κεφάλαια: το χρόνο, το χώρο, τη δύναμη, τη φόρμα. Τα τέσσερα κεφάλαια βρίσκονται πάντα στενά συνδεδεμένα, όμως, κάθε δραστηριότητα δίνει έμφαση σε ένα από όλα, για την επίτευξη ορισμένου στόχου. Το κεφάλαιο που μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό από τα μικρά παιδιά και είναι ιδιαίτερο χρήσιμο και στην καθημερινή τους ζωή είναι αυτό του χώρου, με τα επιμέρους στοιχεία που ανήκουν στην έννοια αυτή: γραμμές, κατευθύνσεις, επίπεδα, σχήματα, όγκοι και αντικείμενα μέσα σ' αυτόν.

Τα παραπάνω αποτέλεσαν ζητήματα που απασχόλησαν την εργασία, η οποία χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται αναφορά στη Ρυθμική ως παιδαγωγική μέθοδο, με έμφαση στη Ρυθμική του Emile Jacque Dalcroze και σε έννοιες που σχετίζονται με το χώρο, ενώ στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η έρευνα που έκανα, για να διαπιστώσω κατά πόσο η Ρυθμική βοηθάει το παιδί, μέσα από την κίνηση, να κατανοήσει έννοιες του χώρου και να μεταφέρει τις γνώσεις του σε διάφορες δραστηριότητες.

Αρχικά, γίνεται μια αναφορά στη σημαντική μορφή του Francois Delsartre και στο πώς οι ιδέες του επηρέασαν τον Emile Jacque Dalcroze στη δημιουργία της Ρυθμικής. Παραθέτω βιογραφικά στοιχεία του Carl Orff, επίσης σημαντικής μορφής για τη μουσικοκινητική αγωγή, ενώ

ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο Rudolf von Laban. Ο Laban ανέπτυξε ολόκληρη θεωρία σχετικά με την κίνηση, βασικό στοιχείο για την Ρυθμική αγωγή. Τον ενδιέφερε η λεπτομερειακή ανάλυση της κίνησης, ενώ μίλησε και για την ελευθερία των κινήσεων και για την προσωπική έκφραση μέσα από αυτήν. Στη συνέχεια, αναφέρω βιογραφικά στοιχεία για τον Emile Jacque Dalcroze, αλλά και πως έφτασε η μέθοδος του στην Ελλάδα.

Έπειτα, γίνεται λόγος αναλυτικά για τη Ρυθμική του Emile Jacque Dalcroze, ξεκινώντας από το πώς γεννήθηκε η ανάγκη για τη δημιουργία ενός τέτοιου συστήματος. Στη συνέχεια, εξηγώ τι εννοούμε όταν λέμε ότι η Ρυθμική είναι μια μέθοδος μουσικοκινητικής αγωγής, αλλά και ποια είναι τα τέσσερα μεγάλα κεφάλαια που την συνθέτουν. Τα κεφάλαια αυτά είναι ο χρόνος, ο χώρος, η δύναμη και η φόρμα και αφού κάνω μία σύντομη αναφορά στο καθένα, παραθέτοντας και τα επιμέρους στοιχεία που τα συνθέτουν, δίνω ιδιαίτερο βάρος και αναλύω τα επιμέρους κεφάλαια του χώρου, επειδή ο χώρος με ενδιαφέρει στο ερευνητικό μέρος της εργασίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους με ενδιαφέρει η διδασκαλία της Ρυθμικής, δηλαδή θέματα γύρω από το μάθημα: ο ρόλος του παιδαγωγού, η δομή του μαθήματος και οι στόχοι του. Η θέση του παιδαγωγού είναι ιδιαίτερα σημαντική, είναι ο κύριος υπεύθυνος για τη διεξαγωγή της διαδικασίας και γι' αυτό οφείλει να προσέχει τη συμπεριφορά του, να φροντίζει για το χώρο και τη διάρκεια του μαθήματος και στο τέλος, να κάνει κριτική αξιολόγηση του ίδιου και του μαθήματος. Το μάθημα περιλαμβάνει τρεις φάσεις: την προθέρμανση, την κύρια φάση και τη χαλάρωση. Τέλος, οι στόχοι του μαθήματος αντιστοιχούν στους στόχους της μεθόδου, οι οποίοι ποικίλλουν, ξεφεύγουν από τα όρια της εκμάθησης μουσικών κανόνων μέσα από την κίνηση και συγκλίνουν στην ολική ανάπτυξη του ατόμου.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας παρουσιάζω την έρευνα που έκανα: τη μεθοδολογία που χρησιμοποίησα, τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα

μου. Αρχικά, διατυπώνω το ερευνητικό ζήτημα που με απασχόλησε: Κατά πόσο μια σειρά από δραστηριότητες, με στοιχεία από τη Ρυθμική Dalcroze, που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην κίνηση, μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν έννοιες του χώρου, αλλά και να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις τους, σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων. Αμέσως μετά εξηγώ πως συνδέεται η έννοια του χώρου με τη Ρυθμική και τους λόγους που με έκαναν να ενδιαφερθώ για το κεφάλαιο του χώρου, σε σχέση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των παιδιών της προσχολικής ηλικίας. Επίσης, δίνω ιδιαίτερο βάρος στη σημασία του παιχνιδιού, κάνοντας αναφορά στα συμβολικά και κινητικά παιχνίδια και στον τρόπο που αυτά αξιοποιούνται στα μαθήματα της Ρυθμικής και του χορού.

Η έρευνα που θα κάνω ανήκει ουσιαστικά στις έρευνες με οιωνοί πειράματα και φέρει χαρακτηριστικά από τις ποσοτικές και από τις ποιοτικές μεθόδους έρευνας. Όταν αναφερόμαστε σε πειράματα έχουμε την αλλαγή στην τιμή μιας μεταβλητής και την παρατήρηση της επίδρασης αυτής της αλλαγής πάνω σε μια άλλη μεταβλητή, ενώ πιο συγκεκριμένα, αναφερόμαστε σε οιωνοί πειράματα όταν η επιλογή του δείγματος δε γίνεται τυχαία, αλλά με βάση κάποια κριτήρια. Ουσιαστικά, στην έρευνα που θα κάνω θα ασχοληθώ με μία πειραματική ομάδα και θα κάνω έλεγχο πριν και μετά το πρόγραμμα των δραστηριοτήτων που έχω σχεδιάσει.

Στη συνέχεια αναλύω τρεις παραμέτρους σημαντικές για τη διεξαγωγή της έρευνας. Εξηγώ τους λόγους που με έκαναν να απευθυνθώ σε μία σχολή χορού και ποιες οι πιθανές επιπτώσεις μιας τέτοιας απόφασης για την πορεία και τα συμπεράσματα της έρευνας. Αναφέρομαι στο γεγονός ότι η πειραματική ομάδα αποτελείται μόνο από κορίτσια και στη σημασία αυτού του γεγονότος. Τέλος, παραθέτω μια σειρά από εξωτερικούς παράγοντες, οι οποίοι θα μπορούσαν να επηρεάσουν τη διαδικασία και προτείνω τρόπους με τους οποίους θα προσπαθήσω να τους περιορίσω.

Η έρευνα μου θα πραγματοποιηθεί στη διάρκεια δύο εβδομάδων και πρόκειται ουσιαστικά για έξι συναντήσεις, από τις οποίες η πρώτη και η τελευταία είναι αυτές τις οποίες θα συγκρίνω για να βγάλω τα συμπεράσματα μου, ενώ οι τέσσερις ενδιάμεσες ασχολούνται με τη διδασκαλία των εννοιών του χώρου που ενδιαφέρουν την έρευνα. Αφού παραθέτω αναλυτικά την πορεία όλων των συναντήσεων όπως τις είχα προγραμματίσει, ακολουθούν οι παρατηρήσεις των μαθημάτων μετά την πραγματοποίησή τους.

Η εργασία μου τελειώνει με τα συμπεράσματα. Η έρευνα μου έδωσε τη δυνατότητα να βγάλω συμπεράσματα σχετικά με την αντίληψη των παιδιών για το χώρο και τη μεταφορά των γνώσεων τους σε ποικιλία δραστηριοτήτων. Ταυτόχρονα, όμως, μου έδωσε τη δυνατότητα να καταλάβω τη σπουδαιότητα της Ρυθμικής αγωγής μέσα από την πράξη, να δουλέψω με παιδιά και να δω μέσα απ' το παιχνίδι της κινητικές και νοητικές τους ικανότητες, αλλά και κατά πόσο χρησιμοποιούν τη φαντασία τους, παίρνουν πρωτοβουλίες και επιλύουν προβλήματα. Ήρθα, δηλαδή, σε στενή επαφή με τα παιδιά, μέσα από μουσικοκινητικές δραστηριότητες, που με ενδιαφέρουν ιδιαίτερα και ήταν μία εμπειρία μοναδική, πραγματικό εφόδιο για την περαιτέρω επαγγελματική μου πορεία.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

**Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1.1 FRANCOIS DELSARTRE

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, σε μια εποχή που το σώμα ήταν αρκετά παραμελημένο και ο χορός έμοιαζε να το χρησιμοποιεί απλά ως μηχανή, υπήρξε μια χαρισματική μορφή, ο Francois Delsartre, που έδωσε πολλά σε ό,τι σήμερα ονομάζουμε σύγχρονο χορό, από τη μια πλευρά και Ρυθμική, από την άλλη.

Ο Francois Delsartre γεννήθηκε στη Γαλλία και σπούδασε αρχικά φωνητική και αργότερα θεατρικό δράμα, στην ακαδημία του Παρισιού. Όμως, ο τρόπος διδασκαλίας ήταν αυστηρός και μπέρδευε τον μαθητή και ο ίδιος δεν έμεινε ευχαριστημένος. Θέλοντας να δημιουργήσει μια δική του μέθοδο, αποφάσισε να κάνει έρευνα και μία εξαντλητική μελέτη στο θέμα της κίνησης. Ήταν έγκλημα για τον ίδιο, μια κίνηση χωρίς νόημα, επειδή είχε την αντίληψη ότι ο άνθρωπος είναι Ζωή, Πνεύμα και Ψυχή και ότι τα τρία αυτά στοιχεία τα εκφράζει με το σώμα. Αργότερα, στην άποψη αυτή βασίστηκε και η Ρυθμική του Emil Jacque Dalcroze.

Μετά το θάνατο του Delsartre, ο μαθητής του James Steel Mackaye διέδωσε τις ιδέες του στην Αμερική με μεγάλη απήχηση. Στη Σχολή Denishawn οι ιδέες εξελίχθηκαν και ο Ted Schawn (μαθητής της σχολής) έγραψε το “Every Little Movement”, μια ανάπτυξη της μεθόδου του Delsartre. Από την ίδια σχολή πέρασαν και η Martha Graham, η Doris Humphrey και ο Charles Weidmann (οι δύο τελευταίοι θα μεταδώσουνε πολλά από τα στοιχεία στον Jose Limone), ενώ οι ιδέες του Delsartre επηρέασαν σημαντικά τον Rudolf von Laban , αλλά και την Isadora Duncan, τον Velasques Dalcroze και πολλούς άλλους, έμμεσα ή άμεσα.

Ο Ε. J. Dalcroze αντλώντας ιδέες από τον Delsartre και προσθέτοντας νέες απόψεις και αντιλήψεις, θα δημιουργήσει τελικά ένα νέο σύστημα διδασκαλίας της μουσικής, που θα ονομαστεί ΡΥΘΜΙΚΗ και το οποίο θα επηρεάσει ολόκληρη την Ευρώπη.

1.2 CARL ORFF

Ιδιαίτερα σημαντική μορφή για τη Ρυθμική είναι αυτή του Carl Orff, αν και η αντιμετώπισή του διέφερε από του Dalcroze. Ενώ ο πρώτος έδινε μεγαλύτερο βάρος στην ίδια τη μουσική, ο δεύτερος έδινε βάρος στην κίνηση ως μέσο εκμάθησης της μουσικής.

Ο Carl Orff έπαιζε πιάνο από πέντε χρονών και όταν μεγάλωσε έγινε μουσικός συνθέτης. Σπούδασε στο Hellerau και εκεί γνώρισε την Gunther με την οποία έγινε συνεργάτης. Έτσι, άρχισε να διδάσκει μουσική στη Σχολή Γυμναστικής και Χορού Gunther. Βρήκε, λοιπόν, το έδαφος για να εισάγει μια νέα ιδέα: τη χρήση και άλλων οργάνων, εκτός του πιάνου, για την έκβαση των μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων. Χρησιμοποίησε ξυλόφωνα, μεταλόφωνα, φλογέρες και μικρά κρουστά όργανα, που είναι εύκολο να παιχτούν από παιδιά και να συνοδεύσουν τις κινήσεις.

Ο Β' παγκόσμιος πόλεμος δεν επέτρεψε στον Carl Orff να συνεχίσει το έργο του. Το 1947, όμως, όχι μόνο κατάφερε να επιστρέψει στις ιδέες του, αλλά και να τις διευρύνει, προσθέτοντας το λόγο στη μουσικοκινητική αγωγή. Έτσι, δημιούργησε το σύστημα “ Orff – Schulwerk “ που απευθύνονταν στα σχολεία και το οποίο εφάρμοσε και ο ίδιος από το 1951 στο Mozarteum. Όσο καιρό δίδασκε, του δημιουργήθηκε σιγά σιγά η ανάγκη να δημιουργήσει ένα σχολείο που θα ασχολείται αποκλειστικά με τη μέθοδό του. Το 1963 κατάφερε να δημιουργήσει το Ινστιτούτο Orff στο Salzburg, το οποίο λειτουργεί μέχρι σήμερα.

1.3 RUDOLF VON LABAN – ΠΩΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ

Κίνηση ονομάζουμε την ενέργεια κινώ ή την κατάσταση κινούμαι, τη μεταβολή της θέσης ενός προσώπου ή ενός αντικειμένου. (Ρόζενταλ-Γιουντίν) Η κίνηση είναι ουσιαστική ιδιότητα της ύλης. Η πηγή της κίνησης βρίσκεται μέσα στην ίδια την ύλη, επειδή δε νοείται μάζα χωρίς ενέργεια και ταυτόχρονα η ύπαρξη ενέργειας είναι απαραίτητη για την ύπαρξη κίνησης. Λέγοντας κίνηση εννοούμε κάθε αλλαγή μέσα στη φύση, αλλά και την κοινωνία. Βασικές μορφές κίνησης είναι: η κίνηση των σωματιδίων της ύλης (ηλεκτρόνια, πρωτόνια, κλπ.), η μηχανική κίνηση (μετατόπιση των σωμάτων στο χώρο), η φυσική κίνηση (ηλεκτρισμός, θερμότητα, κ.α.) , η χημική κίνηση (χημικές αντιδράσεις).

Ιδιαίτερη σημασία στην κίνηση έδωσε ο Francois Delsartre ήδη από το 1840 περίπου. Γι' αυτό, κάθε κίνηση ήταν θέμα μελέτης, είχε μια εξήγηση, ένα λόγο ύπαρξης. (Ελένη Κεφάλου Χορς, 2001) Μπορεί με τα χρόνια το ~~η οποία συνοψίζεται στο εξής : για να διεξαχθεί μια πράξη / κίνηση πρέπει~~ όνομα του Delsartre να ξεχάστηκε και να έγιναν πολλές αλλαγές στην έρευνα της κίνησης, είναι όμως αναμφισβήτητο το γεγονός ότι στον 20 αιώνα, οι ιδέες του βρίσκονται πίσω από κάθε εκδήλωση που έχει κίνηση (ο.π.). Οι ιδέες του επηρέασαν και την Isadora Duncan, τον C.Stanislawski, τον E.I.Dalcroze, αλλά και τον Rudolf von Laban.

Ο R.v.Laban υπήρξε αρχιτέκτονας, ζωγράφος και χορευτής. Αν και χορογράφισε, το σημαντικότερο έργο του δεν είναι η χορογραφία, αλλά η ανάλυση των νόμων της κίνησης. Ανέπτυξε μια θεωρία για την κίνηση, που μπορεί να νοηθεί ως η επιστήμη της σπουδής του χορού και επινόησε μια σημειογραφία του χορού, γνωστή σήμερα ως «Κινησιογραφία LABAN» ή «LABANOTATION» (Κάτια Σαβράμη, 1990).

Ο R.v.Laban μελέτησε την κίνηση στην καθημερινή ζωή του μέσου άντρα και της μέσης γυναίκας και στράφηκε στη λεπτομερειακή ανάλυση της κίνησης(ο.π.). Διατύπωσε, λοιπόν, τη θεωρία της πηγαίας προσπάθειας, να υπάρχει μια εσωτερική ώθηση, που αποτελεί την προσωπική έκφραση, διαφέρει από άτομο σε άτομο και από στιγμή σε στιγμή και ονομάζεται πηγαία προσπάθεια. Παράλληλα ο R.v. Laban διατύπωσε πολλές ιδέες, οι οποίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές για το χορό, για τη μουσικοκινητική αγωγή και για τις δραστηριότητες του ψυχοκινητικού τομέα, αλλά και για κάθε μορφή και είδος κίνησης.

Ο R. v. Laban αναφέρθηκε στους 4 κινητικούς παράγοντες που επιδρούν σε όλες τις ανθρώπινες κινήσεις : το βάρος (weight), ο χώρος (space), ο χρόνος (time), η ροή (flow) (ο.π.). Σε σχέση με το βάρος υπάρχουν 2 ακραία σημεία, το ανάλαφρο, που σημαίνει προσπάθεια απάλειψης του βάρους και το έντονο, δηλαδή επίταση του βάρους. Ο χώρος χαρακτηρίζεται (και είναι) απέραντος μέχρι να τον οριοθετήσουμε και μέσα σ' αυτόν μπορούμε να κινηθούμε άμεσα ή ευέλικτα. Ο χρόνος μπορεί να είναι στιγμιαίος ή παρατεταμένος και η ροή να είναι συγκρατημένη (bound) ή ελεύθερη (free). Με βάση αυτούς τους 4 παράγοντες μπορούμε να μετρήσουμε τη δυναμική του σώματος, δηλαδή την ποιότητα της κίνησης και τον έλεγχο της ενέργειας (ο.π.). Οι 4 κινητικοί παράγοντες είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψιν κατά τη διάρκεια των μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων.

Αναφερόμενη στη θεωρία του Laban για την κίνηση θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθώ και στο «ΑΣΤΕΡΙ ΤΟΥ LABAN». Η μέθοδος του Laban βασίστηκε σε τέσσερις ερωτήσεις : Τι; Πού; Πώς; Με ποιόν; (Slater 1987). Οι απαντήσεις σε αυτές τις τέσσερις ερωτήσεις μαζί με την ενέργεια μπορούν να θεωρηθούν ως οι πέντε απολήξεις ενός αστεριού, που ονομάζεται το «ΑΣΤΕΡΙ ΤΟΥ LABAN» (Κάτια Σαβράμη, 1990). Η ερώτηση τί; αναφέρεται στο σώμα, στις κινήσεις που κάνει αυτό συνολικά,

αλλά και επιμέρους τα διάφορα μέλη. Η ερώτηση πού; αναφέρεται στο χώρο μέσα στον οποίο διεξάγεται η κίνηση, τα επίπεδα, τις κατευθύνσεις, τις γραμμές, κλπ. Η δυναμική (το πώς θα συνδυάσουμε το χρόνο, το χώρο, το βάρος και τη ροή) δίνει την απάντηση στο πώς; Η απάντηση στο ερώτημα με ποιόν; Εντοπίζεται στη σχέση που έχει η δική μας κίνηση με την κίνηση του ατόμου ή των ατόμων που μας περιβάλλουν (Ζουχινιά, 1998), αλλά και στη σχέση μας με τα αντικείμενα και τις καταστάσεις.

Τελειώνοντας το κεφάλαιο αυτό έχει γίνει ιδιαίτερα σαφής ο σπουδαίος ρόλος που διαδραμάτισε ο Rudolf von Laban στη μελέτη και την κατανόηση της κίνησης γενικά, αλλά και στο χώρο του χορού και της μουσικοκινητικής αγωγής ειδικότερα. Φυσικά, ο R.v.Laban δεν είναι ο μόνος που ασχολήθηκε με την κίνηση. Αποφάσισα όμως να αναφερθώ σε αυτόν και στις ιδέες του για δύο λόγους. Αρχικά, επειδή τον ίδιο και τον Emile Jacque Dalcroze τους συνδέει ένα πολύ σημαντικό στοιχείο : και οι δύο είναι βαθιά επηρεασμένοι από τον F.Delsartre. Επίσης, επειδή η προσωπικότητα του υπήρξε πραγματικό ορόσημο για πάρα πολλούς τομείς και δραστηριότητες που είναι συνυφασμένα με την κίνηση. Στο έργο του βασίστηκαν πάρα πολλοί θεωρητικοί και πρακτικοί μελετητές και σε συνδυασμό με τις προσωπικές τους έρευνες έδωσαν και νέες προεκτάσεις στις ιδέες του.

1.4 EMILE JACQUE DALCROZE

Ο E. J. Dalcroze γεννήθηκε στη Βιέννη και μεγάλωσε στη Γενεύη. Το 1905, και ενώ μέχρι τις αρχές του εικοστού αιώνα το σώμα και το πνεύμα αντιμετωπίζονταν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, έγινε στο Αμβούργο το συνέδριο «Μουσική και Κίνηση» για την εξέταση αυτού του ζητήματος. Τον ίδιο καιρό σε συνέδριο στην Ελβετία ο E. J. D. παρέθεσε τις απόψεις

του και έκανε νέες προτάσεις για τη μέθοδο διδασκαλίας της μουσικής στα σχολεία, οι οποίες όμως δεν έγιναν δεκτές.

Μετά από ένα χρόνο του δόθηκε η ευκαιρία να εφαρμόσει τις ιδέες του στο Conservatoire (Ωδείο) της Γενεύης και ονόμασε το σύστημά του Gymnastique Rythmique (το Gymnastique αργότερα θα αφαιρεθεί). Το 1910 οι αδερφοί Dohrn τον καλέσανε στο Helleraw Leipzig, όπου πήγε μαζί με το συνεργάτη του Adolpho Appia. Ο Α. Appia ήταν άνθρωπος του θεάτρου, μουσικός και φιλόσοφος, κατασκεύαζε σκηνικά και είχε ασχοληθεί με τη σκηνοθεσία. Με τη βοήθεια του, ο Ε. J. D. ασχολήθηκε με το δράμα, την όπερα και το χορό. Μαζί πραγματοποίησαν και την πρώτη Σχολή Ρυθμικής στο Hellerau κοντά στη Δρέσδη. Από εκεί πέρασαν ο Vaslav Nijinsky και ο S. Diaghilev, ο Ted Shawn, ο Ruth St. Denis, η Martha Graham, ο Alvin Ailey, αλλά και μουσικοί όπως ο Rachmaninoff, συγγραφείς, ηθοποιοί και παιδαγωγοί όπως η Montessori.

Το 1914, ο Ά παγκόσμιος πόλεμος σταμάτησε τη λειτουργία της Σχολής και αναγκαστικά τον επόμενο χρόνο ο Ε. J. D. έφυγε για την Ελβετία. Ο Dalcroze έφυγε, αλλά η Γερμανοί συνέχισαν τη διδασκαλία της Ρυθμικής, την οποία ονόμασαν “Rhythmische Erziehung”, δηλαδή Ρυθμική Αγωγή. Ο Dalcroze, πηγαίνοντας στην Ελβετία, ίδρυσε στη Γενεύη το Institut Jacques Dalcroze, στο οποίο εντοπίζεται η αρχή της Ρυθμικής. Από τότε η Ρυθμική εξαπλώθηκε πολύ και ιδρύθηκαν σχολές σε πολλά μέρη του κόσμου.

Το Institut Jacques – Dalcroze λειτουργεί ως σήμερα, είναι ανώτατο ίδρυμα και η φοίτηση είναι τετραετής. Γίνονται μαθήματα για όλες τις ηλικίες, όχι μόνο για επαγγελματίες, αλλά και για ερασιτέχνες.

1.5 Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΟΥ Ε. J. DALCROZE ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στην Ελλάδα το σύστημα του E. J. Dalcroze ήρθε για πρώτη φορά το 1926 με τη Marguerita Jordan. Η M. Jordan είχε φοιτήσει στο Ινστιτούτο Dalcroze και ήταν έτοιμη να μεταδώσει τις γνώσεις της με ακρίβεια και αυστηρότητα. Αρχικά, δίδασκε στο Ελληνικό Ωδείο Αθήνας και αργότερα σε νηπιαγωγεία, μέχρι το 1981.

Ένα χρόνο μετά τον ερχομό της M. Jordan, η Κούλα Πράτσικα έφυγε για το Hellerau, το οποίο λεγόταν πια Scule Hellerau – Laxenburg bei Wien και την διεύθυνση του είχε αναλάβει η Baer. Από εκεί επέστρεψε το 1930 με δύο διπλώματα και άνοιξε το πρώτο σχολείο Μουσικής και Ρυθμικής στην Αθήνα, για όλες τις ηλικίες, ενώ το 1934 απέκτησε και δικό της κτίριο.

Η Κ. Πράτσικα ήταν μαθήτριά της Baer, η οποία είχε προσθέσει πολλά κινητικά στοιχεία στη Ρυθμική. Αυτό είχε ως συνέπεια το σύστημα που διδάχθηκε και άρχισε να διδάσκει, να βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην κίνηση. Σιγά - σιγά νέες ιδέες προστέθηκαν στις παλιές και έτσι το σύστημα διευρύνθηκε, με αποτέλεσμα να βρίσκεται ολοένα και πιο κοντά στο χορό, χωρίς όμως να απομακρύνεται από τη μουσική.

Το 1937, εκεί που υπήρχε η Σχολή της Κ. Πράτσικα ιδρύθηκε η πρώτη Επαγγελματική Σχολή Ορχηστρικής στην Ελλάδα, η οποία μετά από χρόνια θα μετονομαστεί σε Κρατική Σχολή Ορχηστρικής Τέχνης (Κ. Σ. Ο. Τ.). Στην Επαγγελματική Σχολή τα μαθήματα σταματήσανε με τον πόλεμο του 1940 και ξαναρχίσανε το 1943. Από εκεί δόθηκαν τρεις σειρές διπλώματα. Η τρίτη τάξη που πήρε διπλώματα, η τάξη «των επαρχιών», όπως ονομάστηκε, είχε ως στόχο να βγάλει δασκάλους, που θα δίδασκαν στην επαρχία. Η ιδέα αυτή αν και πολύ σημαντική για την εξάπλωση του συστήματος, δεν πραγματοποιήθηκε τελικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Η ΡΥΘΜΙΚΗ, ΜΙΑ ΜΕΘΟΔΟΣ ΜΟΥΣΙΚΟ-ΚΙΝΗΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

2.1 ΠΟΙΑ ΑΝΑΓΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΕ ΤΗ ΡΥΘΜΙΚΗ

Όταν ο Emile Jacques Dalcroze ξεκίνησε να διδάσκει στο Ωδείο της Γενεύης διαπίστωσε ότι οι μαθητές του δεν είχαν αρκετά εκπαιδευμένο αυτί ώστε να καταλαβαίνουν τις συγχορδίες. Αυτό συνέβαινε επειδή η εκπαίδευσή τους δεν είχε ξεκινήσει από νωρίς, τότε που σώμα και πνεύμα αναπτύσσονται μαζί. Αποφάσισε, λοιπόν, να αρχίσει να εκπαιδεύει τα αυτιά των μαθητών από νωρίς, τότε που τα παιδιά έχουν όρεξη για μάθηση και αφομοιώνουν γρήγορα.

Καθώς ο E.J.Dalcroze ξεκίνησε να ασχολείται με την εύρεση νέων τρόπων για την εκμάθηση της μουσικής, διαπίστωσε ότι πολλοί από τους μαθητές του αν και καταλάβαιναν λογικά τα μέτρα και τους ρυθμούς των μουσικών κομματιών, δεν μπορούσαν ουσιαστικά να τα πετύχουν. Διαπίστωσε, δηλαδή, ότι η χρησιμοποίηση μόνο της ακοής δεν αρκούσε για τη σπουδή της μουσικής, αλλά υπήρχε μία πολύ σημαντική ανάγκη : η χρησιμοποίηση όλων των αισθήσεων.

Με αυτό τον τρόπο διαπιστώθηκε ότι η συμμετοχή όλου του οργανισμού είναι απαραίτητη για μία πετυχημένη μουσική εκπαίδευση. Αυτήν την ιδέα εξέφρασε και προσπάθησε να πραγματοποιήσει ο E.J.Dalcroze και έτσι οδηγήθηκε στην δημιουργία της "Ρυθμικής". Ουσιαστικά μελέτησε τη σχέση ανάμεσα στη μουσικότητα και την ακουστική ικανότητα, τη σχέση ανάμεσα στο τονικό ύψος των ήχων και τη διάρκειά τους, ανάμεσα στην ενέργεια και το χώρο, αλλά και τη σχέση του μουσικού ύφους και της ικανότητάς μας να το εκφράζουμε.

Ο E.J.Dalcroze προσπάθησε, με τη μέθοδο που χρησιμοποίησε να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές, ώστε να μπορούν να πουν “πραγματοποίησα” και “αισθάνθηκα” και όχι : “έμαθα” (Dalcroze, 1980). Για να επιτευχθεί όμως κάτι τέτοιο, η χρησιμοποίηση της κίνησης ήταν πολύ σημαντική, επειδή αποτελεί βασικό μέσο έκφρασης των συναισθημάτων, των σκέψεων και των ιδεών μας.

Ο E.J.Dalcroze, λοιπόν, οδηγήθηκε βήμα - βήμα στην δημιουργία της Ρυθμικής. Αν και η Ρυθμική δημιουργήθηκε με σκοπό την εκμάθηση των μουσικών κανόνων, στην πραγματικότητα προχώρησε πέρα από τη μουσική, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην ταύτιση της σκέψης και με την πράξη. Έτσι, αν και δεν είχε σκοπό να ασχοληθεί με το χορό, ασχολήθηκε με την κίνηση και την πειθαρχία της κίνησης, στοιχεία πολύ σημαντικά γι’ αυτόν.

2. 2 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΡΥΘΜΙΚΗ

Η Ρυθμική είναι μια μουσικοκινητική αγωγή που αποτελείται στον άνθρωπο ως σωματικό, ψυχικό και πνευματικό σύνολο (Μ. Κυνηγού).

Η Ρυθμική είναι μία παιδαγωγική μέθοδος του 20^{ου} αιώνα και επεξεργάζεται τους φυσικούς ανθρώπινους ρυθμούς (αναπνοή, βάδισμα και παλμούς της καρδιάς) με τους μουσικούς κανόνες. Χρησιμοποιώντας στοιχεία από τις εικαστικές και κινησιολογικές τέχνες, προσπαθεί να φτάσει σε έναν τελικό στόχο: να εναρμονίσει το νου, την ψυχή και το πνεύμα μέσα από την κίνηση του σώματος.

Όταν αναφερόμαστε σε μουσικούς κανόνες, δεν αναφερόμαστε μόνο στο μέτρημα και στην ακρίβεια κατά την εκτέλεση του ρυθμού, με τη φωνή ή με χτυπήματα, αλλά στη συμμετοχή του σώματος συνολικά. Είναι απαραίτητο οι μουσικοί κανόνες να περάσουν στο σώμα του ανθρώπου και να τους «αισθανθεί». Συνεπώς, η Ρυθμική είναι μια διαδικασία, που ενώ

μας μαθαίνει την πειθαρχία, ταυτόχρονα μας δίνει ελευθερία μέσα από την κίνηση.

Η Ρυθμική είναι μουσικοκινητική αγωγή. Ο προσδιορισμός αυτός από μόνος του φανερώνει πόσο κοντά βρίσκεται η Ρυθμική με την κίνηση. Η κίνηση όμως δεν υπάρχει απλά για να υπάρχει. Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πιο ερέθισμα την προκάλεσε, πια είναι η πορεία της και σε τι θα χρησιμεύσει. Εδώ φαίνεται και πόσο βαθιά επηρεασμένη είναι η Ρυθμική από τις ιδέες του Francois Delsartre, ο οποίος ασχολήθηκε με τη φιλοσοφία των κινήσεων και την έκφραση τους.

Βέβαια, θα ήταν λάθος, αλλά και άδικο, για ένα σύστημα τόσο πολυδιάστατο, να πούμε πως πρόκειται απλά για ένα σύστημα σωματικής και κινησιολογικής αγωγής. Ή να πούμε πως είναι ένα μουσικοκινητικό σύστημα χρήσιμο για όσους ασχολούνται με τη μουσική, το χορό ή το θέατρο, ερασιτέχνες ή επαγγελματίες. Η Ρυθμική αποτείνεται σε όλους τους ανθρώπους κάθε ηλικίας, τους φέρνει σε επαφή με τη μουσική και τη κίνηση, ενώ συγχρόνως τους δίνει ευκαιρία να εκφραστούν και να ανακαλύψουν τη δημιουργικότητά τους.

2. 3 ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ

ΧΡΟΝΟΣ

Το πρώτο μεγάλο κεφάλαιο της ρυθμικής είναι το κεφάλαιο του χρόνου. Σήμερα, όλοι οι άνθρωποι έχουμε ένα κοινό σύστημα που χρησιμοποιείται για να προσδιορίζουμε τα γεγονότα και να υπολογίζουμε τη χρονική τους διάρκεια. Έτσι, αναφερόμαστε σε δευτερόλεπτα, λεπτά, ώρες, μέρες, χιόνια, κ.λ.π. Ο χρόνος αυτός, που μπορεί αντικειμενικά να μετρηθεί, ονομάζεται εξωτερικός.

Ο χρόνος, όμως, αποκτά για κάθε άνθρωπο και μια υποκειμενική διάσταση και γίνεται αντιληπτός με διαφορετικό τρόπο. Σε αυτήν τη

περίπτωση αποκτά ιδιαίτερη σημασία το πώς αισθανόμαστε. Το ίδιο γεγονός για κάποιον άνθρωπο μοιάζει να είναι μικρής διάρκειας ενώ για κάποιον άλλο μοιάζει μεγάλης διάρκειας, δηλαδή διαφέρει το πώς αντιλαμβάνονται τον εσωτερικό τους χρόνο. Ο εσωτερικός χρόνος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αναπνοή και τους παλμούς της καρδιάς μας.

Στη μουσική ο χρόνος είναι ένα στοιχείο συγκεκριμένο. Τον χωρίζουμε σε ίσα μέρη και πετυχαίνουμε χτύπους με την ίδια διάρκεια και τον ίδιο τονισμό. Οι σύγχρονοι αυτοί χτύποι αποκτούν ιδιαίτερη σημασία στα πλαίσια της ρυθμικής. Ο εντοπισμός τους σε μουσικά κομμάτια και η βίωσή τους μέσα από το βάδισμα, μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τη μελέτη όλων των φαινομένων που σχετίζονται με το χρόνο. Και αυτό επειδή το βήμα είναι μια κίνηση απλή και γνώριμη σε όλους.

Αφού αναφερθήκαμε στη βίωση των σύγχρονων χτύπων είναι απαραίτητο να τονίσουμε πόσο σημαντικό είναι ο ρυθμός και τα ρυθμικά φαινόμενα να γίνονται εμπειρία σωματική. Το σώμα είναι αυτό που βοηθάει στην κατανόηση των χαρακτηριστικών στοιχείων της μουσικής και του ρυθμού και όχι τα μάτια και τα αυτιά. Είναι απαραίτητο στα πλαίσια της μουσικοκινητικής αγωγής, τα μουσικά μοτίβα να μετατρέπονται σε κινητικά μοτίβα. Αυτό όχι μόνο διευκολύνει τα παιδιά να τα κατανοήσουν, αλλά ταυτόχρονα τα ευχαριστεί και κρατάει το ενδιαφέρον τους.

Ο χρόνος είναι μεγάλο κεφάλαιο της ρυθμικής και για να το μελετήσουμε θα πρέπει να ασχοληθούμε με πολλά επιμέρους θέματα και έννοιες. Ορισμένα από αυτά είναι:

- Οι ισόχρονοι χτύποι και οι μουσικές αξίες
- Οι παύσεις
- Το μέτρο και τα είδη των μέτρων
- Το μοτίβο

- Το τέμπο (η ταχύτητα του κομματιού)
- Το accelerando (επιτάχυνση) και το ritartando (επιβράδυνση)
- Το staccato (κοφτό) και το legato (ενωμένο, απλωμένο)
- Η διαφωνία και η πολυφωνία

ΧΩΡΟΣ

Χώρο μπορούμε να ονομάσουμε το άπειρο (Μ. Κυνηγού), τον τόπο μέσα στον οποίο στεκόμαστε ή κινούμαστε και δημιουργούμε σχήματα, τον τόπο μέσα στον οποίο υπάρχουμε.

Η έννοια του χώρου είναι δύσκολο να ορισθεί τη στιγμή που υπάρχουν πολλές διαφορετικές απόψεις σχετικά με την αντικειμενικότητα της ύπαρξής του. Ο χώρος δεν είναι κάτι απτό. Ο χώρος, όπως και ο χρόνος, υπάρχουν μαζί με την ύπαρξη της ύλης. Όμως, δεν υπάρχει ένας ορισμός για αυτές τις έννοιες που να είναι κοινά αποδεκτός, ενώ παράλληλα οι αντιλήψεις μας για το χώρο και το χρόνο δεν είναι σταθερές, αλλά τροποποιούνται με το πέρασμα των χρόνων και με τα νέα κάθε φορά επιστημονικά δεδομένα.

Όλα τα πράγματα υπάρχουν μέσα σε κάποιο χώρο και καταλαμβάνουν κάποιο χώρο. Οι κινήσεις μας πραγματοποιούνται σε ορισμένο χώρο και συνέχεια τον μεταβάλλουν. Κάθε φορά που κινούμαστε, με όποιο τρόπο και με όση ενέργεια είναι σημαντικό να γνωρίζουμε προς τα πού κινούμαστε και ποια είναι η σχέση μας με το χώρο σε όλες του τις διαστάσεις.

Ο χώρος είναι απέραντος. Κάθε φορά ανάλογα με τις ανάγκες και τις επιθυμίες μας δίνουμε στον τόπο που μας ενδιαφέρει άλλα όρια και δημιουργούμε διαφορετικούς χώρους. Έτσι, άλλος χώρος είναι ένα δωμάτιο και άλλος ένα ολόκληρο σπίτι, ένα πάρκο ή η γη ολόκληρη. Ο χώρος δηλαδή είναι απεριόριστος, όμως θέτοντας εμείς τα όρια μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα χώρο πιο περιορισμένο, τον προσωπικό.

Τα μικρά παιδιά δεν έχουν αίσθηση του χώρου και δε μπορούν να συνειδητοποιήσουν επιμέρους έννοιες που σχετίζονται με αυτόν. Για το λόγο αυτό, η επαφή με το στόιχείο του χώρου είναι σημαντική για τη ζωή τους συνολικά. Στα πλαίσια της μουσικοκινητικής αγωγής, τους δίνεται η δυνατότητα να ασχοληθούν με:

- Την έννοια του σημείου μέσα στο χώρο
- Την ένωση δύο σημείων με διαφορετικούς τρόπους, δηλαδή κίνηση σε ευθεία γραμμή, σε καμπύλη, σε τεθλασμένη
- Τον όγκο του σώματος και των αντικειμένων
- Την κίνηση σε διαφορετικές κατευθύνσεις και επίπεδα
- Τον απεριόριστο και τον περιορισμένο χώρο

Τα κεφάλαια του χώρου θα αναφερθούν αναλυτικά σε επόμενο κεφάλαιο.

ΔΥΝΑΜΗ – ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Η έννοια της κίνησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτές της δύναμης και της ενέργειας. Κάθε κίνηση που πραγματοποιείται με ορισμένη δύναμη περικλείει ένα ποσό ενέργειας. Για το λόγο αυτό, η ενέργεια αποτελεί ένα από τα τέσσερα κεφάλαια της μουσικοκινητικής αγωγής.

Βασική αρχή της ρυθμικής όσον αφορά το κεφάλαιο αυτό είναι η εναλλαγή των ενεργειών. Με τις διαφορετικές ενέργειες μπορούμε να πετύχουμε την ισορροπία ανάμεσα στην κίνηση και στην παύση. Η παύση να ακολουθεί την κίνηση και η χαλάρωση την ένταση (Elsa Findlay). Ο μόνος τρόπος για να πραγματοποιηθούν οι εναλλαγές των ενεργειών με τρόπο ομαλό είναι η χρήση της αναπνοής μας.

Η ρυθμική οφείλει και έχει τη δυνατότητα να μας κάνει να ενδιαφερθούμε για το ρόλο της δύναμης στη μουσική αλλά και στην κίνηση. Μας δίνει την ευκαιρία να ακολουθήσουμε τη μουσική που ακούμε, δίνει τη δυνατότητα στο σώμα να αντιδράσει και να εκφράσει το

ύφος του μουσικού κομματιού. Οι διαφορετικές εντάσεις στον ήχο και στη μελωδία, περνάνε στην κίνηση δημιουργώντας κάθε φορά διαφορετική αίσθηση και ένα ενδιαφέρον αποτέλεσμα.

Για τα παιδιά το κεφάλαιο της δύναμης/ενέργειας δεν είναι ένα κεφάλαιο εύκολα κατανοητό. Στη μουσικοκινητική αγωγή, λοιπόν, είναι χρήσιμες οι εμπειρίες που σχετίζονται με φαινόμενα οπτικά, ακουστικά, αφής (Πολυξένη Ματέυ). Αυτό θα βοηθήσει τα παιδιά στην κατανόηση και βίωση των διαφορετικών ενεργειών στην κίνηση.

Η μελέτη του κεφαλαίου της Δύναμης περιλαμβάνει τη μελέτη στοιχείων όπως:

- Το *piano* (σιγά) και το *forte* (δυνατά), τα οποία όμως δε σχετίζονται υποχρεωτικά και μόνο με τον ήχο, αλλά περνάνε και στην κίνηση. Επίσης, είναι ανεξάρτητα από το *tempo*.

- Το *crescendo* και το *diminuendo*, δηλαδή τη σταδιακή μετάβαση (αύξηση ή μείωση) της έντασης.

- Το *staccato* και το *legato* και η ενέργεια για να τα πετύχουμε στην κίνηση.

- Τους τονισμούς που εμφανίζονται και δημιουργούν μία φράση ή υπάρχουν μέσα στη φράση και της δίνουν ιδιαίτερο χαρακτήρα.

- Την ύπαρξη φράσεων (σειρά από ήχους ή σειρά από κινήσεις) με διαφορετικό χαρακτήρα και ποικίλα χαρακτηριστικά, τα οποία χρωματίζουν το μουσικό ή κινητικό κομμάτι στο οποίο ανήκουν.

Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι υπάρχουν πολλά θέματα σχετικά με τη δύναμη και την ενέργεια. Οι παραλλαγές και οι συνδυασμοί τους μπορούν να δώσουν μεγάλη ποικιλία στα άλλα τρία κεφάλαια: το χρόνο, το χώρο και τη φόρμα, συνεπώς στη ρυθμική συνολικά.

ΦΟΡΜΑ

Η φόρμα αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο όλων των τεχνών (αρχιτεκτονική, ζωγραφική, πλαστική, μουσική) και εμφανίζονται σε όλες τις ανθρώπινες ενέργειες. Οι πράξεις μας έχουν μια αρχή, εξελίσσονται και έχουν και ένα τέλος, έχουν δηλαδή μια ορισμένη μορφή, μια φόρμα.

Στη μουσικοκινητική αγωγή μελετώντας τη φόρμα μελετάμε ουσιαστικά τη μορφή ενός μουσικού κομματιού. Αναφερόμαστε στη ρυθμική δομή του κομματιού, ενώ πολλές φορές μιλώντας για τη φόρμα αναφερόμαστε και στη δομή ενός κομματιού ως προς το τονικό του ύψος. Συνεπώς, οι φράσεις, ρυθμικές ή μελωδικές διαδέχονται η μία την άλλη. Άλλοτε είναι ίδιες και άλλοτε διαφέρουν δίνοντας διαφορετικό χαρακτήρα στο κομμάτι.

Βέβαια η κατανόηση της φόρμας δεν είναι εύκολη για τα μικρά παιδιά, αν δε βιώσουν την εναλλαγή των φράσεων. Έτσι, στη μουσικοκινητική αγωγή γίνεται αναγνώριση των φράσεων και στη συνέχεια οι φράσεις αυτές περνάνε στο σώμα. Κάθε φράση μπορεί να ερμηνευτεί με ποικίλους τρόπους και να δοθεί συνολικά ένα ενδιαφέρον κινητικό αποτέλεσμα. Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά δουλεύουν πάνω στο κομμάτι χρησιμοποιώντας τη φαντασία τους και αντιλαμβάνονται σε βάθος την έννοια της φόρμας.

Το βασικό χαρακτηριστικό της φόρμας, το πιο μικρό ρυθμικό ή μελωδικό σχήμα είναι το μοτίβο. Ξεκινώντας από ένα μοτίβο και αναπτύσσοντάς το μπορούμε να φτιάξουμε μία φράση και προσθέτοντας στοιχεία να οδηγηθούμε στη φόρμα. Έτσι, το μοτίβο που χαρακτηρίζεται από ένα ρυθμικό σχήμα μεταφράζεται σε κίνηση και γίνεται κινητικό μοτίβο. Φυσικά η ρυθμική ενδιαφέρεται για τα μοτίβα (ως στοιχείο του χρόνου και ως στοιχείο της φόρμας) δίνοντας όμως έμφαση στο πως το μοτίβο θα περάσει στο σώμα.

Στα πλαίσια της ρυθμικής, πάντα όσον αφορά τη φόρμα είναι απαραίτητο να ασχοληθούμε με:

- Το μοτίβο
- Ερώτηση – απάντηση
- Φράσεις που ακολουθούν η μία την άλλη, π.χ. ΑΒΓ... (όπου με γράμματα συμβολίζουμε τις φράσεις)
  - Με φράσεις που επαναλαμβάνονται και την ισορροπία του μουσικού κομματιού, π.χ. ΑΑΒΓ ή ΑΑΒΑ ή ΑΑΒΒ
  - Φράσεις που ξαναεμφανίζονται ΑΒΓΑ και με το RONDO, κομμάτι με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπου υπάρχει μία φράση που επανέρχεται συνέχεια ΑΒΑΓΑΔ...
  - Με τη μίμηση και κατά συνέπεια με τον κανόνα
  - Με το κεφάλαιο Θέμα και Παραλλαγές.

Η αναφορά που έγινε στο χωρισμό των φράσεων δε σημαίνει πως η μελέτη της φόρμας είναι ένας απλός και ξερός χωρισμός σε φράσεις χωρίς τη συμμετοχή στοιχείων του χρόνου, του χώρου και της ενέργειας. Η φόρμα είναι το κεφάλαιο που δημιουργείται από τα άλλα τρία: χρόνο, χώρο, δύναμη, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί τον ισχυρό κρίκο που τα ενώνει και τα κρατάει οργανωμένα.

Παραπάνω έγινε μια σύντομη ανάπτυξη για το καθένα από τα τέσσερα μεγάλα κεφάλαια της Ρυθμικής : Χρόνος, Χώρος, Δύναμη, Φόρμα, που αντιστοιχούν στα τέσσερα βασικά στοιχεία της. Αν και το καθένα από αυτά τα τέσσερα στοιχεία έχει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και μπορούμε να τα μελετήσουμε χωριστά, εντούτοις στη Ρυθμική, ποτέ το ένα στοιχείο δε βρίσκεται απομονωμένο από τα άλλα.

Πώς να ξεχωρίσουμε το χρόνο από το χώρο και τη δύναμη; Πώς να κινηθούμε στο χώρο χωρίς να έχουμε μία ορισμένη δύναμη – ενέργεια; Πώς να μιλήσουμε για τη δύναμη αν δεν κινηθούμε σε ορισμένο χώρο και

χρόνο; Και φυσικά δεν είναι δυνατόν να ξεχωρίσουμε τη φόρμα από τα άλλα τρία στοιχεία, αφού αυτή δημιουργείται από το χρόνο, το χώρο και τη δύναμη και τα κρατάει ενωμένα.

Βέβαια, σε ένα μάθημα Ρυθμικής, ο δάσκαλος οφείλει να έχει ένα κεντρικό θέμα. Ο στόχος του μαθήματος μπορεί να σχετίζεται με ένα από τα τέσσερα κεφάλαια, αυτό όμως δε σημαίνει ότι τα άλλα τρία κεφάλαια απουσιάζουν. Κατά την ενασχόλησή μας με ένα από τα κεφάλαια, όχι μόνο μπορούμε να εντοπίσουμε στοιχεία από τα υπόλοιπα, αλλά κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο να συμβαίνει.

2. 4 ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Για να μελετήσουμε το κεφάλαιο του χώρου είναι απαραίτητο να το χωρίσουμε σε μικρότερα κεφάλαια. Αυτά είναι αναλυτικά:

1 ΑΝΑΠΝΟΗ

Η αναπνοή είναι μια από τις βασικές ανθρώπινες λειτουργίες, σημαντική για όλες τις δραστηριότητες του ανθρώπου. Η αναπνοή μπορεί να μελετηθεί σε σχέση με καθένα από τα κεφάλαια τις Ρυθμικής.

Όσον αφορά το χώρο θα μπορούσαμε να πούμε πως η αναπνοή μας ενώνει με αυτόν. Εισπνέοντας μοιάζει να μπαίνουμε μέσα στο χώρο ενώ ταυτόχρονα μοιάζει ο χώρος να μπαίνει μέσα μας, με τη μορφή του αέρα. Με την εκπνοή γίνεται το αντίθετο.

Η αναπνοή είναι σημαντική και για έναν ακόμη λόγο. Είναι μια απλή και μικρή κίνηση που γίνεται ασυνείδητα και είναι ιδιαίτερα γνωστή στον άνθρωπο. Είναι λογικό, λοιπόν, αυτή η απλή κίνηση να χρησιμοποιηθεί για να προχωρήσουμε και να ασχοληθούμε με όλες τις άλλες κινήσεις.

Βέβαια, η αναπνοή δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί ξερά σαν μια μηχανική κίνηση, ή απλά σαν μια διαδικασία απαραίτητη για τη ζωή. Η

εισπνοή και η εκπνοή γίνονται αρχή και τέλος για όλες τις κινήσεις, τους δίνουν ζωή, ανάσα και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα που απαιτεί καθεμιά από αυτές.

2 ΚΙΝΗΣΗ

Η κίνηση είναι ουσιαστική ιδιότητα της ύλης και ανεξάρτητα από το εύρος της, πραγματοποιείται πάντοτε σε κάποιο χώρο, είτε πρόκειται για την κίνηση των σωματιδίων του ατόμου είτε προκειται για την κίνηση των πλανητών. Ο άνθρωπος κινείται από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής του και η κίνηση αποτελεί βασικό τρόπο για να γνωρίσει το χώρο γύρω του, αλλά και το περιβάλλον συνολικά. Η κίνηση συνδέεται με όλα τα κεφάλαια της Ρυθμικής, αφού πραγματοποιείται σε κάποιο χρόνο, με ορισμένη δύναμη και έχει συγκεκριμένη φόρμα, όμως γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο κεφάλαιο του χώρου, επειδή κάθε φορά που αλλάζει η θέση ενός ανθρώπου ή αντικειμένου (κίνηση) αλλάζει και ο ίδιος ο χώρος.

3 ΣΗΜΕΙΑ

Μέσα στο χώρο υπάρχουν άπειρα σημεία, αλλά και ο ίδιος ο χώρος ορίζεται από κάποια σημεία. Σχετικά με τη Ρυθμική η έννοια του σημείου μπορεί να χρησιμοποιηθεί με ποικίλους τρόπους. Μπορούμε να ασχοληθούμε με την έννοια της απόστασης ανάμεσα σε δύο σημεία, να μελετήσουμε διαφορετικούς τρόπους κίνησης με τους οποίους θα διανύσουμε αυτήν την απόσταση, να ασχοληθούμε με τη θέση των ατόμων και των αντικειμένων μέσα στο χώρο και με τον προσανατολισμό μας σε αυτόν.

4 ΓΡΑΜΜΕΣ

Ορίζοντας δύο σημεία μέσα στο χώρο μπορούμε να τα ενώσουμε με διάφορους τρόπους και να δημιουργήσουμε ποικιλία γραμμών. Μια γραμμή μπορεί να είναι ευθεία, καμπύλη ή τεθλασμένη.

Η ευθεία γραμμή είναι συνήθως δυναμική και αυστηρή. Βέβαια, μπορεί να αποδοθεί με πολλούς τρόπους, συνδυάζοντας το κεφάλαιο του χώρου με τα κεφάλαια της δύναμης και του χρόνου, αποκτώντας κάθε φορά διαφορετικό χαρακτήρα (staccato-legato, piano-forte, αργά-γρήγορα, accelerando-ritartando, κτλ).

Η καμπύλη γραμμή έχει χαρακτήρα μαλακό και ανάλαφρο, χωρίς αυτό να αποκλείει οποιαδήποτε ποικιλία. Μουσικά εκφράζεται, τις πιο πολλές φορές με λυρικά κομμάτια που ανήκουν στην οικογένεια των τρία.

Η τεθλασμένη είναι μια γραμμή που συνδυάζει στοιχεία τις ευθείας και τις καμπύλης. Ο χαρακτήρας της είναι χαρούμενος και κωμικός. Μπορεί να δουλευτεί με παύσεις και με στοιχεία από το κεφάλαιο της φόρμας.

Συνδυάζοντας τις παραπάνω γραμμές μπορούμε να δημιουργήσουμε τη μικτή γραμμή. Τα χαρακτηριστικά της εξαρτώνται από τις γραμμές από τις οποίες αποτελείται.

Η γραμμή είναι ένα πολύ μεγάλο κεφάλαιο, με απεριόριστες εκφραστικές δυνατότητες και η χρησιμοποίηση της φαντασίας είναι απαραίτητη για την απόδοση αυτής της έννοιας.

5 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Ορίζουμε τις κατευθύνσεις στο χώρο με βάση το ανθρώπινο σώμα ή κάποιο αντικείμενο το οποίο αποτελεί το σημείο αναφοράς μας. Οι κατευθύνσεις είναι: το μπρος και το πίσω, το δεξιά και το αριστερά, το πάνω και το κάτω. Βέβαια, ανάμεσα σ' αυτές τις κατευθύνσεις μπορούμε να ορίσουμε κι άλλες, διαγώνιες, προσδιορίζοντάς τες σε συνδυασμό με όσες προαναφέρθηκαν (πχ διαγώνια προς τα πίσω, δεξιά και πάνω ή

διαγώνια προς τα κάτω αριστερά και μπρος, κλπ). Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ενώνοντας δύο αντίθετες κατευθύνσεις δημιουργείται μια διάσταση.

6 ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Οι βασικές διαστάσεις του χώρου είναι το μήκος, το πλάτος και το ύψος. Μιλώντας για μία διάσταση ουσιαστικά αναφερόμαστε σε δύο αντίθετες κατευθύνσεις.

Το μήκος δημιουργείται από το μπρος και το πίσω, το πλάτος από το δεξιά και το αριστερά και το ύψος από το πάνω και το κάτω. Φυσικά οι διαγώνιες κατευθύνσεις μας δίνουν δυνατότητα για διαγώνιες διαστάσεις.

7 ΕΠΙΠΕΔΑ

Αν ενώσουμε δύο διαστάσεις δημιουργούμε ένα επίπεδο ή αλλιώς μία επιφάνεια. Τα τρία κύρια επίπεδα είναι:

- Το οριζόντιο, που δημιουργείται από το μήκος και το πλάτος και χωρίζει το χώρο σε πάνω και κάτω.
- Το κάθετο, που δημιουργείται από το μήκος και το ύψος και χωρίζει το χώρο σε δεξιά και αριστερά.
- Το εγκάρσιο ή κατά μέτωπο, που δημιουργείται από το πλάτος και το ύψος και χωρίζει το χώρο σε μπροστά και πίσω.

Κάθε κίνηση ή μετακίνηση στο χώρο μπορεί να μελετηθεί με βάση τις κατευθύνσεις ή τις διαστάσεις. Η μελέτη όμως ολοκληρώνεται όταν αναφερθούμε στα επίπεδα.

8 ΟΓΚΟΣ

Όγκο ενός αντικειμένου ονομάζουμε το χώρο που καταλαμβάνει και σχηματίζεται αν ενώσουμε τις τρεις διαστάσεις του: μήκος, πλάτος, ύψος. Βέβαια, στη Ρυθμική όπως και στο χορό, πολύ περισσότερο από τον όγκο

των αντικειμένων μας ενδιαφέρει ο όγκος του σώματος, πάντα σε συνδυασμό με την κίνηση και την μετακίνησή του. Επίσης, αναφερόμενοι στον όγκο είναι σημαντικό να ασχοληθούμε και με τον «όγκο» της ομάδας, δηλαδή με το χώρο που καταλαμβάνει και με τον τρόπο που κατανέμονται τα άτομα μέσα σ' αυτόν.

9 ΣΧΗΜΑΤΑ

- Σχήματα στο χώρο

Όταν μετακινούμαστε στο χώρο η πορεία που ακολουθούμε είναι αυτή που δημιουργεί τα σχήματα. Η διαδρομή μας, που μπορεί να είναι μια οποιαδήποτε γραμμή ή να σχηματίζει κύκλους, έχει ένα δικό της ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Φυσικά, όταν ένα σχήμα στο χώρο δημιουργείται από μια ομάδα μπορεί να είναι στατικό, οπότε δεν αναφερόμαστε σε διαδρομή. Η θέση των ατόμων στο χώρο είναι αυτή που περνάει διαφορετική αίσθηση στο θεατή κάθε φορά.

- Σχήματα με το σώμα

Αναλύοντας την κίνηση του σώματος στο χώρο, μπορούμε να αναφερθούμε στο σχήμα του σώματος κάθε στιγμή. Μελετώντας το σχήμα, μελετάμε ουσιαστικά τη θέση που έχουν τα άκρα ο κορμός και το κεφάλι, το κάθε ένα σε σχέση με τα υπόλοιπα. Όταν το σώμα παίρνει ένα σχήμα, ταυτόχρονα παίρνει σχήμα και όλος ο γύρω χώρος. Το σχήμα αυτό μπορεί να είναι στατικό ή να μεταβάλλεται συνέχεια.

Το κεφάλαιο «Σχήματα» πρόκειται για ένα κεφάλαιο πραγματικά ανεξάντλητο. Ο παιδαγωγός έχει απεριόριστες δυνατότητες, χρησιμοποιώντας τη φαντασία του να δουλέψει στοιχεία και από τα τέσσερα κεφάλαια της Ρυθμικής.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να δουλευτεί το κεφάλαιο αυτό με τα μικρά παιδιά. Από τη μία πλευρά τους δίνεται η ευκαιρία να γνωρίσουν το χώρο

και από την άλλη να γνωρίσουν το σώμα τους, να συνειδητοποιήσουν τα μέλη τους και τη θέση που έχουν κάθε φορά. Χρησιμοποιώντας τη φαντασία τους βρίσκουν τρόπους να διασχίσουν το χώρο αλλά και να τον γεμίσουν.

10 Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΜΕ ΤΟ ΧΩΡΟ

Η μουσική είναι αυτή που μας καθοδηγεί πολλές φορές για το πως θα κινηθούμε στο χώρο. Ορισμένα μουσικά κομμάτια μας οδηγούν να εκφραστούμε με καμπύλες, ενώ άλλα με ευθείες και ενώ σε κάποια φαίνεται να ταιριάζει η κίνηση σε ένα επίπεδο, σε άλλα πραγματικά ταιριάζει η αλλαγή επιπέδων. Γίνεται φανερό πως το ύφος της μουσικής και η κίνησή μας στο χώρο βρίσκονται στενά συνδεδεμένα.

Είναι δυνατόν να συνδέσουμε τα δύο αυτά στοιχεία με έναν ακόμη τρόπο. Σε ένα μουσικό κομμάτι η διάρκεια των αξιών και το τονικό ύψος των μουσικών φθόγκων μπορεί να εκφραστεί στο χαρτί. Οι διαφορετικές διάρκειες να συμβολιστούν με μεγάλες και μικρές γραμμές ή κύκλους, το τονικό ύψος και οι αναπνοές να αποδοθούν με καμπύλες. Δηλαδή, το ακουστικό ερέθισμα να μετατραπεί σε οπτικό ερέθισμα, παίρνοντας διάσταση στο χώρο.

11 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Τα «αντικείμενα» αποτελούν ένα σημαντικό κεφάλαιο του χώρου, το οποίο μας δίνει πολλές δυνατότητες για να δουλέψουμε με τα παιδιά. Τα αντικείμενα μέσα σε μία αίθουσα είναι αυτό που ουσιαστικά οριοθετούν το χώρο. Μπορούν να αξιοποιηθούν είτε χρησιμοποιώντας τα άμεσα αν έρθουμε σε επαφή μαζί τους, είτε προσπαθώντας να τα αποφύγουμε.

Στο χώρο που κινούμαστε, εκτός από τα υπαρκτά αντικείμενα μπορούμε να δημιουργήσουμε και αντικείμενα φανταστικά, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν εξίσου. Η δημιουργία φανταστικών εικόνων όχι μόνο

οδηγεί στην ανάπτυξη της φαντασίας, αλλά μπορεί να δώσει διαφορετική αίσθηση στην κίνηση, μια άλλη ποιότητα.

12 ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Για να μετακινηθεί μια ομάδα στο χώρο αυτοσχεδιαστικά, είναι απαραίτητο να υπάρχει ένας «αρχηγός», κάποιος που να την καθοδηγεί μέσα από την κίνηση. Η καθοδήγηση της ομάδας είναι δύσκολη διαδικασία που χρειάζεται εξάσκηση. Για να λειτουργήσει η διεύθυνση της ομάδας είναι βασικό τα μέλη της να έχουν δουλέψει καιρό μαζί και να υπάρχει εμπιστοσύνη και καλή συνεργασία.

Κατά την καθοδήγηση της ομάδας υπάρχει η δυνατότητα να αξιοποιηθούν τα περισσότερα από τα κεφάλαια του χώρου: αναπνοή, γραμμές, κατευθύνσεις, επίπεδα, σχήματα, αντικείμενα. Ο «αρχηγός» θα πρέπει να είναι αποφασιστικός, να έχει αυτοπεποίθηση και να χρησιμοποιεί τη φαντασία του, για να συνδυάζει τα κεφάλαια με τρόπο δημιουργικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ

3.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκα στα τέσσερα κεφάλαια της Ρυθμικής και τόνισα το γεγονός ότι κανένα από αυτά δεν μπορεί να υπάρξει ανεξάρτητα από τα άλλα τρία. Αυτό κάνει το ρόλο του παιδαγωγού-δάσκαλου λίγο πιο δύσκολο, επειδή θα πρέπει να είναι πολύ ξεκάθαρος ως προς τους στόχους του κάθε φορά. Οφείλει να γνωρίζει ποιο κεφάλαιο της Ρυθμικής θα δουλέψει και πώς θα το συνδυάσει με τα υπόλοιπα.

Εκτός όμως από αυτό, ο παιδαγωγός έχει πολλές άλλες υποχρεώσεις απέναντι στο μάθημά του και μεγάλη ευθύνη απέναντι στους μαθητές του. Είναι ουσιαστικά ο μόνος υπεύθυνος για τη διεξαγωγή και την επιτυχία της εκπαιδευτικής διαδικασίας; για το χώρο, για τη συμπεριφορά του μέσα στην αίθουσα και το συντονισμό της ομάδας, για τη διάρκεια του μαθήματος. Σε όλα αυτά τα στοιχεία θα αναφερθώ παρακάτω.

Ο χώρος

Ο δάσκαλος είναι αυτός που θα φροντίσει για το χώρο. Είναι δυνατόν οι δραστηριότητες να πραγματοποιούνται είτε σε ανοιχτό είτε σε κλειστό χώρο, σε μια αίθουσα, όμως, που θα πρέπει να είναι ευρύχωρη. Είναι σημαντικό, η αίθουσα να είναι καθαρή και αερισμένη επαρκώς, για να πραγματοποιούνται οι δραστηριότητες σε υγιεινές συνθήκες. (Husson-Pasquer, 1991)

Βέβαια, δεν αρκεί η αίθουσα να είναι άνετη ως προς το μέγεθος, αλλά ο παιδαγωγός είναι υπεύθυνος να είναι και καλά εξοπλισμένη. Μουσικά

όργανα, μπάλες, κορδέλες, υφάσματα, κασσέτες και δίσκοι με μουσική, είναι απαραίτητα σύνεργα, καθώς και ο,τιδήποτε άλλο θα τραβήξει την προσοχή των παιδιών και θα βοηθήσει στην επίτευξη των εκάστοτε στόχων. Ο παιδαγωγός οφείλει να παρουσιάζει τα υλικά στα παιδιά κάθε φορά και να τους δείχνει τον τρόπο που θα χρησιμοποιηθούν. Φυσικά, είναι πολύ ουσιαστικό, τα υλικά να αξιοποιούνται ως μέσο κατά την εκπαιδευτική και να μη γίνεται υπερβολική χρήση, η οποία θα αποπροσανατολίζει τα παιδιά από τον τελικό σκοπό της δραστηριότητας.

Η στάση του παιδαγωγού

Αρχικά, ο παιδαγωγός οφείλει να φροντίζει για την καλή του ψυχολογία όταν βρίσκεται μέσα στην αίθουσα. Θα πρέπει να αισθάνεται ήρεμος και έτοιμος για κάθε μάθημα. Μόνο αν χαίρεται για αυτό που κάνει και απευθύνεται στα παιδιά με ευχάριστο τόνο και χαμόγελο, θα μπορεί να επικοινωνήσει μαζί τους. Η δική του αυτοπεποίθηση θα βοηθήσει να τονωθεί το ηθικό των μαθητών, που θ' αρχίσουν να παίρνουν πρωτοβουλίες και να εκφράζουν τις ιδέες τους. Το ενδιαφέρον του είναι ένα μήνυμα που εκλαμβάνουν αμέσως τα παιδιά και αποτελεί μεγάλο εφόδιο για την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Είναι ο μόνος τρόπος για να επικρατεί ένα ευχάριστο και δημιουργικό κλίμα στην αίθουσα.

Παράλληλα, είναι σημαντικό, ο δάσκαλος να γνωρίσει σιγά σιγά τις ιδιαιτερότητες του κάθε παιδιού, ποια είναι η σχέση του με τα άλλα παιδιά, τι του αρέσει και τι το δυσραρεστεί. Έτσι, θα είναι πιο εύκολο γι' αυτόν να αναθέτει ρόλους, να διαμορφώνει ομάδες εργασίας ανάλογα με τους στόχους της δραστηριότητας και τελικά να πετύχει το «δέσιμο» της ομάδας και τη συνεργασία ανάμεσα στα μέλη της. Αν εντοπίσει τις δυνατότητες του μαθητή, τις ευκολίες και τις δυσκολίες του, θα μπορεί να το βοηθήσει να προχωρήσει και να πετυχαίνει ολοένα και υψηλότερους στόχους.

Επίσης, είναι σημαντικό σε κάθε μάθημα να υπάρχει συνέχεια από την αρχή ως το τέλος, αλλά να υπάρχει και εξέλιξη από το ένα μάθημα στο άλλο. Βαδίζουμε από τα γνωστά στα άγνωστα, από τα εύκολα στα δύσκολα (Γιώτα Κούγιαλη, 1999). Αυτό φυσικά δε σημαίνει πως φορτώνουμε διαρκώς τα παιδιά με νέες πληροφορίες. Είναι καλό να πραγματοποιούνται δραστηριότητες με ίδιο βαθμό δυσκολίας, για μικρό διαστημα και μετά να προχωράμε σε πιο δύσκολες. Έτσι, χρησιμοποιούμε τις εμπειρίες των παιδιών και προσπαθούμε να ικανοποιήσουμε τις ανάγκες της ηλικίας τους, ενώ ταυτόχρονα θέτουμε τα θεμέλια για τις μελλοντικές τους εμπειρίες.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ σε ορισμένα ακόμη στοιχεία, χρήσιμα για την ομαλή πορεία του μαθήματος. Ο παιδαγωγός θα πρέπει να δίνει ξεκάθαρες οδηγίες, να προσέχει την ταχύτητα αντίδρασης του κάθε παιδιού και να εντοπίζει την ικανότητα του να απαντάει «ρυθμικά» (Germaine Compagnon et Maurice Thomet, 1963). Οι καθαρές οδηγίες, η ζωντάνια και η φαντασία του, αποτελούν τον καλύτερο τρόπο για να παρασέρνει την ομάδα. Είναι απαραίτητο, ο παιδαγωγός να συμμετέχει ενεργά σε όσα συμβαίνουν, όμως σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να λειτουργεί ως μοντέλο προς μίμηση.

Η διάρκεια του μαθήματος

Φυσικά, ο παιδαγωγός είναι υπεύθυνος και για τη διάρκεια του μαθήματος και για τη σωστή κατανομή του χρόνου. Το μάθημα δε θα πρέπει να ξεπερνάει την ικανότητα συγκέντρωσης των παιδιών, η οποία όμως με τον καιρό αυξάνεται. Θα ήταν θετικό, το μάθημα να μην ξεπερνάει, συνολικά, τα 30' στην αρχή και τα 40' αργότερα, ενώ είναι πολύ σημαντικό να περιλαμβάνει σύντομες ασκήσεις, ώστε το παιδί να μπορεί να βρίσκει το φυσικό του ρυθμό (Germaine Compagnon et Maurice Thomet, 1963).

Στην περίπτωση που ο δάσκαλος θα συναντήσει κούραση, οφείλει να βρει τρόπο να ξεκουράσει τα παιδιά. Η εναλλαγή των δραστηριοτήτων και η συνεχής εισαγωγή νέων ιδεών στο μάθημα, αποτελούν τον καλύτερο τρόπο για να μη βαριέται ο ίδιος και να μπορεί να κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον των παιδιών.

Κριτική αξιολόγηση του μαθήματος

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, γίνεται κατανοητό πως οι οδηγίες και η συμπεριφορά του παιδαγωγού-διοργανωτή είναι καθοριστικές για την επιτυχία του μαθήματος. Αυτό όμως που είναι εξίσου αναγκαίο είναι να κάνει μια κριτική αξιολόγηση του κάθε μαθήματος: υπήρχε συνέχεια στις δραστηριότητες; τα παιδιά ανταποκρίθηκαν με χαρά; το θέμα που δουλεύτηκε ήταν σύμφωνο με το επίπεδο των παιδιών; πώς συμπεριφέρθηκε ο ίδιος και αν επικοινωνήσε με τα παιδιά. Τελικά, επιτεύχθηκαν οι στόχοι; Η αξιολόγηση αυτή θα τον βοηθήσει να διορθώσει τα λάθη, να επαναλάβει τα σωστά, να γίνει σιγά σιγά καλύτερος.

Ο παιδαγωγός, λοιπόν, έχει αναμφισβήτητα ένα δύσκολο έργο να επιτελέσει, μπορεί όμως να το θέσει εις πέρας με αγάπη, φροντίδα και μεράκι. Οργανώνει το μάθημα. Διευθύνει. Παρατηρεί και συμμετέχει. Διορθώνει. Αξιολογεί τον ίδιο και το μάθημα. Πετυχαίνει τους στόχους του. Στις δύσκολες αλλά καθοριστικές αποφάσεις που λαμβάνει ανήκει και αυτή της δομής του μαθήματος και της κατανομής του χρόνου, τα οποία όμως θα εξεταστούν εκτενέστερα στη συνέχεια.

3. 2 Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Στο κεφάλαιο που προηγήθηκε έκανα αναφορά στο ρόλο του παιδαγωγού. Η δομή και η πορεία του μαθήματος αποτελούν και αυτά

ευθύνη του παιδαγωγού, κάνω όμως ιδιαίτερη αναφορά, για να αναπτύξω αναλυτικότερα τα επιμέρους τμήματα που δομούν ένα μάθημα.

Στην αρχή και ενώ ο δάσκαλος δεν έχει μεγάλη εμπειρία, κατά το σχεδιασμό των μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων, μπορεί να αισθάνεται ότι χρειάζεται καθοδήγηση. Έτσι, ίσως να επιλέξει να χρησιμοποιήσει μία μέθοδο και πολλές φορές να την υιοθετήσει και να την εφαρμόζει αυτούσια. Αυτό, αρχικά, θα του δώσει ασφάλεια, αλλά σιγά σιγά θα πρέπει να αποφύγει τον εξής κίνδυνο: η ομάδα να λειτουργεί μόνο μέσα στα πλαίσια της μεθόδου, ο παιδαγωγός να κάνει αξιολογήσεις με βάση αυτήν, το μάθημα να γίνει μονότονο και να χαθούν οι μακροπρόθεσμοι στόχοι της μουσικής και κινητικής ανάπτυξης. (France Webber Aronof, 1979)

Ο παιδαγωγός, λοιπόν, είναι απαραίτητο να χρησιμοποιεί τις γνώσεις και τη φαντασία του και να φτιάχνει ένα εβδομαδιαίο και μηνιαίο πρόγραμμα, στο οποίο θα διαφέρονται οι στόχοι που θέλει να επιτευχθούν καθώς και οι δραστηριότητες με τις οποίες θα τους προσεγγίσει. Και σε αυτό το σημείο, όμως, θα πρέπει να φανεί πολύ προσεκτικός, για να μην καταντήσει δέσμιος αυτού του υπολογισμού που είχε κάνει από την αρχή. Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσει πολύ καλά ότι κάθε τάξη είναι διαφορετική, έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες και ότι ένα «πρόγραμμα» που εφαρμόστηκε με επιτυχία τη μία χρονιά, σίγουρα θα χρειάζεται τροποποιήσεις την επόμενη.

Στα περισσότερα μαθήματα μουσικοκινητικής αγωγής ακολουθείται ένα συγκεκριμένο πλάνο καταμερισμού του χρόνου, που περιλαμβάνει 3 στάδια, όπως είναι και τα 3 στάδια της δομής των δραστηριοτήτων. «Κάθε ψυχοκινητική δραστηριότητα αποτελείται από 3 φάσεις: προθέρμανση, κύρια φάση και χαλάρωση». (Γιώτα Κούγιαλη, 1999) Αυτή είναι σε γενικές γραμμές η πορεία που ακολουθείται στα μαθήματα, αν και ο παιδαγωγός έχει τη δυνατότητα να κάνει αλλαγές και να προσαρμόσει τα στάδια στις εκάστοτε ανάγκες του μαθήματος.

Προθέρμανση

Η προθέρμανση είναι απαραίτητη για να μπορέσει το σώμα να κινηθεί, επειδή το σώμα ενός μικρού παιδιού είναι πολύ εύκολο να τραυματιστεί. Θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται ασκήσεις που προετοιμάζουν όλο το σώμα αλλά και άλλες για τα διάφορα μέλη χωριστά (χέρια, πόδια, κεφάλι). (Marion Gough, 1993) Παράλληλα, σε αυτή τη φάση προσπαθούμε να προετοιμάσουμε ψυχολογικά τα παιδιά, ώστε να συμμετέχουν με χαρά και ενθουσιασμό στη συνέχεια των δραστηριοτήτων. (Γιώτα Κούγιαλη, 1999) Δηλαδή, τα παιδιά προετοιμάζουν το σώμα και το μυαλό για ό,τι θα ακολουθήσει.

Κύρια Φάση

Η φάση αυτή περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες, που έχουμε επιλέξει για την επίτευξη του στόχου μας. (ο.π.) Στη φάση αυτή έχουμε τη δυνατότητα να αναπτύξουμε τα μουσικοκινητικά μοτίβα που μας ενδιαφέρουν, καθώς και να εισάγουμε καινούριες έννοιες. Είναι καλό, άλλες φορές να στηριζόμαστε σε γνωστές έννοιες για να εισάγουμε τις νέες και άλλες φορές, να δημιουργούμε καταστάσεις προβληματισμού και να ζητάμε εύρεση λύσεων από τα παιδιά.

Η χαλάρωση

Η φάση αυτή του μαθήματος, αν και διαρκεί λίγο, είναι πολύ σημαντική. Σε αυτό το σημείο αφήνουμε τα παιδιά να περπατήσουν ή να καθήσουν ήρεμα στην τάξη ή να ξαπλώσουν στο πάτωμα, με σκοπό να επανέλθουν οι αναπνευστικοί και οι καρδιακοί τους ρυθμοί στα φυσιολογικά επίπεδα. Επίσης, επειδή οι δραστηριότητες στις οποίες συμμετείχαν απαιτούσαν αυξημένη συγκέντρωση και ολοκληρωτική συμμετοχή, τώρα τα παιδιά έχουν χρόνο να ηρεμήσουν και να ξανασκεφτούν όσα συνέβησαν.

3.3. ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΚΗΣ

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθώ στους στόχους που μπορεί να πετύχει η Ρυθμική, γεγονός που την κάνει να είναι ένα σύστημα πολυδιάστατο, χρήσιμο για κάθε άνθρωπο. Αν και όταν δημιουργήθηκε η Ρυθμική, ο σκοπός της ήταν να διδάξει τους μουσικούς κανόνες, μέσα από την κίνηση, η μέθοδος αυτή κατάφερε να εξυπηρετεί τον άνθρωπο συνολικά και να συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη του. Η ρυθμική ως παιδαγωγική μέθοδος επιτελεί μία πληθώρα από διαφορετικούς στόχους.

Αρχικά, πρόκειται για μία μέθοδο που βοηθάει στην ανάπτυξη του σώματος. Γίνεται κατανοητό πως οι συμμετέχοντες δουλεύουν με το σώμα τους, αφού η Ρυθμική ενδιαφέρεται για την κίνηση και στηρίζεται σε αυτήν. Βοηθάει στη λειτουργικότητα του σώματος, στην ισορροπία, αλλά και στην ετοιμότητα. Δεν πρόκειται, όμως, απλά για μια μέθοδο γυμναστικής. Στο μαθητή δίνεται η δυνατότητα να γνωρίσει το σώμα του, να αποκτήσει επίγνωση των δυνατοτήτων του και να αποκτήσει την αυτοπεποίθηση ότι το σώμα του αντιδρά με τη θέληση του (Compagnon-Thomet, 1963).

Άλλο σημείο της ανθρώπινης ύπαρξης, το οποίο εξυπηρετεί η ρυθμική είναι το πνεύμα, δηλαδή η νοητική ικανότητα. «Οι μαθητές εμπλουτίζουν τις εμπειρίες τους και τις οργανώνουν με τη βοήθεια της συμβολικής λειτουργίας και ανάλογα με το βαθμό ωριμότητάς τους» (Ο.Ε.Δ.Β., 1991, σελ. 17). Πολύ συχνά ζητείται από τον παιδαγωγό να επιλύσουν προβλήματα, άλλοτε πιο απλά και άλλοτε πιο πολύπλοκα, ανάλογα με το επίπεδο και τις δυνατότητες τους. Έτσι, μέσα από τις δραστηριότητες μπαίνουν στη διαδικασία να σκεφτούν, να συνδυάσουν γεγονότα και να ανακαλέσουν πληροφορίες. Όλα αυτά βοηθάνε στη σκέψη και οδηγούνε το μαθητή «να αναπτύξει θετική στάση απέναντι στη μάθηση» (ο.π.).

Επίσης, η ρυθμική συμβάλλει στην ικανοποίηση της συναισθηματικής φύσης του ανθρώπου. Κάποιος με καλά γυμνασμένο σώμα και δουλεμένο

μυαλό, χρειάζεται και την ψυχική καλλιέργεια για να νιώθει ολοκληρωμένος. Ο μαθητής στις διάφορες δραστηριότητες αισθάνεται τη χαρά της έκφρασης, μέσω της μουσικής και μαζί με τη μουσική. Του δίνεται η ευκαιρία να τραγουδήσει, να περπατήσει ελεύθερα, να κυλιστεί, να πηδήξει, να τρέξει, να κινηθεί όπως επιθυμεί. Φυσικά, αισθάνεται ικανοποίηση όταν καταφέρνει να ελέγξει το σώμα του, αλλά το κυριότερο είναι ότι ελευθερώνει τις δυνάμεις του και εκφράζει τα συναισθήματά του.

Γίνεται αντιληπτό, πως η μέθοδος που εξετάζουμε βρίσκεται κοντά στο σώμα, το νου και την ψυχή. Αυτό δίνει δύναμη και αυτοπεποίθηση στους συμμετέχοντες, απαραίτητα εφόδια για να πέρνουν πρωτοβουλίες και να επιλύουν προβλήματα. Αισθάνονται άνετα να εκφράσουν τη γνώμη τους, να διατυπώσουν νέες ιδέες, αποκτούν θάρρος και θέληση να πετύχουν τους στόχους τους. Βέβαια, όλα αυτά τα χαρακτηριστικά δεν αποτελούν χρήσιμα στοιχεία μόνο για τη διαδικασία της μουσικοκινητικής αγωγής. Οι μαθητές τα αφομοιώνουν, αποτελούν σιγά σιγά στοιχεία του χαρακτήρα τους και τα μεταφέρουν και σε άλλα πεδία δράσης της καθημερινής ζωής.

Η ρυθμική, λοιπόν, συμβάλλει σημαντικά στην οικοδόμηση ενός σταθερού και γεμάτου εφόδια χαρακτήρα, ο οποίος με τη σειρά του βοηθάει στην ομαλή κοινωνικοποίηση του ατόμου. Στα πλαίσια των μαθημάτων, οι συμμετέχοντες αναγκάζονται πολλές φορές να συνεργαστούν μεταξύ τους και να αναπτύξουν τη συντροφικότητα τους, δουλεύοντας σε μικρές ομάδες ή όλοι μαζί. Εφόσον θα εξοικειωθούν με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης θα μπορούν να την εφαρμόσουν και έξω από τα πλαίσια των μαθημάτων. «Οι δάσκαλοι πρέπει να προσπαθούν να προτρέπουν τα παιδιά να ζουν τη δική τους ζωή, αλλά και να την εναρμονίζουν με τη ζωή των άλλων» (Dalcroze, 1999). Έτσι, οι μαθητές διατηρούν την ατομικότητά τους, αλλά ταυτόχρονα σέβονται τους συνανθρώπους τους. Πετυχαίνουν, δηλαδή, την κοινωνικοποίηση μέσα από την προσωπική έκφραση.

Ακόμη, είναι καλό να γίνει αναφορά στην καλλιέργεια της δημιουργικής φαντασίας. Αυτό, στα πλαίσια των μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων, σημαίνει πως ο μαθητής ακούει μία μουσική και εκφράζει τα συναισθήματα του μέσα από την κίνηση. Έτσι, «προετοιμάζεται για να ακούει, αργότερα, το τραγούδι του κόσμου» (Companion – Thomet, 1951, σελ. 8). Κάθε άνθρωπος, από την παιδική του ηλικία, έχει ως ένα βαθμό την τάση να δημιουργήσει και αυτή η τάση δεν πρέπει να χαθεί, αλλά αντίθετα, πρέπει να καλλιεργηθεί. Για να το πετύχουμε αυτό, οι εμπειρίες που θα δεχθεί το άτομο πρέπει να είναι δυνατές, για να μείνουν έντονα στη μνήμη και να μπορεί να τις ανακαλέσει, να τις συνδυάσει με άλλες και να εκφραστεί με οποιοδήποτε τρόπο, όχι μόνο μέσο του χορού (Findlay). Αν εκπαιδεύσουμε την ευαισθησία των μαθητών υπάρχει η δυνατότητα για ένα πραγματικά καλλιτεχνικό αποτέλεσμα.

Παρόλο που η ρυθμική σχετίζεται άμεσα με την κίνηση και το χορό, στην πραγματικότητα είναι ανοιχτή σε διάφορους καλλιτεχνικούς δρόμους. Στα πλαίσια της συνεργάζονται η μουσική, ο χορός, η ζωγραφική, η γλυπτική, η αρχιτεκτονική, σε μια εποχή όπου οι τέχνες βρίσκονται πολύ κοντά μεταξύ τους. Η μια τέχνη μαθαίνει από τις άλλες, ενώ η κάθε μία έχει τις δικές της δυνάμεις, οι οποίες δεν μπορούν να αντικατασταθούν από εκείνες μιας άλλης (Kadinsky, 1981). Στη Ρυθμική « οι συμμετέχοντες δούλεύουν με το σώμα τους και το ετοιμάζουν για να εξυπηρετήσουν την τέχνη συνολικά» (Dalcroze, 1980, σελ. 115). Επιπλέον, ο ρυθμός, με τον οποίο ασχολούνται σε μεγάλο βαθμό οι μουσικοκινητικές δραστηριότητες, υπάρχει σε όλες τις τέχνες. Έτσι, οι μαθητές μαθαίνουν να τον αναγνωρίζουν και να τον επιζητούν παντού.

Παράλληλα με όσα προαναφέρθηκαν, οι δραστηριότητες της Ρυθμικής έχουν την δύναμη να φέρουν τους μαθητές κοντά στην παράδοση, επειδή πολύ συχνά χρησιμοποιεί παλιά λαϊκά τραγούδια για παιδιά και μεγάλους, ρυθμούς και φόρμες από παραδοσιακούς χορούς. Όλα αυτά γίνονται

αφορμή για νέες δημιουργίες και δραστηριότητες, με τη χρησιμοποίηση της φαντασίας. Έτσι, οι συμμετέχοντες γνωρίζουν την παράδοση μ' έναν ευχάριστο και δημιουργικό τρόπο, και όχι σε μια στεία απαρχαιωμένη γνώση. «Στα παιδιά πρέπει να μαθαίνουμε ότι το χρέος του ανθρώπου δεν είναι να δουλεύει για τα περασμένα, αλλά να τα χρησιμοποιεί για να προετοιμάζεται για το μέλλον» (Dalcroze, 1915, σελ. 95).

Η επίτευξη των στόχων που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι πάρα πολύ σημαντική για όλους τους ανθρώπους: η καλλιέργεια του σώματος, του πνεύματος, της ψυχής, η ατομική δύναμη και η ομαδικότητα, η επαφή με την παράδοση και φυσικά, η δημιουργική φαντασία. Επίσης, η ικανότητα αναπαραγωγής εμπειριών είναι αυτό που ενδιαφέρει σημαντικά και την έρευνα που θα ακολουθήσει. Δηλαδή, το κατά πόσο οι γνώσεις που παρέχει η Ρυθμική δεν είναι στείες, αλλά μπορούν να αφομοιωθούν και να χρησιμοποιηθούν σε άλλες διαδικασίες, με τη βοήθεια της λογικής και της φαντασίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

**Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ
ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ**

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα που θα ακολουθήσει έχει σκοπό να δείξει ότι η Ρυθμική είναι μια παιδαγωγική μέθοδος, που μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν έννοιες που σχετίζονται με το χώρο, τις οποίες θα μπορούν μετά να αναπαράγουν σε ποικίλες δραστηριότητες, που σχετίζονται με την κινητική και νοητική τους ανάπτυξη. Αυτό το πετυχαίνει με τρόπο βιωματικό, δηλαδή, μέσα από δραστηριότητες που δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην κίνηση.

Αυτό που θα προσπαθήσει να εντοπίσει η έρευνα είναι αν μετά την διεξαγωγή του προγράμματος, θα υπάρχει διαφορά στην αντίληψη του χώρου κατά την κίνηση σε αυτόν, αλλά και αν το παιδί θα πάρει πρωτοβουλίες, αν θα χρησιμοποιήσει τη φαντασία του και αν θα αξιοποιήσει προηγούμενα ερεθίσματα και εμπειρίες για να επιλύσει κάποιο πρόβλημα που θα τεθεί. Ουσιαστικά, η έρευνα δε θέλει να «αποδείξει», αλλά να «εξετάσει» το κατά πόσο μία σειρά δραστηριοτήτων με στοιχεία από τη μέθοδο Dalcroze, όπως αυτά αναφέρθηκαν και στο θεωρητικό μέρος της εργασίας και με αυτήν την πορεία από τα εύκολα στα δύσκολα, από τα γνωστά στα άγνωστα, μπορεί να πάρει προεκτάσεις για το παιδί και σε τομείς εκτός του χορού.

Η Ρυθμική, αν και πρόκειται για μία μέθοδο μουσικοκινητικής αγωγής, μπορεί να αποτελέσει έναν από τους πιο κατάλληλους τρόπους για την εκμάθηση των εννοιών του χώρου, επειδή, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή της εργασίας, ο χώρος αποτελεί ένα από τα τέσσερα κεφάλαια που την αποτελούν (χρόνος, χώρος, δύναμη, φόρμα). Παρά το γεγονός ότι ο δάσκαλος διαλέγει ένα κεφάλαιο ως κύριο θέμα της δραστηριότητας που οργανώνει κάθε φορά, τα κεφάλαια είναι πάντοτε στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους. Έτσι, οι δραστηριότητες που θα χρησιμοποιηθούν για την καλύτερη αντίληψη των εννοιών του χώρου στα πλαίσια της εργασίας, θα

συνδυάζουν μία πληθώρα στοιχείων από όλα τα κεφάλαια της Ρυθμικής. Αυτό θα δώσει ποικιλία στη διδασκαλία, το πεδίο στο οποίο θα δουλέψουν τα παιδιά θα είναι ευρύτερο και θα τους δοθούν περισσότερα ερεθίσματα, γεγονός που κρατάει αμείωτο το ενδιαφέρον τους και καλλιεργεί τη φαντασία τους.

Επιπλέον, η Ρυθμική, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή της εργασίας, πέρα από ένα σύστημα εκμάθησης μουσικών κανόνων με τρόπο βιωματικό, επιτελεί και πολλούς άλλους στόχους, οι οποίοι συνοψίζονται στην εναρμόνιση του νου, της ψυχής και του σώματος και είναι όλοι ιδιαίτερα σπουδαίοι. Πιο συγκεκριμένα, οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τις έννοιες του χώρου, έχουν ως στόχο να δώσουν στο παιδί αυτοπεποίθηση, σιγουριά στην κίνηση, ευελιξία και ετοιμότητα να αντιδράσει. Όλα αυτά τα στοιχεία είναι σημαντικά όχι μόνο για τη μουσικοκινητική αγωγή και το χορό, αλλά για όλες τις καθημερινές δραστηριότητες του παιδιού. Είναι, λοιπόν, κατανοητό πως η Ρυθμική αποτελεί ένα μοναδικό τρόπο προσέγγισης των εννοιών του χώρου, αφού ταυτόχρονα στοχεύει στην ολική ανάπτυξη του ατόμου, με ποικιλία δραστηριοτήτων όπου κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει η κίνηση.

Αποφάσισα να ασχοληθώ με την έννοια του χώρου, επειδή η κατανόησή του είναι μια διαδικασία δύσκολη, αλλά και απαραίτητη για κάθε άνθρωπο από την πολύ μικρή ηλικία. Φυσικά, δεν αναφέρομαι στο άπειρο ως χώρο, αλλά στον περιορισμένο και συγκεκριμένο χώρο που είναι γύρω μας και που σχετίζεται άμεσα με τον εαυτό μας και την κίνησή μας (Κυνηγού). Το παιδί δεν προγραμματίζει από πριν πως θα κινηθεί, δεν υπολογίζει τις αποστάσεις, δεν κινείται με την πιο σύντομη διαδρομή, δυσκολεύεται να συγκρίνει μεγέθη και να αντιληφθεί τα επίπεδα ή τα σχήματα. Γίνεται αντιληπτό πως από τα παιδιά λείπουν πολλά στοιχεία που σχετίζονται με το χώρο και τον προσανατολισμό τους σε αυτόν.

Επίσης, η συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων που έχει το παιδί μέσα στο χώρο και η κατανόηση των εννοιών που σχετίζονται με αυτόν, αποτελούν πραγματικά εφόδια για την συνολική ανακάλυψη του περιβάλλοντος από το παιδί. Οι πρώτες εξερευνήσεις που κάνει το παιδί στο περιβάλλον, σχετίζονται με το χώρο, παρόλο που αυτό γίνεται ασυνείδητα. Ακόμα και όταν απλώνει το χέρι για να αγγίξει τη μητέρα του ή να πιάσει ένα αντικείμενο, μεταβάλλεται η θέση του στο χώρο, χωρίς βέβαια να το καταλαβαίνει ή να μπορεί να υπολογίσει την απόσταση που το χωρίζει από το ζητούμενό του. Η έννοια παραμένει ασαφής και για τα νήπια, μπορούν, όμως και είναι σημαντικό να την κατακτήσουν σιγά σιγά, μέσα από ποικιλία δραστηριοτήτων.

Μία ακόμη παράμετρος που ενδιαφέρει την έρευνα, εκτός από αυτήν του χώρου, που μόλις αναφέρθηκε, είναι η κίνηση. Η κίνηση μας ενδιαφέρει πολύ στην Ρυθμική και ειδικά στην Ρυθμική Dalcroze για μικρά παιδιά, για δύο λόγους. Αρχικά, επειδή η μέθοδος αυτή βρίσκεται πολύ κοντά στις ιδέες δύο μεγάλων μελετητών της κίνησης, του Francois Delsartre και του Rudolf von Laban. Ο πρώτος, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, μίλησε για τη σημασία ακόμα και της παραμικρής κίνησης, αλλά και για την ενότητα πνεύματος και ψυχής και πώς εκφράζονται αυτά με το σώμα. Ο δεύτερος, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ανέλυσε τους νόμους της κινητικής έκφρασης (Σαβράμη, 1990), μίλησε για μια εσωτερική ώθηση που προηγείται της κίνησης και αναφέρθηκε στην προσωπική κινητική έκφραση, που είναι απελευθερωμένη από κανόνες και είναι πολύ σημαντική για κάθε άνθρωπο. Σε πολλές από αυτές τις ιδέες βασίστηκε και η Ρυθμική του Emile Jacque Dacroze.

Ο δεύτερος λόγος, που κάνει την κίνηση πολύ σημαντική στα πλαίσια της Ρυθμικής είναι ότι αποτελεί μία από τις βασικές ανάγκες των μικρών παιδιών. Από όταν γεννιέται το παιδί κινείται και ανακαλύπτει τον κόσμο γύρω του και τις ιδιότητες των αντικειμένων μέσα από τις αισθήσεις του.

Αυτό το στάδιο, σύμφωνα με τον Piaget πρόκειται για την αισθησιοκινητική περίοδο και αντιστοιχεί χρονικά στο διαστημα από τη γέννηση του παιδιού μέχρι τα δύο του χρόνια (Φράγκος,1984). Η κίνηση, παρόλο που είναι ασυνείδητη και απλή στην αρχή, είναι κυρίαρχη και αποτελεί ανάγκη για το παιδί. Σε αυτήν του την ανάγκη επιστρέφει η Ρυθμική και ο χορός, δηλαδή στη διάθεσή του να ανακαλύψει, να μάθει και να αισθανθεί μέσα από την κίνηση.

Η ανάγκη του παιδιού για κίνηση, όμως, δεν σταματά στην αισθησιοκινητική περίοδο, αλλά ξεκινάει από αυτήν και συνεχίζεται πολύ πιο έντονα τα επόμενα χρόνια, κατά την προσυλλογιστική περίοδο. Προσυλλογιστική περίοδος, σύμφωνα με τον Piaget ονομάζεται η περίοδος από τα 3 ως τα 7 χρόνια του παιδιού, όπου το παιδί αναπαριστά με συμβολισμούς όσα γνώρισε κατά την αισθησιοκινητική περίοδο. (Φράγκος, 1984). Το παιδί, δηλαδή, σε αυτήν την ηλικία κάνει συμβολισμούς και έχει έντονη την ανάγκη για κίνηση. Για να εκφράσει όλα αυτά, παίζει συμβολικά και κινητικά παιχνίδια. Τα χαρακτηριστικά αυτά των παιδιών, δεν μπορούν να παραβλέψουν η Ρυθμική και ο χορός, όταν απευθύνονται στις αντίστοιχες ηλικίες.

Το συμβολικό παιχνίδι, βρίσκεται κοντά στη Ρυθμική και στο χορό. Συμβολικό παιχνίδι σημαίνει πως το παιδί χρησιμοποιεί αντικείμενα και τους δίνει το νόημα που θέλει, ενώ ταυτόχρονα μιμείται και τις συμπεριφορές των ενηλίκων. Αποτελεί, δηλαδή για το παιδί, τον καλύτερο τρόπο να βιώσει εικονικές καταστάσεις και να χρησιμοποιήσει τη φαντασία του για την επίλυση προβλημάτων. Αντίστοιχα ο χορός, είναι συμβολικός σε πάρα πολλές περιπτώσεις και παράλληλα, οι συμβολισμοί ενός παιχνιδιού μπορούν να γίνουν αφορμή για μία δραστηριότητα της Ρυθμικής ή το σενάριο για μια χορευτική δράση.

Επίσης, όσον αφορά τα κινητικά παιχνίδια, ικανοποιούν την ανάγκη του παιδιού για κίνηση, όπως και η Ρυθμική και ο χορός. Με τα κινητικά

παιχνίδια, το παιδί διώχνει μεγάλα ποσά ενέργειας, γυμνάζει το σώμα τους, που γίνεται πιο δυνατό και συγχρόνως αισθάνεται απελευθερωμένο και χαρούμενο. Παίζει, κινείται, ανακαλύπτει το περιβάλλον, κοινωνικοποιείται, δηλαδή οι στόχοι των κινητικών παιχνιδιών ταυτίζονται με αυτούς της Ρυθμικής. Η τάση του παιδιού να παίζει, χρησιμοποιείται και στα πρώτα στάδια του χορού, τότε που δεν ενδιαφερόμαστε για την κατάκτηση κάποιας τεχνικής, αλλά θέλουμε να ικανοποιήσουμε την ανάγκη του παιδιού για κίνηση και προσωπική έκφραση, στα πλαίσια ενός ευχάριστου και πετυχημένου ως προς τους στόχους του μάθημα.

Παραπάνω αναφέρθηκα στο στόχο της έρευνας, στον τρόπο που συνδέεται η Ρυθμική με το χώρο και στους λόγους που με οδήγησαν να ασχοληθώ με την έννοια του χώρου στην έρευνά μου. Επίσης, αναφέρθηκα σε ορισμένα χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας, τα οποία ενδιαφέρουν και την έρευνα, αφού τα παιδιά που θα πάρουν μέρος είναι περίπου 5 χρονών, αλλά και στο ρόλο του παιχνιδιού- συμβολικού και κινητικού- για τα παιδιά και πως αυτό χρησιμοποιείται στα πλαίσια της Ρυθμικής.

Η εκπαιδευτική έρευνα, έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει δύο μεθόδους: την ποσοτική και την ποιοτική. Η ποσοτική μέθοδος στηρίζεται στις φυσικές επιστήμες και στοχεύει στην ανακάλυψη των φυσικών και γενικών νόμων που ρυθμίζουν και καθορίζουν ποικίλες καταστάσεις (Cohen-Manion, 1997). Διατυπώνοντας γενικούς νόμους μπορούν να εξηγηθούν όσα συμβαίνουν στον κόσμο, να βρεθούν οι συνδέσεις ανάμεσα στα γεγονότα και να δοθεί ένας τρόπος για πρόβλεψη και έλεγχο. Επίσης, η εμπειρική επιστήμη διέπεται από την αρχή της γενικότητας. «Ξεκινώντας από παρατηρήσεις του συγκεκριμένου, οι επιστήμονες επιχειρούν να γενικεύσουν τα ευρήματά τους»(ο. π. σελ.29). Η ποσοτική έρευνα, δηλαδή, δε βοηθάει ιδιαίτερα στη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, τουλάχιστον όχι σε όλες τις περιπτώσεις, επειδή οι άνθρωποι διαφέρουν μεταξύ τους και δεν μπορούμε εύκολα να κάνουμε γενικεύσεις στα

αποτελέσματα μιας έρευνας, όπως κάνουμε όταν πρόκειται για φυσικά φαινόμενα.

Η ποιοτική έρευνα, από την άλλη πλευρά, ενδιαφέρεται περισσότερο για το άτομο και μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη στη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Στην ποιοτική μέθοδο, οι ερευνητές δεν στοχεύουν στη διατύπωση γενικών νόμων, αλλά επειδή ασχολούνται με την εμπειρία, αυτό που τους ενδιαφέρει περισσότερο είναι η δράση. «Η δράση μπορεί να εκληφθεί ως η συμπεριφορά – με – νόημα, δηλαδή είναι συμπεριφορά που προσανατολίζεται προς το μέλλον»(ό.π. σελ. 63). Η ποιοτική έρευνα, ασχολείται με όσα συμβαίνουν σε ορισμένο τόπο και χρόνο. Οι ερευνητές βρίσκουν νόημα σε πράξεις συγκεκριμένων ανθρώπων, σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή και σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον. Το θετικό είναι πως επειδή η μελέτη είναι άμεση και πολύ συγκεκριμένη, τα συμπεράσματα είναι έγκυρα τις περισσότερες φορές για το δείγμα που παρατηρήθηκε – μελετήθηκε. Δηλαδή, «οι επιστήμονες των επιστημών του ανθρώπου, οφείλουν να είναι πολύ προσεκτικοί όταν γενικεύουν τα συμπεράσματα αυτά» (ό.π. σελ.29)

Η έρευνά μου θα πραγματοποιηθεί με βάση τις μελέτες με οιωνοί πειράματα. Τα πειράματα βρίσκονται πολύ κοντά στις ποσοτικές έρευνες. Στην συγκεκριμένη έρευνα, όμως, δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία, ούτε μετρήσεις καθαρά ποσοτικές, όπως αυτές που πραγματοποιούνται στις φυσικές επιστήμες. Επίσης, επειδή θα ασχοληθώ με μια ομάδα παιδιών και τις αντιδράσεις τους, η έρευνα εμφανίζει ορισμένα στοιχεία και από τις ποιοτικές μεθόδους, οι οποίες ασχολούνται με τη δράση. Γίνεται αντιληπτό πως η έρευνα που θα ακολουθήσει βρίσκεται ανάμεσα στις ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους.

Στις έρευνες με πειράματα ο ερευνητής χειρίζεται τις συνθήκες που καθορίζουν τα γεγονότα που τον ενδιαφέρουν. «Στην απλούστερή του μορφή ένα πείραμα εμπεριέχει την αλλαγή στην τιμή μίας μεταβλητής –η

οποία καλείται ανεξάρτητη- και την παρατήρηση της επίδρασης αυτής της αλλαγής πάνω σε μία άλλη μεταβλητή, η οποία καλείται εξαρτημένη».(ό.π. σελ.239). Όμως, σε εκπαιδευτικά πλαίσια, οι περισσότερες μελέτες είναι οιωνοί πειραματικές, που σημαίνει πως οι ομάδες που θα μελετηθούν δε δημιουργήθηκαν με τυχαία δειγματοληψία, αλλά με βάση κάποια χαρακτηριστικά.

Στην έρευνα θα δουλέψω με μία ομάδα παιδιών η οποία θα ονομαστεί πειραματική ομάδα και πρόκειται ουσιαστικά για ένα προ-πειραματικό σχέδιο με έλεγχο προ και μετά, σύμφωνα με τους Cohen-Manion. Στο βιβλίο τους Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας γράφουν: «ένας ερευνητής έχει μετρήσει μία ομάδα βάσει μίας εξαρτημένης μεταβλητής (O1) και έπειτα εισάγει ένα πειραματικό χειρισμό (χ). Ακολουθώντας τον πειραματικό χειρισμό, ο ερευνητής έχει πάλι μετρήσει τις τάσεις της ομάδας (O2) και προχωρά στον υπολογισμό των διαφορών της βαθμολογίας πριν και μετά το πρόγραμμα, τις οποίες αποδίδει στις επιδράσεις του χ ».

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να τονίσω ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση, όταν αναφερόμαστε σε μετρήσεις δεν εννοούμε μετρήσεις ποσοτικές, όπως είναι οι μετρήσεις στις φυσικές επιστήμες. Ουσιαστικά αυτό που θα κάνω είναι να παρατηρήσω, να καταγράψω και να μελετήσω τις αντιδράσεις των παιδιών, την αντιληπτική τους ικανότητα και τις γνώσεις τους σχετικά με ορισμένες έννοιες του χώρου, πριν και μετά τη σειρά των μαθημάτων σε μία ποικιλία δραστηριοτήτων, κινητικών και νοητικών. Αυτό που ενδιαφέρει την έρευνα είναι η διαφορά ανάμεσα στις δύο παρατηρήσεις.

Βέβαια, εάν πράγματι υπάρξει διαφορά, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί πως αυτό οφείλεται σε εξωτερικούς παράγοντες, ανεξάρτητους από το πρόγραμμα των συναντήσεων. Οι παράγοντες αυτοί μπορεί να σχετίζονται με εμπειρίες των παιδιών στο σχολείο, στο σπίτι, ακόμα και με

τα μαθήματα χορού. Είναι σημαντικό, ο ερευνητής να λαμβάνει υπόψιν του την ύπαρξη αυτών των εξωτερικών παραγόντων, σε οποιαδήποτε έρευνα και να τους περιορίζει αν έχει τη δυνατότητα. Αποτελούν στοιχεία τα οποία σίγουρα δεν μπορούν να παραληφθούν.

Για να κάνω την εργασία μου με την παραπάνω μεθοδολογία, αποφάσισα να απευθυνθώ σε μία σχολή χορού. Οι λόγοι που με έκαναν να πάρω μία τέτοια απόφαση είναι πολλοί και ποικίλουν και σε αυτό το σημείο θα κάνω μία αναφορά σε αυτούς.

Αρχικά, ο πρώτος λόγος που με οδήγησε σε αυτήν την απόφαση ήταν καθαρά πρακτικός. Έχω ασχοληθεί πολλά χρόνια με το χορό και στην σχολή χορού όπου παρακολουθούσα μαθήματα είχα μία πολύ καλή σχέση με τη διευθύντρια και δασκάλα μου κα Άσπα Φούτση. Έτσι, όταν σε μία συζήτηση της ανέφερα πως θα χρειαστώ τη βοήθειά της για την πραγματοποίηση της πτυχιακής μου εργασίας, η οποία θα περιελάμβανε και έρευνα, φάνηκε πρόθυμη αν με βοηθήσει. Έτσι και έγινε, παραχωρώντας μου την αίθουσα για κάποιες ώρες, ενώ μου επέτρεψε να δουλέψω με μια ομάδα παιδιών από κάποιο τμήμα της σχολής.

Επίσης, επέλεξα μία σχολή χορού, επειδή το περιβάλλον είναι ήδη γνωστό στα παιδιά ως ο «χώρος που χρησιμοποιείται για χορό». Η αίθουσα του χορού είναι αυτή που τα παιδιά χρησιμοποιούν αποκλειστικά για να συνδυάσουν την κίνηση με τη μουσική και να εκφραστούν με το σώμα τους. Αυτό θα βοηθήσει ιδιαίτερα στη διεξαγωγή της έρευνας, αφού τα παιδιά θα αισθάνονται άνετα κατά την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων, οι οποίες απαιτούν μεγάλη ελευθερία στην κίνηση και στην έκφραση, το οποίο ίσως να μη συνέβαινε σε έναν άλλο χώρο, π.χ. στην αίθουσα ενός νηπιαγωγείου.

Αυτό δε σημαίνει πως η Ρυθμική και ανάλογες δραστηριότητες μουσικοκινητικής αγωγής, δεν μπορούν να εφαρμοστούν στο νηπιαγωγείο ή σε αντίστοιχους χώρους. Σ' εκείνη την περίπτωση τα παιδιά θα

βρίσκονται από την αρχή υπό την καθοδήγηση ενός οικείου προσώπου, του νηπιαγωγείου τους. Έτσι, θα εξοικειωθούν σιγά σιγά με τις κινητικές δραστηριότητες και την προσωπική κινητική έκφραση, στον ίδιο χώρο που πραγματοποιούν και τις υπόλοιπες δραστηριότητες (κυρίως στα σχολεία που δεν έχουν χωριστή αίθουσα για τον ψυχοκινητικό τομέα). Επειδή, όμως, θα ήμουν για τα παιδιά ένα μη οικείο πρόσωπο, προτίμησα τουλάχιστον να αισθάνονται οικείο το χώρο, για να μη νιώθουν άβολα όταν συμμετέχουν.

Παράλληλα, ιδιαίτερα σοβαρός λόγος υπήρξε το δεδομένο ότι τα παιδιά έχουν παρακολουθήσει τα ίδια μαθήματα χορού και τους έχουν δοθεί τα ίδια δεδομένα όσον αφορά την κίνηση. Βέβαια, σε καμία περίπτωση δε βρίσκονται όλα τα παιδιά στο ίδιο ακριβώς σημείο ως προς την κινητική τους ευχέρεια και αυτό δε θα ήταν δυνατό να συμβαίνει. Είναι όμως σημαντικό, για την πορεία της έρευνας και τη διεξαγωγή των συμπερασμάτων, ότι τα παιδιά ξεκινάνε κινητικά από την ίδια βάση, δηλαδή τους έχουν δοθεί τα ίδια ερεθίσματα και έχουν τις ίδιες εμπειρίες σχετικά με το χορό, ακόμη και αν το καθένα τις αντιλαμβάνεται διαφορετικά.

Ακόμη, θα αποτελέσει πραγματικό εφόδιο για την έρευνα το γεγονός ότι τα παιδιά αποτελούν ήδη μία ομάδα και έχουν χορέψει όλα μαζί. Έχουν ήδη συνεργαστεί και μάλιστα σε δραστηριότητες που σχετίζονται με το σώμα και την κίνηση, έννοιες που για πολλά παιδιά θεωρούνται ταμπού και δεν τα κάνουν να αισθάνονται άνετα. Τα παιδιά αυτά δεν ντρέπονται να κινηθούν, χαίρονται να χορεύουν και η μεταξύ τους συνεργασία και ομαδικότητα θα βοηθήσει στη συνεργασία με την καινούργια τους δασκάλα.

Για τους παραπάνω λόγους – τη δική μου οικειότητα με το περιβάλλον, την άνεση των παιδιών με το χώρο που θα κινηθούν, οι κοινές τους κινητικές εμπειρίες, η ήδη υπάρχουσα «χορευτική ομάδα» - αποφάσισα οι

μαθητές μου να προέρχονται από μία σχολή χορού. Τα παιδιά με τα οποία θα δουλέψω είναι κορίτσια ηλικίας 4-5 χρονών. Η ομάδα μου αποτελείται μόνο από κορίτσια, μια και είναι πολύ σπάνιο για τα ελληνικά δεδομένα ένα αγόρι να παρακολουθεί μαθήματα χορού και κυρίως σε αυτήν ηλικία. Αυτό θα αποτελέσει ένα επιπλέον πλεονέκτημα για τη διεξαγωγή των δραστηριοτήτων.

Η ύπαρξη μόνο κοριτσιών στο τμήμα, θα διευκολύνει την έρευνα, η οποία θα διαρκέσει σύντομο χρονικό διάστημα. Τα κορίτσια δεν ντρέπονται μεταξύ τους και είναι απελευθερωμένα χορευτικά (το ίδιο θα ίσχυε και για αγόρια που θα δούλευαν ήδη με το συγκεκριμένο τμήμα). Στην περίπτωση που θα υπήρχαν αγόρια, τα οποία δε θα είχαν ασχοληθεί με αντίστοιχες δραστηριότητες, όπως στην τάξη ενός νηπιαγωγείου, η όλη διαδικασία θα απαιτούσε περισσότερο χρόνο δουλειάς, ώστε να επιτευχθούν δύο επιμέρους στόχοι. Πρώτον, να «λυθεί» η κίνηση όλων των παιδιών και να συμμετέχουν και τα αγόρια με χαρά στις μουσικοκινητικές δραστηριότητες και δεύτερον, αγόρια και κορίτσια να αποτελέσουν μία δυνατή ομάδα που θα συνεργάζονται χωρίς να κάνουν διαχωρισμό στα φύλα. Αυτό φυσικά θα αποτελούσε μία πρόκληση, δυστυχώς όμως δεν υπήρχε η δυνατότητα να παρεκκλίνει το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου πολλές φορές από την παρουσία μου εκεί.

Κατά την περιγραφή της μεθοδολογίας αναφέρθηκα σε δύο μετρήσεις, στη διαφορά τους και στο κατά πόσο μπορεί να έχει επηρεαστεί αυτή από παράγοντες ανεξάρτητους από τις συναντήσεις. Το πρόγραμμα θα μπορούσε να έχει επηρεάσει κάποια διδασκαλία στο σχολείο, εμπειρίες στο σπίτι με τους γονείς ή άλλα κοντινά πρόσωπα, τα μαθήματα με τη δασκάλα του χορού. Όλα αυτά τα στοιχεία θα προσπαθήσω να τα περιορίσω όσο γίνεται ή τουλάχιστον να τα ελέγξω για να επηρεάσουν όσο το δυνατόν λιγότερο ή και καθόλου την όλη διαδικασία.

Αρχικά, θα ήταν καλό να τονισθεί ότι το χρονικό διάστημα στο οποίο θα πραγματοποιηθεί η έρευνα είναι μικρό, δύο βδομάδες. Αυτό περιορίζει από μόνο του την πιθανότητα να δεχθούν τα παιδιά επιδράσεις από άλλους παράγοντες, σε σύγκριση βέβαια με την περίπτωση στην οποία η έρευνα θα διαρκούσε περισσότερο καιρό. Κατά τη διάρκεια των δύο εβδομάδων ακόμα και αν κάποιο ή κάποια από τα παιδιά έχει μία εμπειρία, αυτή δε θα μπορεί να επηρεάσει σημαντικά το συνολικό αποτέλεσμα, αφού θα αποτελεί ένα μεμονωμένο και τυχαίο γεγονός και μάλλον όχι μία οργανωμένη προσπάθεια για εκμάθηση και αφομοίωση των εννοιών που απασχολούν την έρευνα.

Επίσης, είναι ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός ότι τα παιδιά δεν πηγαίνουν όλα στο ίδιο σχολείο, άρα δεν έχουν όλα τις ίδιες εμπειρίες από το σχολικό περιβάλλον. Αυτό είναι θετικό, αν θεωρήσουμε ότι στην έρευνα θα τα αντιμετωπίσω ως σύνολο, δίνοντας βάση στο πώς θα λειτουργήσουν ως ομάδα. Έτσι, ακόμα και αν ένα ή δύο παιδιά έχουν κάποια εμπειρία στο σχολείο σχετική με το θέμα που θα διαπραγματευτούμε, δε θα αλλοιωθεί σημαντικά το αποτέλεσμα. Εξάλλου, η έρευνα ασχολείται με αρκετές έννοιες και είναι μάλλον απίθανο το σχολείο να συμπέσει με περισσότερες από μία.

Επιπλέον, επειδή τα μαθήματα χορού θα συνεχίζονται, θέλοντας να περιορίσω την επίδραση που μπορεί να ασκήσουν αυτά στη συμπεριφορά των παιδιών, είναι απαραίτητο να συζητήσω με τη δασκάλα τους. Θα ζητήσω αν είναι δυνατόν να μην ασχοληθεί με τις συγκεκριμένες έννοιες του χώρου, για όσο καιρό θα διαρκέσει η συνεργασία μου με τους μαθητές της. Επειδή η αίθουσα του χορού είναι το μέρος όπου τα παιδιά ασχολούνται σε μεγάλο ποσοστό με το χώρο, εάν η δασκάλα το δεχτεί, θα έχω μειώσει σε μεγάλο βαθμό την πιθανότητα τα συμπεράσματά μου να έχουν αλλοιωθεί από παράγοντες ανεξάρτητους από τη διδασκαλία μου.

Μέχρι εδώ ανέλυσα κάποια βασικά στοιχεία σχετικά με την έρευνα: τη μεθοδολογία της, πώς αυτή θα εφαρμοστεί σε μια ομάδα παιδιών, τους λόγους που με έκαναν να απευθυνθώ σε μια σχολή χορού, το φύλο των παιδιών που θα συμμετάσχει και τι προεκτάσεις μπορεί να έχει αυτό για την έρευνα, με ποιούς τρόπους περιορίζονται οι εξωτερικοί παράγοντες, ώστε να μην επηρεάσουν τα αποτελέσματα της έρευνας. Παρακάτω, θα παρουσιάσω ένα πλάνο των έξι συναντήσεων/μαθημάτων που αποτελούν τη βάση και καθορίζουν την πορεία της έρευνας.

Όπως ανέφερα και στη μεθοδολογία της έρευνας, το πρώτο και το έκτο από τα μαθήματα είναι αυτά που θα με βοηθήσουν να παρατηρήσω τα παιδιά και να κάνω τις μετρήσεις μου. Τα τέσσερα ενδιάμεσα μαθήματα είναι αυτά στα οποία θα δουλέψουμε με τα παιδιά και θα ασχοληθούμε με δραστηριότητες σχετικές με τις έννοιες που μας ενδιαφέρουν. Στα μαθήματα θα ασχοληθούμε με πέντε από τα κεφάλαια του χώρου, στα οποία αναφέρθηκα στην εισαγωγή της εργασίας. Τα κεφάλαια αυτά είναι: οι κατευθύνσεις, τα σημεία, οι γραμμές, τα επίπεδα, τα σχήματα στο χώρο.

Το πρώτο μάθημα είναι αυτό που θα μου δώσει και τα πρώτα στοιχεία για τα παιδιά. Στην αρχή θα παίξουμε ένα παιχνίδι γνωριμίας. Έπειτα τα παιδιά θα πάρουν μέρος σε δραστηριότητες που σχετίζονται με έννοιες των προμαθηματικών, όπως οι θέσεις των αντικειμένων, με ελεύθερη κίνηση στο χώρο και ένα αυθόρμητο παιχνίδι με πλαστελίνες. Παρατηρώντας τα παιδιά κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων θα προσδιορίσω το κατά πόσο αντιλαμβάνονται τις έννοιες που με ενδιαφέρουν, αλλά και γενικότερα το κινητικό και νοητικό τους επίπεδο. Επίσης, θα εντοπίσω στοιχεία που αφορούν την κοινωνικότητα τους, αλλά και πως λειτουργούν ως ομάδα.

Στο δεύτερο μάθημα το θέμα θα είναι οι κατευθύνσεις. Αρχικά, θα δουλέψουμε τις θέσεις που μπορούμε να πάρουμε στο χώρο σε σχέση με ένα αντικείμενο ή με ένα άλλο άτομο: πάνω, κάτω, μπροστά, πίσω, δεξιά,

αριστερά. Αποφάσισα το δεξιά και το αριστερά να τα ονομάσω και τα δύο «πλάι» . Αυτό θα διευκολύνει τα παιδιά, που είναι μικρά και ίσως δεν ξεχωρίζουν ακόμη το δεξιά από το αριστερά. Στη συνέχεια θα κινηθούν με κατεύθυνση «προς. . .» .

Στο τρίτο μάθημα θα ασχοληθούμε με την έννοια του σημείου, κυρίως όμως με την έννοια της γραμμής. Σκοπός είναι να γίνει αντιληπτό από τα παιδιά ότι σε ένα σημείο μπορεί να βρίσκονται ένα ή περισσότερα άτομα και να παρατηρήσουν πως δύο σημεία μπορεί να βρίσκονται κοντά ή μακριά. Περνώντας στην έννοια της γραμμής, θα δούμε ουσιαστικά πώς γίνεται η ένωση δυο σημείων με ευθεία ή καμπύλη. Επέλεξα αυτές τις δύο γραμμές επειδή είναι οι πιο απλές.

Το θέμα του τρίτου μαθήματος θα είναι τα επίπεδα. Τα επίπεδα στα οποία χωρίζεται ο χώρος είναι τρία: το οριζόντιο, το κάθετο και το εγκάρσιο. Τα παιδιά θα κινηθούν στο κάθετο επίπεδο που δημιουργείται από το μήκος και το ύψος και χωρίζει το χώρο σε δεξιά και αριστερά. Η κίνηση θα γίνει σε τρία ύψη: το χαμηλό, το μεσαίο και το ψηλό, προς όλες, όμως, τις κατευθύνσεις (μπρος, πίσω, πλάι).

Το τέταρτο μάθημα ασχολείται με τα σχήματα στο χώρο. Στη συγκεκριμένη περίπτωση δε θα αναφερθούμε στα σχήματα που μπορεί να δημιουργήσει ένας άνθρωπος κινούμενος στο χώρο, πραγματοποιώντας μια διαδρομή. Τα παιδιά θα κινούνται όλα μαζί και το σχήμα που θα δημιουργούν κάθε φορά θα είναι στατικό. Αυτό θα τα βοηθήσει να παρατηρούν και να αποτυπώνουν το σχήμα στο μυαλό τους.

Το τελευταίο μάθημα είναι αυτό που θα με οδηγήσει στη διεξαγωγή των συμπερασμάτων μου. Το μάθημα αυτό θα περιλαμβάνει δραστηριότητες ικανές να μου φανερώσουν αν υπάρχει κάποια αλλαγή στο πώς αντιλαμβάνονται τα παιδιά τις έννοιες με τις οποίες ασχοληθήκαμε. Οι δραστηριότητες θα είναι αντίστοιχες με του πρώτου μαθήματος: ένας κινητικός αυτοσχεδιασμός μια δραστηριότητα προμαθηματικών και μία

δραστηριότητα με πλαστελίνες. Ο σχεδιασμός του τελευταίου μαθήματος ίσως χρειαστεί να αλλάξει εάν στο πρώτο μάθημα διαπιστωθεί ότι το επίπεδο των παιδιών είναι πολύ υψηλό και οι ικανότητες τους καλύπτουν ήδη το επίπεδο του τελευταίου μαθήματος, κυρίως για τις έννοιες: θέσεις στο χώρο και γραμμές (ευθεία, καμπύλη).

Αφού αναφέρθηκα συνοπτικά στο θέμα του κάθε μαθήματος και στο στόχο του, θα παρουσιάσω αναλυτικά τις δραστηριότητες των συναντήσεων.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΩΝ

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 1η

Παιχνίδι γνωριμίας

Κάνουμε με τα παιδιά έναν κύκλο και τα ρωτάω αν θέλουν να παίξουμε ένα παιχνίδι, με το μαντήλι που κρατάω, για να γνωριστούμε.

Ο καθένας με τη σειρά του λέει τι είναι το μαντήλι του και ποιός είναι ο ίδιος. Ξεκινάω πρώτη για να δώσω ένα παράδειγμα: «Το μαντήλι μου είναι ένα φιδάκι κι εγώ είμαι η Ελένη». Η παρουσίαση του κάθε παιδιού θα συνοδεύεται και από μία κίνηση, ανάλογα με το τι είναι το μαντήλι κάθε φορά.

Δραστηριότητα 1

Ζητάω από τα παιδιά να μαζευτούμε όλοι στη μία πλευρά της αίθουσας, κοιτώντας προς τον τοίχο. Πάνω τον τοίχο κολλάω ένα ταμπλό με μία ζωγραφιά, που περιλαμβάνει σπίτια, αυτοκίνητα και παιδάκια σε διάφορα χρώματα, δένδρα, σύννεφα και ήλιο. Κάποια από αυτά είναι σε χαρτονάκια και μπορούν να κινηθούν.

Κάνω μία κουβέντα με τα παιδιά, στην οποία περισσότερο κάνω ερωτήσεις και τα παιδιά απαντάνε, ενώ πολλές φορές τους ζητάω να αλλάξουν και τις θέσεις των αντικειμένων πάνω στο ταμπλό. Σκοπός είναι να πάρω δεδομένα για την αντίληψη που έχουν σχετικά με τη θέση των αντικειμένων στο χώρο, οπότε ανάλογες είναι και οι ερωτήσεις.

Δραστηριότητα 2

Σε αυτή τη δραστηριότητα τα παιδιά θα κάνουν έναν κινητικό αυτοσχεδιασμό, ακολουθώντας τις οδηγίες μου. Το θέμα του αυτοσχεδιασμού είναι: « πώς θα βγω από το δάσος». Βάζω μία μουσική

και εξηγώ το θέμα. Τα παιδιά βρίσκονται μέσα σε ένα δάσος και πρέπει να βγουν από εκεί. Το καθένα πρέπει να προσπαθήσει να βρει το δικό του δρόμο.

Τα παιδιά διαλέγουν από μία θέση για να ξεκινήσουν. Όσο τα παιδιά κινούνται τους δίνω ορισμένες ιδέες σχετικά με το φανταστικό χώρο στον οποίο κινούνται: ένα ρυάκι περνάει μέσα από το δάσος και μπορούν να το ακολουθήσουν ή να περάσουν από πάνω του, σε κάποια σημεία τα κλαδιά είναι πολύ πυκνά και τους είναι πολύ δύσκολο να περάσουνε, έχει πολλές λακούβες με λάσπες, ξαφνικά έχει κουνούπια που δεν αφήνουν κανέναν σε ησυχία, κλπ.

Δραστηριότητα 3

Δίνω σε κάθε παιδί ένα χαρτονάκι και αρκετή ποσότητα πλαστελίνης. Εξηγώ στα παιδιά πως θέλω να φτιάξουν πάνω στο χαρτονάκι τους ό,τι θυμούνται από το ταξίδι τους μέσα στο δάσος αλλά και ότι άλλο τους αρέσει: ένα σπίτι, ένα ζωάκι, ένα παιδάκι. Αν και αφήνω να γίνει αυθόρμητα το παιχνίδι, ζητάω πάνω σε κάθε χαρτονάκι να υπάρχει σίγουρα μία λίμνη στρογγυλή στρογγυλή και δύο ποταμάκια, που το ένα θα είναι ευθεία και το άλλο με καμπύλες. Θα αφήσω τα παιδιά να ασχοληθούν με τις πλαστελίνες μέχρι το τέλος της ώρας.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 2η

ΜΑΘΗΜΑ 1ο - ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Προθέρμανση

Παιχνίδι με τις χαρτοπετσέτες.

Το κάθε παιδί παίρνει 1 χαρτοπετσέτα. Όταν ακούμε τη μουσική κρατάμε τη χαρτοπετσέτα και τρέχουμε κι η χαρτοπετσέτα ανεμίζει σα να είναι χαρταετός. Μόλις η μουσική σταματά αφήνουμε τη χαρτοπετσέτα να πέσει από πάνω προς τα κάτω. Επαναλαμβάνουμε 2-3 φορές. Ακουμπάμε τη χαρτοπετσέτα πάνω στο ένα χέρι, μετά πάνω στο άλλο και περπατάμε χωρίς να πέσει. Την ακουμπάμε πάνω στο κεφάλι. Κρατάμε τη χαρτοπετσέτα πίσω από την πλάτη και προσπαθούμε να μη τη δει κανείς. Για να δούμε ποιός μπορεί να δει τη χαρτοπετσέτα του άλλου; Ακουμπάμε κάτω τη χαρτοπετσέτα, πατάμε πάνω της. Τώρα η χαρτοπετσέτα είναι από κάτω. Η χαρτοπετσέτα κάτω από τα πόδια είναι μια μικρή πέτρα μέσα στη λίμνη. Προσπαθούμε να μην πέσουμε. Κατεβαίνουμε από τη χαρτοπετσέτα και στεκόμαστε στο πλάι μας. Είναι μια ψηλή κολόνα κι ακουμπάμε τον ώμο μας για να ξεκουραστούμε.

Κύρια φάση

Τα παιδιά γίνονται 2 ομάδες. Τα μισά έχουν δεμένη κόκκινη κορδέλα στο χέρι τους και τα άλλα μισά κίτρινη. Είναι αλογάκια. Τους δείχνω το βήμα της κλόπας και αυτά μιμούνται. Τα παιδιά θα κινηθούν με αυτόν το βηματισμό. Ενώ τα αλογάκια κινούνται μόνο με το βήμα της κλόπας, εκτελούν τα παραγγέλματα που ακούν. Για να δούμε πια ομάδα δε θα κάνει λάθη!

«Τα κόκκινα αλογάκια να σταθούν δίπλα στα κίτρινα αλογάκια. Τα αλογάκια να σκορπίσουν στο χώρο. Τα κίτρινα να σταθούν μπροστά από τα κόκκινα. Τα κίτρινα πίσω από τα κόκκινα. Το κάθε κόκκινο αλογάκι να

βρεί ένα άλλο κόκκινο και να σταθεί στο πλάι του. Το ίδιο να κάνουν και τα κίτρινα. Να καθήσουν κάτω τα κόκκινα. Να καθήσουν τα κίτρινα. Να ξανακαθήσουν τα κόκκινα και να σηκωθούν όλα μαζί.»

Τα αλογάκια κουράστηκαν, σταματάνε την κλόπα και μπαίνουν σιγά σιγά μέσα στο στάβλο. Είναι όμως πολλά, ο στάβλος μικρός και δε βολεύονται. Έτσι κάνουν όλα μαζί ένα βήμα προς τα μπρος, ένα βήμα προς τα μπρος τα κόκκινα και ένα βήμα προς τα πίσω τα κίτρινα. Όλα κάνουν δύο βήματα προς το πλάι. Ένα βήμα προς τα πίσω. Ένα βήμα προς τα μπρος. Για να βολευτούν άλλα αποφασίζουν να κάτσουν κάτω, ενώ τα υπόλοιπα μένουν όρθια. Όλα τα αλογάκια σηκώνονται όρθια, πιάνουν τα χέρια και κάνουν ένα κύκλο.

Χαλάρωση

Τα παιδιά κρατάνε τον κύκλο και κάθονται σταυροπόδι. Σκέφτονται πως είναι μια μεγάλη μπάλα με κίτρινες και κόκκινες βούλες, που ξεκουράζεται σε μια γωνιά σ' ένα παιδικό δωμάτιο.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 3η

ΜΑΘΗΜΑ 2ο - ΣΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΕΣ

Προθέρμανση

Έχω απλώσει χάρτινα λουλούδια (όσα και τα παιδιά) σε διάφορα ΣΗΜΕΙΑ μέσα στην αίθουσα. Τα παιδιά είναι μέλισσες που πετούν όσο παίζει η μουσική. Μόλις σταματήσει, πρέπει η κάθε μέλισσα να σταματήσει μπροστά σε 1 λουλούδι. Η μουσική ξαναρχίζει και μαζί της οι μέλισσες ξαναρχίζουν τις βόλτες τους. Αυτό επαναλαμβάνεται 1-2 φορές και προσθέτω την πληροφορία: όταν θα χτυπάω το ταμπουρίνο οι μέλισσες πρέπει να μαζεύονται στη φωλιά. Τώρα, όλες μαζί είναι μαζεμένες σε ένα ΣΗΜΕΙΟ. Για να δούμε αν μπορούμε να κάνουμε τις βόλτες μας και να σκορπίσουμε και πάλι στα ΣΗΜΕΙΑ όπου βρίσκονται τα λουλούδια. Τώρα οι μελισσούλες θα πρέπει να μαζεύονται σε παρεούλες όλες μαζί, σε διαφορετικό κάθε φορά σημείο: στα κόκκινα λουλούδια, στα πράσινα λουλούδια, στη γωνία του πιάνου, στη γωνία της πόρτας και τέλος, να μαζέψουν τα λουλούδια και να μαζευτούν στο κέντρο της αίθουσας.

Κύρια φάση

Ζητάω από τα παιδιά να κάνουν ζευγάρια και να σταθούν το ένα απέναντι από το άλλο. Τα παιδιά είναι ακροβάτες και ανάμεσά τους υπάρχει ένα τεντωμένο σκοινί. Πρώτα το ένα παιδί πρέπει να φτάσει στο φίλο του τον ακροβάτη περπατώντας πάνω στο σκοινί. Όταν περπατάει πάνω στο σκοινί περπατάει σε ευθεία γραμμή. Στο μεταξύ χτυπάω το ταμπουρίνο σε ♩ (μισά). Τα βήματα πάνω στο σκοινί είναι αργά. Όταν φτάσει πρέπει να γυρίσει πίσω. Πάνω στο σκοινί δεν μπορεί να στρίψει, αναγκαστικά θα περπατήσει με κατεύθυνση προς τα πίσω. Παίζω και πάλι. Μετά μετακινείται ο άλλος ακροβάτης με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Τώρα που οι ακροβάτες κάνανε την πρόβα τους, μπορούν να περπατήσουν ξανά

σε ευθεία πάνω στο σκοινί, πιο γρήγορα αυτή τη φορά. Με το ταμπουρίνο χτυπάω (τέταρτα) και τα παιδιά επαναλαμβάνουν την κίνηση.

Οι ακροβάτες γίνονται τώρα οδηγοί αυτοκινήτων. Τα παιδιά θα κινηθούν και πάλι εναλλάξ. Σκοπός είναι να πάνε από το σημείο που στέκονται στο σημείο που στέκεται ο φίλος τους. Ο δρόμος όμως είναι γεμάτος στροφές. Έτσι, η γραμμή στην οποία θα κινηθούν θα είναι καμπύλη. Στο ταμπουρίνο θα χτυπάω (που αντιπροσωπεύουν το τρέξιμο). Πρώτα θα κινηθεί το ένα παιδί και μετά το άλλο.

Για να δούμε τώρα αν θυμόμαστε πως κινείται ο ακροβάτης (κίνηση σε ευθεία, ελεύθερα στο χώρο).

Δίνοντας βάση στο κεφάλαιο της φόρμας ζητάω από τα παιδιά να κινηθούν με τον εξής τρόπο: για 8 χρόνους σαν ακροβάτες (σε τέταρτα) , για 4 χρόνους σαν αυτοκινητάκια (σε όγδοα) και για 4 χρόνους να σταματούν (παύση).

Χαλάρωση

Τα παιδιά σκορπίζουν στο χώρο και το καθένα ξαπλώνει στο δικό του σημείο. Σκέφτονται μια χρωματιστή μέρα στο τσίρκο ή μια υπέροχη βόλτα με το αυτοκίνητο.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 4η

ΜΑΘΗΜΑ 3ο - ΤΑ ΕΠΙΠΕΔΑ

Προθέρμανση

Τα παιδιά είναι ξαπλωμένα στο πάτωμα σα να είναι ξαπλωμένα στο κρεβάτι τους. Φαντάζονται πως μόλις ξύπνησαν και δε θέλουν καθόλου να σηκωθούν απ' το κρεβάτι. Τεντώνονται, γυρνάν γύρω γύρω, σκεπάζονται και ξεσκεπάζονται με την κουβέρτα τους, μια ξαπλώνουν με την πλάτη και μια με την κοιλιά, σηκώνουν λίγο το κεφάλι, τραβάν τα χέρια και τα πόδια, τα ανοίγουν, τα κλείνουν και κυλιούνται όπως αλλιώς φαντάζονται.

Βέβαια, δε γίνεται να κάτσουν όλη μέρα στο κρεβάτι τους κι έτσι σηκώνονται σιγά σιγά. Πειραματίζονται στο μεσαίο επίπεδο. Κάθονται ή στηρίζονται στα γόνατα. Σκύβουν μπροστά ή στο πλάι και μετά τεντώνονται. Απλώνουν τα χέρια και τα πόδια. Περπατάνε πάνω στο κρεβάτι τους σα μωρά μπουσουλώντας ή σα μικρά παιδάκια, χωρίς όμως να σηκωθούν ακόμα όρθια.

Τελικά τα παιδιά σηκώνονται και κινούνται όρθια. Έπειτα, περπατάνε ευχάριστα σε όλη την αίθουσα, με το ρυθμό της μουσικής(τέταρτα). Περπατάνε προς όλες τις κατευθύνσεις. Δεν βρίσκονται πια ούτε στο πάτωμα (χαμηλό επίπεδο), ούτε κάπου ενδιάμεσα (μεσαίο επίπεδο), αλλά πιο ψηλά. Κι αν φορέσουμε και τα τακούνια της μαμάς;

Κύρια φάση

Αναφέρω σύντομα τα 3 επίπεδα στα οποία κινούμαστε ή συναντούμε αντικείμενα: το χαμηλό, το μεσαίο και το ψηλό. Ρωτάω τα παιδιά για το βυθό: πού βρίσκονται τα φύκια; (χαμηλά), πού κολυμπάνε τα ψάρια; (στη μέση), πού κολυμπάνε οι άνθρωποι και πλέουνε οι βάρκες; (στο ψηλό επίπεδο). Στην αίθουσα: πού καθόμαστε; που βρίσκονται οι μπάρες και το πιάνο; πού βρίσκονται τα φώτα;

Εξηγώ στα παιδιά πως θα τους δείχνω κάποιες εικόνες με ζώα και θα πρέπει να μου λεν σε ποιο επίπεδο κινείται αυτό το ζώο. Αμέσως πρέπει να κινηθούν όπως κινείται και το ζώο που βλέπουν.

Στις εικόνες τους δείχνω: φίδι, λιοντάρι, πεταλούδα, σαλιγκάρι, παπαγάλος, κότα, κροκόδειλος, αετός, κουνελάκι, μέλισσα, ποντικάκι, σκύλος, χελώνα.

Τα παιδιά γίνονται ζευγάρια και αποφασίζουν σε ποιο επίπεδο θα κινηθούν. Βάζω μουσική και αυτοσχεδιάζουν.

Χαλάρωση

Όλα μαζί τα παιδιά ξαπλώνουν σε ένα μεγάλο κρεβάτι, πιάνουν τα χέρια και ξεκουράζονται, ενώ ακούν μια χαλαρωτική μουσική.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 5η

ΜΑΘΗΜΑ 4ο – ΣΧΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Προθέρμανση

Στο πάτωμα υπάρχουν καρτέλες με τα εξής σχήματα:

Τα παιδιά είναι μαζεμένα κοντά μου και τους ζητάω να ακολουθήσουν τις οδηγίες μου, για να φτάνουν κάθε φορά στο ζητούμενο σχήμα. Δείχνω τα σχήματα για να είμαι σίγουρη ότι τα γνωρίζουν. Έπειτα δίνω οδηγίες:

- Πάμε στις / (γραμμές) σαν σκουληκάκια
- Πάμε στους ○ (κύκλους) σαν να κρατάμε ένα μεγάλο στρογγυλό καλάθι
- Πάμε στις Λ (γωνίες) σαν πουλιά, κουνώντας τα φτερά μας.

Επαναλαμβάνουμε 1- 2 φορές.

Κύρια φάση

Ένα παιδί γίνεται ατμομηχανή και τα υπόλοιπα είναι τα βαγόνια. Όποιο παιδί ακούει το όνομά του μπαίνει πίσω από την ατμομηχανή. Το τρένο κινείται στην αίθουσα καθώς τα παιδιά περπατάνε σε ↓, το ένα πίσω από το άλλο. Κάποια στιγμή βάζω στο πάτωμα μία κορδέλα σε ευθεία γραμμή και ζητάω από το τρένο να περπατήσει πάνω της. Μόλις τα παιδιά φτιάξουν την ευθεία ζητάω να σταματήσουν και να παρατηρήσουν το σχήμα.

Έπειτα το τρένο σπάει σε δύο μικρότερα τρενάκια, που οι μηχανές τους κάνουν παρέα αλλά τα τελευταία βαγονάκια είναι μαλωμένα. Πώς θα σταθούν τώρα τα τρενάκια στο χώρο; Τα παιδιά παρατηρούν.

Μπορούν τώρα τα τρενάκια να κινηθούν γύρω από ένα βουνό; Φτιάχνουν έτσι ένα μεγάλο κύκλο. Παρατηρούν και πάλι.

Τα βαγόνια χωρίζουν και απομακρύνονται το ένα από το άλλο, για να δουλέψουμε τη φόρμα RONDO: Α Β Α Γ Α Δ Α. Το Α είναι τα παιδιά

σκόρπια, το Β είναι η ευθεία, το Γ είναι η γωνία και το Δ ο κύκλος. Τα παιδιά ακολουθούν τη μουσική που έχει και αυτή τη φόρμα RONDO.

Χαλάρωση

Τα παιδιά ξαπλώνουν μπρούμυτα και βάζουν τα χέρια τους για μαξιλάρι. Το μαξιλάρι είναι πουπουλένιο και πολύ μαλακό και τους φέρνει τα πιο όμορφα όνειρα.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 6η

Η τελευταία συνάντηση είναι αυτή που θα μου δώσει στοιχεία για να τα συγκρίνω με αυτά της πρώτης και να οδηγηθώ στα συμπεράσματά μου. Για να μπορέσω να συγκρίνω τις γνώσεις των παιδιών, η συνάντηση αυτή περιλαμβάνει δραστηριότητες αντίστοιχες με αυτές της πρώτης.

Δραστηριότητα 1

Στην πρώτη δραστηριότητα θα χρησιμοποιήσουμε το ταμπλό της πρώτης συνάντησης με τα σπίτια, τα δένδρα, τους ανθρώπους, κλπ. Στα σχέδια που κινούνται θα προσθέσω και νέα, για να δημιουργηθεί νέο ενδιαφέρον απ' την πλευρά των παιδιών. Θα υπάρχει ένα ουράνιο τόξο και πεταλούδες με διαφορετικά χρώματα. Και πάλι θα κάνω ερωτήσεις σχετικά με τις θέσεις των αντικειμένων στο χώρο. Για τις έννοιες μπροστά και πίσω θα μετακινήσω τα χαρτονάκια και εκτός πίνακα. Επίσης, θα αναφερθώ στις έννοιες του σημείου και της γραμμής (ευθεία και καμπύλη).

Δραστηριότητα 2

Αυτή τη φορά ο κινητικός αυτοσχεδιασμός θα έχει θέμα: «ζωγραφίζω με πινέλα». Το κάθε παιδί είναι ένας σπουδαίος ζωγράφος και θα ζωγραφίσει με τα πιο ωραία χρώματα. Όπως και την πρώτη φορά, όσο θα κινούνται θα δίνω ιδέες, τις οποίες έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν, όπως θέλουν, για να εκφραστούν.

Στην αρχή ξεκινούν ξαπλωμένα ανάσκελα στο πάτωμα. Τα χέρια τους και τα πόδια τους γίνονται πινέλα που ζωγραφίζουν στον αέρα, πρώτα εναλλάξ και μετά μαζί. Από το πάτωμα σηκώνονται αργά αργά με όποιον τρόπο τους αρέσει, πάντοτε όμως ζωγραφίζουν με χέρια ή με πόδια. Ζωγραφίζουν στο πάτωμα, στον αέρα, στους τοίχους, πάνω στους άλλους και πάνω τους. Όποτε τους αρέσει κάθονται χαμηλά, όποτε θέλουν

σηκώνονται και ποτέ δε ζωγραφίζουν με το ίδιο χέρι ή το ίδιο πόδι. Μπορούν να κινηθούν προς όλες τις κατευθύνσεις και αν θέλουν μπορούν να χρησιμοποιήσουν και άλλα μέρη του σώματος για να ζωγραφίσουν.

Δραστηριότητα 3

Όπως και στην πρώτη συνάντηση, έτσι και σε αυτήν, δίνω στο κάθε παιδί από ένα χαρτονάκι και αρκετή ποσότητα πλαστελίνης. Επειδή η συνάντηση αυτή θα διεξαχθεί πριν από τις γιορτές των Χριστουγέννων αποφάσισα να ζητήσω ένα αντίστοιχο θέμα. Να φτιάξουν ένα δένδρο ή ένα χρωματιστό χιονάνθρωπο ή ένα σπιτάκι με καμινάδα για να μπει ο Άγιος Βασίλης. Αυτό, όμως, που θέλω σίγουρα να δω είναι πώς κάθονται οι νιφάδες του χιονιού πάνω στο χαρτονάκι (έννοια του σημείου), αλλά και τις γραμμές από το έλκηθρο του Αϊ-Βασίλη, που πρώτα ήταν δύο ευθείες, αλλά μετά συνάντησε εμπόδια στο δρόμο του κι έγιναν καμπύλες.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 1η

Την πρώτη μέρα που πήγα στη σχολή τα παιδιά ήξεραν πως θα πάω και περίμεναν με περιέργεια την καινούρια τους δασκάλα, που θα έκαναν μαζί της μάθημα για λίγες μέρες. Όταν συνάντησα τα παιδιά με σύστησε η δασκάλα τους και μας άφησε μόνους στην τάξη. Εξήγησα στα παιδιά ότι θέλω να γίνω νηπιαγωγός και ότι έπρεπε να κάνω μία εργασία, την οποία αποφάσισα να πραγματοποιήσω στη σχολή τους, αφού εκεί έκανα κι εγώ μαθήματα από πολύ μικρή, όταν ήμουνα στην ηλικία τους.

Έπειτα, περάσαμε στο παιχνίδι γνωριμίας, όπου το μαντήλι τράβηξε αμέσως την προσοχή τους. Το πρώτο παιδί, η Κατερίνα, έκανε το μαντήλι σάλι και γύρισε γύρω γύρω, ενώ το δεύτερο, η Νεφέλη, έκανε το μαντήλι φιδάκι, όπως το είχα κάνει κι εγώ. Τότε εξήγησα πως είναι καλύτερα το μαντήλι να μη γίνεται δύο φορές το ίδιο πράγμα, είναι προτιμότερο να αλλάζει συνέχεια. Επίσης, τόνισα ξανά, πως το μαντήλι μπορεί να μεταμορφωθεί σε ό,τι και αν φανταστούμε και όχι μόνο σε πράγματα που το έχουμε συνηθίσει, όπως είναι ένα κασκόλ ή ένα μαντήλι για το κεφάλι. Η Ιωάννα ήταν τρίτη και το μαντήλι έγινε ποταμάκι, το οποίο πέρασε πηδώντας με τα δύο πόδια μαζί. Η Νάσια έκανε το μαντήλι της φούστα και γύρισε γύρω γύρω. Τα κορίτσια συνέχισαν με τη σειρά και το μαντήλι έγινε: γραβάτα (Φωτεινή), λουράκι για τον σκύλο (Γιάννα), ζώνη χρυσή (Αθηνά), κορδέλα για τα μαλλιά (Σοφία), βραχιόλι (Νεφέλη), χωρίς όμως τα κορίτσια να κάνουν κάποια ιδιαίτερη κίνηση. Όταν ήρθε η σειρά της Ειρήνης δεν παρουσιάστηκε, μόνο μας κοιτούσε. Την ρώτησα ποιο είναι το όνομά της και μου απάντησε «Ειρήνη», αλλά όταν τη ρώτησα τι ήθελε να είναι το μαντήλι είπε πως δεν ήξερε. Της υπενθύμισα πως το μαντήλι μπορεί να γίνει ότι θέλει κι εκείνη ζήτησε να το κάνει ξανά ποταμάκι.

Συμφώνησα επειδή δεν ήθελα να τη ζορίσω κι άλλο. Ωραία κινήθηκε η Αλεξάνδρα, που κρατούσε το μαντήλι σαν το μαστούνι της γιαγιάς και περπάτησε σα να έχει καμπούρα και η Μαρία που είπε πως το μαντήλι της είναι μια μικρή κουβέρτα και έκανε πως κρυώνει και δεν της φτάνει να σκεπαστεί με μια τόσο μικρή κουβέρτα.

Για την πρώτη δραστηριότητα κρέμασα το ταμπλό και αμέσως η ομάδα μαζεύτηκε γύρω από αυτό. Η Αλεξάνδρα ρώτησε «τι θα κάνουμε τώρα» και η Φωτεινή «εσείς το ζωγραφίσατε κυρία; ». Οι ερωτήσεις των κοριτσιών με βοήθησαν να ξεκινήσω αμέσως μια κουβέντα μαζί τους και να περάσω στις ερωτήσεις που με ενδιέφεραν. Αρχικά έκανα ερωτήσεις σχετικά με το που βρίσκεται ένα αντικείμενο, π.χ. το κόκκινο σπίτι βρίσκεται δίπλα στο μπλε σπίτι, το κόκκινο ανθρωπάκι βρίσκεται μπροστά από το κόκκινο σπίτι, το σύννεφο είναι πάνω από το κίτρινο σπίτι, κλπ. Σε ορισμένες περιπτώσεις που δημιουργήθηκε πρόβλημα με την έννοια του μπρος και του πίσω, αναγκαστικά χρησιμοποίησα τα ανθρωπάκια και τα αυτοκίνητα έξω από τον πίνακα. Έπειτα, ζήτησα από τα παιδιά να βάλουν τα κινούμενα σχέδια στα σημεία που ζητούσα, το καθένα με τη σειρά του. Όλα περίμεναν ανυπόμονα τη σειρά τους, αλλά κάποιες από τις οδηγίες δεν εκτελέστηκαν έτσι όπως τις ζήτησα. Η Ειρήνη και η Ιωάννα δυσκολεύτηκαν με το μπρος και το πίσω κι έβαλαν τα σχέδια δίπλα δίπλα, ενώ η Μαρία δεν ήθελε να βάλει το αυτοκίνητο πάνω στο δέντρο, επειδή όπως είπε «δε γίνεται». Έβαλε όμως, ένα ανθρωπάκι πάνω στο δένδρο, επειδή της είπα πως ανέβηκε με τη σκάλα και όλα τα κορίτσια βάλανε τα γέλια.

Σε αυτή τη δραστηριότητα έκανα μια σύντομη αναφορά στην έννοια του σημείου, αλλά δεν μπόρεσα να ασχοληθώ όσο ήθελα με την έννοια της γραμμής. Χωρίς να το έχω προγραμματίσει, μου δόθηκε η ευκαιρία να κάνω ερωτήσεις σχετικά με τα επίπεδα. Φάνηκε πως τα περισσότερα παιδιά δεν κατείχαν τις έννοιες, υπήρχε δυσκολία όταν έρεπε να

αναφερθούν στο πιο χαμηλά και το πιο ψηλά , αν και δεν είχαν κανένα πρόβλημα με το πάνω και το κάτω.

Όταν τελείωσε η πρώτη δραστηριότητα τα κορίτσια άρχισαν να ρωτάνε «τι θα κάνουμε μετά; », «θα φύγετε κυρία; » και «θα παίξουμε κι άλλο; ». Έδειξαν ιδιαίτερη χαρά όταν τους είπα ότι θα χορέψουν και τους έδωσα το θέμα, γεγονός που μου φανέρωσε την έντονη ανάγκη τους για κίνηση. Η καθεμιά πήρε μια θέση στο χώρο. Αν και ζήτησα να μην ξεκινήσουν δίπλα δίπλα, κάποια κορίτσια ξεκίνησαν από το ίδιο σημείο. Εξήγησα πως καθώς θα ψάχνουν το δρόμο τους αν συναντηθούν με κάποια από τις συμμαθήτριάς τους, είναι καλύτερο να μην την ακολουθήσουν, αλλά να ψάξουν τον δικό τους δρόμο, που μπορεί να είναι ο σωστός. Ήθελα να αποφύγω το ενδεχόμενο να μαζευτούν όλες κοντά κοντά, γεγονός που θα τις δυσκόλευε στην κίνηση.

Στην αρχή απλά περπατούσαν και η κίνηση τους ήταν πολύ περιορισμένη. Σιγά σιγά η κίνηση μεγάλωσε και άρχισαν να απλώνονται περισσότερο, όμως, εκτός από την Αλεξάνδρα και τη Νεφέλη, που πραγματοποίησαν μεγάλη διαδρομή, οι υπόλοιπες δεν μετακινήθηκαν πολύ στο χώρο. Οι γραμμές στις οποίες κινήθηκαν ήταν μικτές, χωρίς να φαίνεται πολύ καθαρά πότε κινούνται σε ευθεία και πότε σε καμπύλη γραμμή. Επίσης, αν και δεν πήραν πρωτοβουλία για να αλλάξουν επίπεδα, οι έξι άλλαξαν επίπεδο όταν τους είπα για τα πυκνά κλαδιά, ενώ όταν τους είπα πως κάπου μέσα στο δάσος υπάρχει ένα μικρό γεφυράκι, τρία κορίτσια έσκυψαν για να το περάσουν από κάτω, ενώ μία έκανε πως περπατάει επάνω του αργά και προσεκτικά με τα χέρια στο πλάι.

Στην τρίτη και τελευταία δραστηριότητα έδωσα στα παιδιά να παίξουν με τις πλαστελίνες. Μόλις είδαν την πλαστελίνη άρχισαν να φωνάζουν όλα μαζί και δυσκολεύτηκα λίγο να τα επαναφέρω στην τάξη. Επειδή δεν είχε μείνει πολύ ώρα, ζήτησα απ' τα παιδιά πρώτα να κάνουνε τη λίμνη και τα δύο ποταμάκια και ύστερα ό,τι άλλο ήθελαν. Βέβαια, εξαιτίας του

ενθουσιασμού τους δύο απ' όλα άρχισαν να φτιάχνουν δικά τους σχέδια και τότε είπα με τόνο ευγενικό αλλά και κάπως επιτακτικό, πως έπρεπε να γίνουν πρώτα τα σχέδια που ζήτησα και πως αυτό είναι πολύ σημαντικό. Τα κορίτσια τα κατάφεραν αρκετά καλά με τη πλαστελίνη. Αν και οι γραμμές αποδόθηκαν καλύτερα από τον κύκλο, ορισμένες δεν μπόρεσαν να καταλάβουν την έννοια της καμπύλης, ενώ δύο που καθόταν δίπλα δίπλα και μάλλον η μία επηρεάστηκε από την άλλη, έφτιαξαν το ποταμάκι με μόνο μία καμπύλη, σα μισοφέγγαρο. Δεν έμεινε χρόνος για να κάνουν τα δικά τους σχέδια και όλες στενοχωρήθηκαν, τους υποσχέθηκα όμως πως θα ξαναφέρω πλαστελίνες μετά από κάποια μαθήματα.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 2η

Η συνάντηση αυτή αποτέλεσε ουσιαστικά το πρώτο μάθημα, που ασχολήθηκε με την εκμάθηση των εννοιών του χώρου που ενδιαφέρουν την έρευνα. Αποφάσισα στο πρώτο μάθημα να ασχοληθώ με έννοιες που είναι κάπως πιο οικίες στα παιδιά και αυτές είναι οι θέσεις και οι κατευθύνσεις: πάνω, κάτω, μπρος, πίσω, πλάι. Η πρώτη διδασκαλία, δηλαδή, ασχολήθηκε με ένα θέμα εύκολο για τα παιδιά και αυτό βοήθησε να αντιμετωπίσουν θετικά την όλη διαδικασία.

Στην προθέρμανση τα παιδιά συμμετείχαν με πραγματικό ενθουσιασμό, αφού οι χαρτοπετσέτες κέντρισαν αμέσως το ενδιαφέρον τους και ήταν περίεργα να δουν πώς θα τις χρησιμοποιούσαν. Τα παιδιά όχι μόνο ανταποκρίθηκαν στις οδηγίες μου, αλλά ακούστηκαν και ενδιαφέρουσες ιδέες όπως: « η χαρτοπετσέτα είναι σα δίσκος με ποτήρια» (όταν ήταν πάνω στο χέρι) και « βάλαμε τη χαρτοπετσέτα σαν καπέλο».

Η κύρια φάση άργησε λίγο να ξεκινήσει, επειδή κάποια παιδιά είχαν διαφωνία σχετικά με το ποιο χρώμα κορδέλα θα φορούσαν. Αφού αποφασίσαμε ποια παιδιά θα είναι τα κόκκινα και ποια τα κίτρινα αλογάκια, τους έδειξα το βηματισμό του αλόγου, την κλόπα (για τη

μουσική το μοτίβο). Σκοπός μου δεν ήταν να κάνω εκτεταμένη εκμάθηση της κλόπας. Ήθελα να έρθουν τα παιδιά σε μια πρώτη επαφή με αυτό το μετρικό σχήμα, να ενώσω δηλαδή το κεφάλαιο του χώρου με το κεφάλαιο του χρόνου. Η συνεχής σύνδεση των κεφαλαίων της Ρυθμικής μεταξύ τους, αποτελεί σημαντικό στοιχείο της μεθόδου Dalcroze.

Ορισμένα παιδιά δυσκολεύτηκαν αρχικά να πετύχουν το βηματισμό. Αν και δεν το είχα προγραμματίσει, εκείνη τη στιγμή αποφάσισα πως ήταν απαραίτητο να χτυπάω το μετρικό σχήμα με το ταμπουρίνο. Τα περισσότερα παιδιά τα κατάφεραν αρκετά καλά. Η ικανότητα τους να κινούνται με το βήμα της κλόπας, όμως, χάθηκε σχεδόν από όλα, όταν έπρεπε να κινηθούν σύμφωνα με τις οδηγίες μου. Κουράστηκαν πιο γρήγορα από ότι είχα φανταστεί και έτσι, τους ζήτησα να μουν στο σπιτάκι τους νωρίτερα. Έτσι, ασχοληθήκαμε με τις κατευθύνσεις περισσότερη ώρα. Τα παιδιά δε δυσκολεύτηκαν να κινηθούν προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, αν και το προς τα πίσω φάνηκε να τους δημιουργεί μία κάποια ανασφάλεια.

Στη φάση της χαλάρωσης, δημιουργήθηκε και πάλι θέμα σχετικά με τα χρώματα και τις θέσεις στον κύκλο. Κάποιοι θέλανε να καθήσουν δίπλα δίπλα επειδή είχαν κορδέλα με το ίδιο χρώμα και «ήταν στην ίδια ομάδα», ενώ κάποιο παιδί με κόκινη κορδέλα είπε πως δεν ήθελε να καθήσει ανάμεσα σε δύο παιδιά με κίτρινη. Αναγκαστικά κάναμε μία σύντομη κουβέντα για την έννοια της ομάδας, η οποία μας έβγαλε από το κλίμα που είχε δημιουργηθεί, αλλά ήταν πολύ σημαντικό να γίνει. Η χαλάρωση πραγματοποιήθηκε κανονικά, ζήτησα όμως από τα παιδιά να κάνουν δύο μικρούς κύκλους και κλείσουνε τα μάτια τους, για να μπορέσουν πραγματικά να ηρεμήσουν.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 3η

Όταν τα παιδιά μπήκαν στην τάξη, τους περίμενε μία εκπληξη. Είχα απλώσει από πριν τα χάρτινα λουλούδια στο πάτωμα, σε διάφορα σημεία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δεχτώ ερωτήσεις: «τι είναι αυτά;», «θα χορέψουμε με τα λουλούδια;», ενώ τρία παιδιά έτρεξαν να τα πιάσουν και να τα περιεργαστούν. Με κόπο κατάφερα να τα μαζέψω όλα μαζί και να τους εξηγήσω τι θα κάνουμε και πώς θα χρησιμοποιήσουμε τα λουλούδια.

Τα παιδιά ανταποκρίθηκαν καλά στη φάση της προθέρμανσης. Αν και στην αρχή βρέθηκαν κάποιες φορές δύο άτομα στο ίδιο λουλούδι μαζί, αρκετά γρήγορα άρχισαν να εντοπίζουν τη θέση των άλλων στο χώρο και διάλεγαν το καθένα ένα λουλούδι. Όταν έπρεπε να κινηθούν όλα μαζί, λειτούργησαν ομαδικά και δεν παρουσιάστηκε κανένα πρόβλημα. Βέβαια, ορισμένα αυτοσχεδιάζανε στη διαδρομή και έτσι, άλλα έφταναν νωρίτερα και άλλα αργότερα.

Στην κύρια φάση αποφάσισα εγώ ποια θα ήταν τα ζευγάρια, για να αποφύγω την περίπτωση όπου δύο παιδιά θα ήθελαν να κάνουν ζευγάρι με το ίδιο άτομο. Τα παιδιά δέχτηκαν αμέσως την πρότασή μου. Το περπάτημα από τους ακροβάτες έγινε πολύ καλά και στα και στα . Όταν έπρεπε να κινηθούν όπως τα αυτοκίνητα σε καμπύλη γραμμή τα περισσότερα τα κατάφεραν. Υπήρξαν όμως και δύο μαθήτριες που άρχισαν να τρέχουν μέσα στην τάξη, ανάμεσα από τις υπόλοιπες, χωρίς ρυθμό και χωρίς να δίνουν σημασία στην έννοια της καμπύλης γραμμής.

Όλη η ομάδα τα κατάφερε όταν κινήθηκε με τη φόρμα A A B Γ . Τα παιδιά κινήθηκαν εναλλάξ σαν ακροβάτες (ευθεία) και σαν αυτοκινητάκια (καμπύλη) και φάνηκαν να καταλαβαίνουν τη διαφορά, όχι μόνο ανάμεσα στην ευθεία και την καμπύλη, αλλά και τη διαφορά της ποιότητας στη κίνηση. Συνδύασαν, δηλαδή, το κεφάλαιο του χώρου, όχι μόνο με το κεφάλαιο του χρόνου, αλλά και με το κεφάλαιο της δύναμης.

Η φάση της χαλάρωσης δεν πραγματοποιήθηκε, γιατί οι προηγούμενες δραστηριότητες κράτησαν αρκετή ώρα. Τα παιδιά κουράστηκαν και ήταν δύσκολο να πειθαρχήσουν. Επίσης, έπρεπε να τα απασχολήσει η δασκάλα τους.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 4η

Στην αρχή ζήτησα από τις μαθήτριες να απλωθούν μέσα στην αίθουσα. « Το σημείο που θα σταθείτε πρέπει να είναι μακριά από το σημείο που θα σταθεί η συμμαθήτριά σας είπα» , θέλοντας να επαναλάβω την έννοια του σημείου από την πρώτη διδασκαλία. Στη φάση της προθέρμανσης όλες συμμετείχαν με όρεξη και χαρά. Αν και η κίνησή τους είναι αργή, είχε μεγάλο εύρος και δούλεψαν με όλο τους το σώμα, κάνοντας ένα πολύ καλό ζέσταμα σε μύες και κλειδώσεις. Το σενάριο ότι βρίσκονται στο κρεβάτι τους και προσπαθούν να ξυπνήσουν και να σηκωθούν, τους φάνηκε οικείο και χρησιμοποιώντας τη φαντασία τους, παρουσίασαν μία κίνηση πολύ ωραία και με ποικιλία και στα τρία επίπεδα. Η φάση της προθέρμανσης κράτησε περισσότερη ώρα από αυτή που υπολόγιζα.

Στην κύρια φάση τα παιδιά ανταποκρίθηκαν ικανοποιητικά. Επειδή η προθέρμανση διήρκεσε πολύ και επειδή όλα κινήθηκαν πολύ ωραία και με ιδιαίτερη όρεξη, δεν ήθελα να τα βγάλω από το κλίμα. Έτσι, δεν έκανα τη συζήτηση που υπήρχε στο πλάνο μου, στην αρχή της κύριας φάσης. Έκανα απλά μία ανακεφαλαίωση των τριών επιπέδων στα οποία κινήθηκαν στη φάση της προθέρμανσης και μία αναφορά στα τρία επίπεδα που κινούνται τα ζώα δίνοντας και από ένα παράδειγμα. Έπειτα εξήγησα πώς θα διεξαχθεί η δραστηριότητα της κύριας φάσης.

Τα παιδιά έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για τις εικόνες που παρουσίασα και μιμήθηκαν τα ζώα με πολύ κέφι. Το θέμα δεν έδινε δυνατότητα στα παιδιά να αυτοσχεδιάσουν, ούτε να πάρουν πρωτοβουλίες. Τα κατάφεραν καλά, αν και ορισμένες φορές υπήρχαν παιδιά που μπέρδευαν το χαμηλό

με το μεσαίο επίπεδο, σε ζώα όπως το ποντίκι και η κότα. Η ώρα πέρασε και τα παιδιά είχαν ήδη κινηθεί πολύ, οπότε δε συνέχισα την κύρια φάση με τα ζευγάρια.

Η φάση της χαλάρωσης πραγματοποιήθηκε κανονικά. Τα παιδιά ήταν πολύ κουρασμένα και φάνηκε πως είχαν ανάγκη να ξεκουραστούν. Μάλιστα, η δασκάλα τους δεν τους απασχόλησε μετά με άλλες δραστηριότητες, αλλά τα άφησε ελεύθερα να απασχοληθούν όπως ήθελαν. Ορισμένα από αυτά θέλησαν να επαναλάβουν τη δραστηριότητα με τα ζώα για να τη δει η δασκάλα, όπως πληροφορήθηκα αργότερα.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 5η

Αυτή τη φορά το μάθημα άργησε να ξεκινήσει, λόγω του άσχημου καιρού. Αν και τα κατάφερα να φτάσω εγκαίρως στη σχολή, η καταρρακτώδης βροχή δεν επέτρεψε σε όλα τα παιδιά να έρθουν στην ώρα τους. Μάλιστα, δύο παιδιά δεν ήρθαν καθόλου. Έτσι, το μάθημα ξεκίνησε με είκοσι λεπτά καθυστέρηση, με αποτέλεσμα τα παιδιά στην αρχή να είναι πολύ αποσυντονισμένα.

Όταν μαζευτήκαμε στην τάξη, έδειξα στα παιδιά τα χαρτονάκια με τα οποία θα «παίζαμε» αρχικά. Ήταν θετικό ότι τους παρουσίασα τα χαρτονάκια απ' την αρχή κι ότι είχαν όμορφα χρώματα, επειδή τράβηξα την προσοχή τους και κατάφεραν να συγκεντρωθούν. Τους εξήγησα πως το ένα χαρτονάκι έδειχνε μια ευθεία (/), το άλλο έναν κύκλο (●) και το τρίτο δύο ευθείες που σχηματίζουν γωνία (∧).

Από κει κι ύστερα η φάση της προθέρμανσης εκτελέστηκε καλά. Το κάθε παιδί παρουσίασε διαφορετικά το σκουληκάκι. Άλλα κινήθηκαν γρήγορα και άλλα πιο αργά, ενώ ορισμένα σύρθηκαν χωρίς να σηκωθούν καθόλου από το πάτωμα και κάποια σχημάτισαν καμπύλες με το σώμα τους. Όταν κρατούσαν το καλάθι μιμήθηκαν την κίνησή μου. Σαν πουλιά κινήθηκαν σε όλο το χώρο, ακολουθώντας τη μουσική. Κανένα δεν

μπέρδεψε τα σχήματα, αντίθετα, τα αναγνωρίζαν αμέσως. Στην δραστηριότητα αυτή αναγκαστικά χρησιμοποίησαν διαφορετική ενέργεια για κάθε μίμηση, δηλαδή δούλεψαν και στοιχεία από το κεφάλαιο της δύναμης.

Στην κύρια φάση ζήτησα από τα παιδιά να μπουν απ' την αρχή σε σειρά. Συνεργάστηκαν καλά μεταξύ τους, αν και τους ήταν κάπως δύσκολο να περπατάνε το ένα πίσω από το άλλο χωρίς να συγκρούονται. Τους ζήτησα να βάλουν τα χέρια τους στους ώμους του μπροστινού τους, για να κρατήσουν την μεταξύ τους απόσταση. Για λίγη ώρα κινήθηκαν έτσι και μετά, όταν άφησαν τα χέρια, η κίνησή τους ήταν πολύ πιο προσεκτική.

Η ομάδα πέτυχε την ευθεία και έδειξε ενδιαφέρον για το πρόβλημα που έθεσα. Έτσι κάνανε ένα ημικύκλιο, αλλά και τη γωνία. Τα κατάφεραν και στον κύκλο πολύ καλά και μάλιστα τους ζήτησα το τρενάκι να πάει πιο γρήγορα και κινήθηκαν σε . Με αυτόν τον τρόπο χρησιμοποίησα μία δραστηριότητα του χώρου για να προσεγγίσω και το κεφάλαιο του χρόνου.

Η ώρα είχε περάσει και δε θα προλάβαινα να δουλέψω τη φόρμα RONDO. Επίσης, τα παιδιά φαινόταν ήδη κάπως κουρασμένα και δεν ήθελα να τα φορτώσω με επιπλέον πληροφορίες. Αποφάσισα, λοιπόν, απλά να δουμε άλλη μία φορά τα σχήματα. Ζήτησα από την ομάδα να μου δείξει αν το τρενάκι θυμάται όλα τα σχήματα που έφτιαξε. Ζήτησα το κάθε σχήμα μία φορά και παρόλο που δημιουργήθηκε αναστάτωση για τη σειρά των βαγονιών, πήραν σωστά τις θέσεις στο χώρο.

Η φάση της χαλάρωσης δεν πραγματοποιήθηκε.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 6η

Στην αρχή της έκτης συνάντησης είπα στις μαθήτριες ότι θα ήταν το τελευταίο μάθημα που θα κάναμε μαζί. Αν και ήξεραν πως είχα πάει μόνο για λίγα μαθήματα, στενοχωρήθηκαν και κάποια απ' όλες με ρώτησε αν μπορώ να πάω άλλη μια φορά. Τους εξήγησα πως αυτό δεν ήταν δυνατό,

πως έχουν να κάνουν πολλά ωραία πράγματα με τη δασκάλα τους και πως σίγουρα θα ξαναπάω να τις δω. Αμέσως μετά τους ζήτησα να προσπαθήσουν να είναι πολύ προσεκτικές και τις παρακάλεσα να είναι συνεργάσιμες σ' αυτό το τελευταίο μας μάθημα, για να κυλήσει ήρεμα και να φύγουμε όλοι ευχαριστημένοι.

Στη συνέχεια έβγαλα το ταμπλό που είχαμε χρησιμοποιήσει στην πρώτη συνάντηση και παρόλο που είχα ανησυχήσει πως δε θα δείξουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή ήταν κάτι γνωστό, οι περισσότερες χάρηκαν και μάλιστα ζήτησαν να τους δώσω τα χαρτονάκια για να τα βάλουν πάνω στη ζωγραφιά. Τους εξήγησα πως η καθεμιά θα βάλει το χαρτονάκι στον πίνακα όταν θα έρθει η σειρά της και τους είπα πως την προηγούμενη φορά τα πήγαν αρκετά καλά, αλλά πως σίγουρα μπορούν να τα πάνε ακόμα καλύτερα. Έπειτα, ξεκίνησα τις ερωτήσεις σε κάθε παιδί χωριστά. Οι ερωτήσεις σχετίζονταν και πάλι με τις θέσεις των αντικειμένων στο χώρο και τα επίπεδα. Αυτή τη φορά όμως πρόσθεσα και ερωτήσεις σχετικά με την ευθεία και την καμπύλη γραμμή, αλλά και ερωτήσεις για τα σχήματα. Τα παιδιά αντιδρούσαν πιο γρήγορα και απαντούσαν με περισσότερη αυτοπεποίθηση, φαινόταν εξοικειωμένα με τη δραστηριότητα. Υπήρξε διαφορά στις έννοιες χαμηλά και ψηλά, τις οποίες την προηγούμενη φορά τα περισσότερα παιδιά δεν κατείχαν, ενώ μόνο δύο μπέρδεψαν ξανά τις έννοιες μπρος-πίσω με την έννοια πλάι. Επειδή το μάθημα ξεκίνησε στην ώρα του, είχα χρόνο και πρόλαβα να κάνω αρκετές ερωτήσεις.

Έπειτα, ζήτησα από τα παιδιά να απλωθούν καλά στο χώρο και να ξαπλώσουν μπρούμυτα στο πάτωμα. Τα περισσότερα δεν κράτησαν τις αποστάσεις, μάλιστα ορισμένα στάθηκαν πολύ κοντά μεταξύ τους. Τους είπα πως θα γίνουν μικροί ζωγράφοι, που θα ζωγραφίσουν με τα πιο όμορφα χρώματα ό,τι μπορεί να βάλει ο νους τους, για όση ώρα θα ακούγεται η μουσική. Η κίνηση ξεκίνησε από τα χέρια και τα πόδια, όπως

το είχα προγραμματίσει. Πρώτα χωριστά και μετά μαζί. Ζήτησα στη συνέχεια από τα παιδιά να σηκωθούν σιγά σιγά, πάντοτε όμως ζωγραφίζοντας και έδωσα την ιδέα πως θα μπορούσαν να ζωγραφίσουν και με άλλα μέρη του σώματος. Λίγα παιδιά έφτασαν στην όρθια θέση αργά. Τα περισσότερα έφτασαν αρκετά γρήγορα. Αν και πολύ λίγα ήταν αυτά που πήραν την πρωτοβουλία να ζωγραφίσουν με άλλα μέλη του σώματος, σχεδόν όλα είχαν πολύ ωραία ποιότητα στην κίνησή τους όταν ονόμαζα τα μέλη: αγκώνας, ώμος, πλάτη, κοιλιά, γόνατο, κεφάλι, φτέρνα. Η κίνηση στις διάφορες κατευθύνσεις ήταν πολύ καθαρή, αν και πάλι τα παιδιά δεν πήραν πρωτοβουλία για να κινηθούν σε κατευθύνσεις. Επίσης, τα παιδιά πραγματικά μετακινήθηκαν πολύ στο χώρο και η κίνησή τους έγινε πιο απλωμένη, όταν ζωγράφισαν εναλλάξ τους τοίχους, το πάτωμα, τον καθρέφτη, τους εαυτούς τους και τους άλλους. Μία απροσεξία χάλασε για λίγο το κλίμα, όταν μία μαθήτρια χτύπησε την άλλη καθώς πήγε να τη ζωγραφίσει. Ζήτησα από τα κορίτσια να επιστρέψουν σιγά σιγά στην αρχική τους θέση, ξαπλωμένες μπρούμυτα στο πάτωμα και να προσπαθήσουν να σκεφτούν όλα τα όμορφα πράγματα που ζωγράφισαν.

Μόλις όλες ηρέμησαν έβγαλα τις πλαστελίνες και η χαρά τους ήταν πραγματικά ασυγκράτητη. Όλες έδειξαν ενθουσιασμό με το χριστουγεννιάτικο θέμα που πρότεινα, αλλά υπήρξαν ορισμένες που ήθελαν να φτιάξουν με την πλαστελίνη τους τον Άγιο Βασίλη, ένα έλατο με μπάλες, ένα στολίδι για να το πάρουν στο σπίτι τους. Τους εξήγησα πως είχαν πολύ ώρα στη διάθεσή τους και πως θα ήθελα να δω πρώτα αυτά που ζήτησα και ύστερα θα μπορούσαν να φτιάξουν ό,τι του αρέσει. Όλες προσπάθησαν να πετύχουν τα σχέδια που ζήτησα και ορισμένες συνεργάστηκαν μεταξύ τους, ανταλλάσσοντας πλαστελίνες, για να είναι τα σχέδια τους χρωματιστά. Όση ώρα δούλευαν, μια μαθήτρια με ρώτησε αν μου άρεσε που τους έκανα μάθημα, μία άλλη αν ήταν καλές και μία τρίτη αν θα κάνω μάθημα και σε άλλα παιδιά. Το κλίμα ήταν πολύ ευχάριστο και

τα παιδιά δούλεψαν με όρεξη. Όταν τελείωσε η ώρα πολλά κορίτσια μου ζήτησαν να τους δώσω την πλαστελίνη για το σπίτι τους. Έγραψα πάνω στα χαρτονάκια τα ονόματά τους και τους υποσχέθηκα πως θα τα βρουν στη σχολή στο επόμενο τους μάθημα, που θα ήταν και το τελευταίο πριν από τις γιορτές των Χριστουγέννων. Πράγματι, αφού κατέγραψα αναλυτικά τις παρατηρήσεις μου από τη δραστηριότητα με τις πλαστελίνες, άφησα τα χαρτονάκια στη μικρή αίθουσα της σχολής για να τα βρουν τα κορίτσια.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έρευνα που πραγματοποίησα και η αναλυτική καταγραφή των παρατηρήσεων των έξι συναντήσεών μου με τα παιδιά, μου έδωσε τη δυνατότητα να διεξάγω ορισμένα συμπεράσματα. Συμπεράσματα σχετικά με τη σπουδαιότητα της Ρυθμικής ως παιδαγωγική μέθοδο, ως τρόπο προσέγγισης των εννοιών του χώρου από τα παιδιά, έχοντας ως κυρίαρχο το στοιχείο της κίνησης, αλλά και συμπεράσματα για το πως αντιμετωπίζουν τα παιδιά αυτή τη μέθοδο, πως μπορούν να επιτευχθούν πιο αποτελεσματικά οι στόχοι της και τι προεκτάσεις μπορεί να πάρει, έξω από το χορό.

Η έρευνα ασχολήθηκε με τις εξής έννοιες: θέσεις στο χώρο και κατευθύνσεις, σημεία και γραμμές, επίπεδα, σχήματα. Φάνηκε πως η Ρυθμική βοηθάει στην κατανόηση των εννοιών αυτών από τα παιδιά, σε τέτοιο βαθμό που να μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις τους σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων. Βέβαια, αυτό έγινε με μεγαλύτερη επιτυχία για ορισμένες έννοιες σε σχέση με άλλες.

Η έννοια του σημείου είναι μια έννοια δύσκολη να την κατανοήσουν τα παιδιά, ενώ προσεγγίζουν πολύ εύκολα την έννοια της γραμμής. Μπορούν να τοποθετήσουν δύο αντικείμενα σε σημεία που βρίσκονται κοντά ή μακριά (μάλλον τους βοηθάνε οι έννοιες κοντά-μακριά που είναι οικείες), ενώ δυσκολεύονται να μαζευτούν σαν ομάδα και να έρθουν κοντά κοντά για να βρίσκονται στο ίδιο σημείο. Τις έννοιες της ευθείας και της καμπύλης γραμμής τις κατάλαβαν γρήγορα. Αυτό φάνηκε και με την κίνησή τους στο χώρο, όπου οι γραμμές ήταν πολύ καθαρές και στη δραστηριότητα με την πλαστελίνη, όπου περισσότερα παιδιά έδειξαν με επιτυχία την ευθεία και την καμπύλη γραμμή στην έκτη συνάντηση, γεγονός όμως που εξαρτάται και από το επίπεδο της λεπτής κινητικότητας

των παιδιών. Μπόρεσαν, δηλαδή, να μεταφέρουν γνώσεις που απέκτησαν βιωματικά, σε μια δραστηριότητα ανεξάρτητη από την κίνηση.

Οι θέσεις στο χώρο και οι κατευθύνσεις, είναι έννοιες σχετικά εύκολες για τα παιδιά, γεγονός που είναι φυσικό, ειδικά για μια ομάδα παιδιών που παρακολουθούν μαθήματα χορού, στα οποία αυτές οι έννοιες χρησιμοποιούνται πολύ. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ενώ όλα τα παιδιά έβρισκαν σωστά τη θέση τους στο χώρο και η κίνησή τους ήταν προς τη σωστή κατεύθυνση, δε συνέβη το ίδιο όταν έπρεπε να τοποθετήσουν τα αντικείμενα στο ταμπλό. Εκεί, κυρίως την πρώτη φορά και με μικρή βελτίωση στην τελευταία συνάντηση, οι έννοιες μπρος-πίσω και δίπλα δεν ήταν πολύ ξεκάθαρες. Το ίδιο έγινε και στη δραστηριότητα με τις πλαστελίνες. Τους φαίνεται δύσκολο να μεταφέρουν αυτό που πραγματοποιούν με το σώμα τους στο χώρο, σε μια άλλη διάσταση.

Τα επίπεδα αποτελούν μία έννοια άγνωστη για τα παιδιά, ταυτόχρονα όμως, πρόκειται για μια έννοια που κατακτιέται πολύ γρήγορα. Όπως φάνηκε, οι δραστηριότητες της Ρυθμικής βοήθησαν σημαντικά τα παιδιά να προσεγγίσουν τις έννοιες χαμηλό, μεσαίο, ψηλό επίπεδο μέσα από την κίνηση. Τα παιδιά γνωρίζουν καλά τις έννοιες πάνω και κάτω, όμως δε συμβαίνει το ίδιο και για τις έννοιες χαμηλά και ψηλά. Βέβαια, η επανάληψη των όρων σαν άκουσμα ήταν απαραίτητη για την αποτύπωσή τους από τα παιδιά και πράγματι, αμέσως μπόρεσαν να επαναλάβουν προφορικά τους νέους όρους, αλλά και να τους περάσουν με την κίνησή τους στο χώρο. Η υπόθεση της έρευνας πως τα παιδιά θα μπορέσουν να ανακαλέσουν τις γνώσεις τους, φάνηκε έντονα ότι ισχύει, αφού τα παιδιά χειρίστηκαν τις νέες έννοιες με επιτυχία σε όλες τις δραστηριότητες της τελευταίας συνάντησης.

Τα παιδιά μπορούν εύκολα να αναγνωρίσουν τα σχήματα και να δουν ποια αντικείμενα έχουν το ίδιο σχήμα, όμως, τους είναι δύσκολο να φτιάξουν ένα σχήμα στο χώρο ως ομάδα. Κατά την πραγματοποίηση ενός

σχήματος στο χώρο από όλα τα παιδιά μαζί, το πρόβλημα δεν είναι τόσο η έλλειψη ομαδικότητας και συνεργατικού πνεύματος, αλλά η αδυναμία του κάθε παιδιού να συντονίσει τις κινήσεις του με τις κινήσεις των υπολοίπων. Μπορεί όλα τα παιδιά να έχουν τη θέληση να συνεργαστούν για να φτιάξουν μία γραμμή ή έναν κύκλο, όμως, πολύ συχνά το ένα σπρώχνει το άλλο ή πέφτει επάνω του, χωρίς να το θέλει και πόσο μάλλον όταν το σχήμα κινείται στο χώρο. Αυτό ενοχλεί τα παιδιά, τους δημιουργεί ένταση και δεν επιτρέπει στη δραστηριότητα να διεξαχθεί με επιτυχία. Με πολύ δουλειά τα παιδιά μπορούν να μάθουν να ορίζουν την κίνησή τους μέσα στον προσωπικό τους χώρο.

Όσον αφορά την έννοια ενός σχήματος, γίνεται άντιληπτή απ' τα παιδιά, όταν βλέπουν το σχήμα στο χώρο και κυρίως όταν αποτελούν τα ίδια μέρος του σχήματος. Αυτό φάνηκε στην έκτη συνάντηση. Στη δραστηριότητα με τις πλαστελίνες, κάποια από τα παιδιά ανακάλεσαν τη δραστηριότητα που είχαμε πραγματοποιήσει με τα σχήματα. Οι γραμμές έγιναν καλύτερες από αρκετά παιδιά, ενώ στον κύκλο δε φάνηκε τόσο έντονα η διαφορά από την πρώτη ως την τελευταία συνάντηση. Βέβαια, η δραστηριότητα με τις πλαστελίνες απαιτεί δεξιότητες της λεπτής κινητικότητας, για τις οποίες δεν ενδιαφέρθηκε η συγκεκριμένη έρευνα. Μπορεί τα παιδιά να μην κατάφεραν πολύ καλά να φτιάξουν τον κύκλο ή τη γραμμή με την πλαστελίνη, τα αναγνώρισαν όμως πιο εύκολα πάνω στο ταμπλό απ' ότι στην αρχή.

Ιδιαίτερα σημαντική όχι μόνο για το σώμα, αλλά και για την ψυχολογία των παιδιών είναι η προθέρμανση στο μάθημα της Ρυθμικής. Μια προθέρμανση σε ευχάριστο κλίμα, όπου τα παιδιά δείχνουν θετική στάση απέναντι στο μάθημα, αποτελεί εφόδιο για τη διεξαγωγή της διαδικασίας, ενώ ένα δυσάρεστο ή με ένταση γεγονός, θα δυσκολέψει τα παιδιά να συγκεντρωθούν στη μέση του μαθήματος, ακόμη και αν ο δάσκαλος προσπαθήσει να κερδίσει το ενδιαφέρον τους. Φάνηκε πολύ έντονα, πως

όταν η προθέρμανση ήταν καλή και όταν τα παιδιά αποκτούσαν καλή ενέργεια και ενδιαφέρον για το μάθημα από την αρχή, αυτά παραμένανε αμείωτα μέχρι το τέλος.

Άξιο επισήμανσης είναι το θέμα της πειθαρχίας στη συγκεκριμένη ομάδα παιδιών όπου παρατηρήθηκε το εξής: τα παιδιά ήταν πολύ πειθαρχημένα, υπάκουα και πολύ συνεργάσιμα όταν η δραστηριότητα σχετιζόταν με την κίνηση και περιελάμβανε χορευτικά στοιχεία, ενώ αυτά τα χαρακτηριστικά εμφανίζονταν πολύ πιο περιορισμένα στις υπόλοιπες δραστηριότητες (παιχνίδι γνωριμίας, δραστηριότητα με το ταμπλό, ενασχόληση με τις πλαστελίνες). Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι στο μάθημα του χορού, τα παιδιά μαθαίνουν από πολύ μικρά να πειθαρχούν. Τα ρούχα τους, τα μαλλιά τους, η στάση του σώματος μέσα στην τάξη είναι συγκεκριμένα και ελέγχονται με αυστηρότητα. Η πειθαρχία αυτή εμφανίζεται στις χορευτικές δραστηριότητες και λιγότερο στις υπόλοιπες, στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν και υλικά που τράβηξαν την προσοχή των παιδιών, με αποτέλεσμα να αντιδρούνε πιο ελεύθερα και λιγότερο πειθαρχημένα.

Τα παιδιά έχουν έντονη διάθεση να κινηθούν και δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και χαρούμενη διάθεση όταν τους δίνεται ένα θέμα για να αυτοσχεδιάσουν. Όμως, σε αυτή τη μικρή ηλικία, δεν μπορούν να αυτοσχεδιάσουν έχοντας μόνο το θέμα και ακούγοντας ένα μουσικό κομμάτι. Μπορεί να φαντάζονται καταστάσεις, αλλά δύσκολα τις κάνουν φανερές μέσα από την κίνησή τους. Χρειάζονται την παρότρυνση της νηπιαγωγού, για να αισθανθούν σιγουριά, αλλά και για να πάρουν ιδέες τις οποίες το καθένα θα παρουσιάσει διαφορετικά. Αυτό είναι που ονομάζουμε προσωπική έκφραση σε αυτήν την ηλικία. Με το πέρασμα του χρόνου και καθώς θα αυξάνονται οι εμπειρίες τους, αλλά και οι κινητικές τους ικανότητες, θα μπορούν να εκφράζονται με το σώμα τους αυτοσχεδιάζοντας πραγματικά.

Σ' ένα μάθημα Ρυθμικής ο ρόλος της χαλάρωσης είναι πολύ σπουδαίος. Είχε πολύ μεγάλη διαφορά ο τρόπος που έφευγαν από την τάξη τις μέρες που πραγματοποιήθηκε χαλάρωση σε σχέση με εκείνες που δεν πραγματοποιήθηκε. Η χαλάρωση συμβάλει στην εναρμόνιση σώματος και πνεύματος, διώχνοντας όλη την ένταση που δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Προσφέροντας στο σώμα μας λίγη ώρα ηρεμίας, το κάνουμε σύμμαχό μας και το ετοιμάζουμε για να μπορεί να μας ακολουθήσει όταν θα το χρειαστούμε. Αυτό φάνηκε και στα παιδιά, τα οποία έφευγαν με ιδιαίτερη ηρεμία όταν η χαλάρωση ήταν πετυχημένη, όση ενέργεια κι αν είχαν χρησιμοποιήσει πιο πριν.

Με την πάροδο του χρόνου και όσο περνάνε τα μαθήματα τα παιδιά αποκτούν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και άνεση απέναντι στις δραστηριότητες, αλλά και στη σχέση τους με το δάσκαλο. Η διεύρυνση των γνώσεων και η γύμναση του σώματος τους δίνει μια αίσθηση σιγουριάς, που φαίνεται πολύ έντονα στην κίνηση, ενώ ταυτόχρονα εξοικειώνονται με τη μορφή του δασκάλου, τον αντιμετωπίζουν πιο άμεσα και δεν ντρέπονται να κινηθούν. Η εξέλιξη αυτή της σχέσης του παιδαγωγού με τα παιδιά είναι πολύ χρήσιμη για την πορεία της διδασκαλίας. Όμως, χρειάζεται και πολύ προσοχή, για να μην ξεπεραστούν τα όρια της οικειότητας και να μη χαθεί ο αλληλοσεβασμός, γεγονός που θα επιδράσει αρνητικά στο μάθημα.

Η οικειότητα και η άνεση που αναπτύσσεται στα πλαίσια της διδασκαλίας, κρύβει έναν κίνδυνο τόσο για τον παιδαγωγό-ερευνητή, όσο και για τον παιδαγωγό γενικότερα: να επηρεάζεται από τα συναισθήματά του και να μην είναι αντικειμενικός είτε στη διεξαγωγή των συμπερασμάτων, είτε στην αντιμετώπιση των παιδιών. Οφείλει να μάθει να αυτοπειθαρχείται, να προσπαθεί να ελέγχει όσα αισθάνεται και να φροντίζει για αντικειμενική κρίση των καταστάσεων. Η πιθανότητα να κρίνει τα παιδιά ή το αν πέτυχε τους στόχους του με υποκειμενικότητα

είναι μεγάλος και θα πρέπει να φροντίζει για την αυτοκριτική του και για την αξιολόγηση του μαθήματος κάθε φορά.

Τίποτα από όλα αυτά στα οποία στοχεύει ένα μάθημα Ρυθμικής δεν πετυχαίνονται από τη μία στιγμή στην άλλη. Η βελτίωση των κινητικών και νοητικών δεξιοτήτων, η πειθαρχία, η συνεργασία, η χρησιμοποίηση της φαντασίας, χρειάζονται πολύ χρόνο για να κατακτηθούν από τα παιδιά και να αποτελέσουν στοιχεία της προσωπικότητάς τους, χρήσιμα και για την καθημερινότητά τους, έξω από την αίθουσα του χορού. Χρειάζεται υπομονή και επιμονή από την πλευρά του δασκάλου. Με τη συνεχή επανάληψη των εννοιών που τον ενδιαφέρουν, αλλά και εμπλουτίζοντας συνέχεια το μάθημα με νέα στοιχεία, καταφέρνει στο τέλος της χρονιάς την κατάκτηση των στόχων που έχει θέσει.

Η επίτευξη των στόχων της Ρυθμικής δεν είναι εύκολη, όμως είναι πολύ χρήσιμη για κάθε άνθρωπο. Αξίζει η διάθεση χρόνου και η σκληρή δουλειά, αφού πρόκειται για στόχους που σχετίζονται με την καλλιέργεια του σώματος, του νου και της ψυχής, της φαντασίας και της δημιουργικότητας, της προσωπικής έκφρασης και της ομαδικότητας. Επίσης, όπως φάνηκε από την συγκεκριμένη έρευνα, η Ρυθμική προσφέρει γνώσεις με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ποικιλία δραστηριοτήτων, κινητικών και νοητικών.

Όλοι αυτοί οι λόγοι κάνουν τη Ρυθμική μία μέθοδο που θα μπορούσε να πάρει προεκτάσεις έξω από τις αίθουσες χορού και να ενταχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού προγράμματος στα σχολεία. Ο ίδιος ο Emile Jacque Dalcroze είπε: «Η εκπαίδευση του αύριο πρέπει να φροντίζει για την προετοιμασία και την προσαρμογή του ατόμου στην κοινωνία. Να στοχεύει στη σωματική ετοιμότητα, την πνευματική ηρεμία και την συγκέντρωση και ταυτόχρονα να δίνει τα εφόδια για να μπορεί το άτομο να πραγματοποιεί όλες τις κινήσεις με ενέργεια, αλλά με τη λιγότερη δυνατή ένταση και προσπάθεια» (Dalcroze, 1919).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 1^η

Παιχνίδι Γνωριμίας: « Το μαντήλι μου είναι . . . »

Συζητάμε για τις έννοιες του χώρου που ενδιαφέρουν την έρευνα:
θέσεις και κατευθύνσεις, σημεία και γραμμές, επίπεδα.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 2^η

Η χαρτοπετσέτα είναι κάτω από τα πόδια μας . . .

πάνω στο κεφάλι μας . . .

πάνω στην παλάμη μας.

Τα αλογάκια είναι σκόρπια
στο χώρο.

Τα κίτρινα αλογάκια κάθονται,
τα κόκκινα στέκονται όρθια.

Χαλάρωση
Είμαστε μια μεγάλη μπάλα με κίτρινες και κόκκινες βούλες.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 3^η

Το κάθε παιδί στέκεται δίπλα σε ένα λουλούδι.

Είμαστε μαζεμένοι στη φωλιά μας.

Είμαστε ακροβάτες και περπατάμε πάνω στο σχοινί.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 4^η

Στην προθέρμανση ξεκινάμε με κίνηση στο πάτωμα . . .

συνεχίζουμε με κίνηση στο μεσαίο επίπεδο . . .

τελειώνουμε με κίνηση στο ψηλό επίπεδο.

Χαλάρωση

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 5^η

Το τρένο στάθηκε δίπλα στην κορδέλα και τα βαγόνια του γυρίσανε στο πλάι για να παρατηρήσουγ την ευθεία γραμμή.

Το τρένο κινείται γύρω γύρω απ' το βουνό και τα βαγόνια του παρατηρούν τον κύκλο.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ 6^η

Κρατάμε τα πινέλα
με τα χέρια και τα πόδια μας.

Ζωγραφίζουμε με το κεφάλι.

Με τα πινέλα μας ζωγραφίζουμε ψηλά τον ουρανό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Aronof, F.W. (1979): *Music and Young Children*, New York, Turning Wheel Press.
- 2) Carrol, J. – Lofthouse, P. (1969) : *Creative Dance for Boys*, London, Macdonalds Evans
- 3) Cohen, L. – Manion, L. (1997): *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Αθήνα, Έκφραση.
- 4) Compagnon, G. – Thomet, M. (1963): *Education du sens rythmique*, Paris, Cahiers de Pédagogie Moderne.
- 5) Dalcroze, E. – J. (1980) : *Rhythm Music and Education*, London, The Dalcroze Society.
- 6) Dutoit, C. – L. (1971) : *Music Movement Therapy*, London, The Dalcroze Society.
- 7) Findlay, E. (X.X.): *Rhythm and Movement*, New Jersey, Summy – Birchard Music.
- 8) Gough, M. (1993): *In Touch With Dance*, Lancaster, Whitethorn Books.
- 9) Humphrey, D. (1959): *The Art of Making Dances*, London, Dance Books.
- 10) Kamii – Devries (1979): *Η θεωρία του Jean Piaget και η Προσχολική Αγωγή*, Αθήνα, Δίπτυχο.
- 11) Kandinsky, W. (1981): *Για το Πνευματικό στην Τέχνη*, Αθήνα, Νεφέλη.
- 12) Manthorp, B. F. (1988) : *Dance Training for the Very Young*, London, Dance Books

- 13) Martin, J. (1933): *The Modern Dance*, New York, A.S. Barnes and Co.
- 14) Totsky Hammet, C. (1992): *Κινητική Αγωγή στην Προσχολική Ηλικία*, Θεσσαλονίκη, Salto.
- 15) Waehner, K. (1993): *Outillage Choreographique*, Paris, Vigot.
- 16) Εμμανουήλ, Κ. (1979): *Διδακτική της Φυσικής Αγωγής*, Αθήνα, Αλέκου Καλέμη.
- 17) Ζαχαριάδης, Α. (2001): *Ρυθμική και Εκπαίδευση*, άρθρο από το περιοδικό Χορός, Αθήνα, χωρίς τεύχος.
- 18) Κακανά, Δ.Μ. (1994): *Θεωρία και Μεθοδολογία Δραστηριοτήτων στην Προσχολική Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης.
- 19) Κεφάλου – Χορς, Ε. (1987): *Η Ρυθμική και η Τοποθέτησή της*, άρθρο από το περιοδικό Χορός, Αθήνα, τεύχος 5.
- 20) Κεφάλου – Χορς, Ε. (2001): *Ρυθμική*, Αθήνα, Edition Orpheus.
- 21) Κιτσάρας, Γ.Δ. (1997): *Προσχολική Παιδαγωγική*, Αθήνα, Κιτσάρας.
- 22) Κούγιαλη, Γ. (1999): *Ψυχοκινητικές Δραστηριότητες για Νήπια και Προνήπια*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- 23) Κουτσουβάνου, Ε. (1990): *Μορφές και Τρόποι Εργασίας στο Νηπιαγωγείο*, Αθήνα, Οδυσσέας.
- 24) Κυνηγού – Φλάμπουρα, Μ. (Χ.Χ.): *Ασκήσεις Ρυθμού*, Αθήνα, Φίλιππος Νάκας.
- 25) Κυνηγού – Φλάμπουρα, Μ. (1993): *Ρυθμός – Ρυθμική*, Αθήνα, Φίλιππος Νάκας.
- 26) Κυνηγού – Φλάμπουρα, Μ. (Χ.Χ.): *Χώρος*, Αθήνα, Νάκας.
- 27) Ματεΰ, Π. (1986): *Ρυθμική*, Αθήνα, Γ. Νάκας.
- 28) Ο.Ε.Δ.Β. (1994): *Βιβλίο Δραστηριοτήτων για το Νηπιαγωγείο*.
- 29) Ροζεντάλ, Μ. – Γιουντίν, Π. (1963): *Φιλοσοφικό Λεξικό*, Αθήνα, Αναγνωστίδης.
- 30) Σαβράμη, Κ. (Χ.Χ.): *Κινησιογραφικά*, Αθήνα, Salto.

- 31) Τσιάντζη, Μ.Σ. (1998): *Αγωγή της Προσχολικής Ηλικίας*, Αθήνα, Gutenberg.
- 32) Τσιάντζη, Μ.Σ. (1995): *Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα Παιδιά της Προσχολικής Ηλικίας*, Αθήνα, Gutenberg.
- 33) Τσιλιμίγκρα, Κ. (1998): *Η λειτουργία της χαλάρωσης*, άρθρο από το περιοδικό Χορός, Αθήνα, τεύχος 5.
- 34) Φράγκος, Χ. Π. (1984): *Ψυχοπαιδαγωγική - Θέματα Διδακτικής Ψυχολογίας, Παιδείας, Διδακτικής και Μάθησης*

